

# DENG

AYLIK SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

Evin Turizm İnşaat ve Yayıncılık  
Ticaret Limited Şirketi Adına Sahibi ve  
Sorumlu Yazışları Müdürü

*Aydoğan İnal*

Tarlabası Cad. No: 95 Kat: 1 Beyoğlu - İstanbul  
Tel: 0 (212) 292 66 26 / 292 66 27  
Fax: 0 (212) 292 66 35

Diyarbakır:  
Kurtismailto:paşa 5. Sk. Fırat 5 Apt. Kat:1 No: 2  
Ofis/Diyarbakır  
Tel-Fax: 0 (412) 223 89 23

Avrupa  
Postfach: 131831, 42045 Wuppertal/Almanya  
Tel: 0049 202 283 23 39  
Fax: 0049 202 758 34 79

Baskı: Yön Matbaası

ISSN: 1302-7964

# İçindekiler

## Naverok

**Yılmaz ÇAMLİBEL** 2-10  
*Ortadoğu Projesi*

**Mahmut KILINÇ** 11-19  
*Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi - GOKAP ve KÜRTLER*

**Ali Haydar KOÇ** 20-28  
*ABD-Ortadoğu ve Kürtler*

**Necati BAYRAM** 29-33  
*Büyük Ortadoğu Projesi ve Kürtler*

**İbrahim GÜÇLÜ** 34-36  
*Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)*

**Ümit TEKTAŞ** 37-41  
*Büyük Ortadoğu Projesi tartışmaları üzerine*

**Behlül YAVUZ** 42-46  
*Projenin Hayat Bulması İçin;  
Kürt Sorunu Çözölmeli*

**Arif SEVİNÇ** 47-55  
*Büyük Ortadoğu Projesi (Great Middle East Projesi) ya da "Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi" ve Kürtler*

**Ehmedê Dirihî** 56-63  
*Rewş û Girîngiya Avê*

**Munzur ÇEM** 64-81  
*Bir Kitap "Kürt İsyanları" Üzerine*

*Irak Kürdistan'ı*  
**Bölgesel Anayasası** 82-88

# Ortadoğu Projesi



■ Yılmaz ÇAMLİBEL

Toplumsal ilişkiler ve toplumsal yaşam durağan (statik) değildir. Her şey sürekli olarak değişir ve dönüşür. Bu değişimler, genellikle yıllar, bazen de asırlarca sürer. İnsanlar çoğu kez, bu değişimin farkında bile olmazlar. Ancak yaşanan bu dönüşümler, insanları ve toplumları derinden sarsar. Toplumsal yaşamda ciddi alt-üst oluşlar yaşanır. Adeta eski dünya yıkılır, yerine yeni bir dünya kurulur. Dünyadaki değişimleri görenler ve izleyenler, dönüşüm anındaki değişimlerden karlı çıkmak için gerekli hazırlıklarını yaparlar. Meydana gelen değişim ve dönüşümleri çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışırlar. Değişimlerin bilincinde olmayanlar ise, dönüşüm sürecinde ne yapacağını şaşırır ve olayların peşine takılıp giderler. Tarihi fırsatlardan yararlanmayı beceremezler.

Örneğin, ateş üstüne konulan su dolu bir çaydanlık düşünelim. Suyun içine sürekli olarak enerji girmesine karşın, suyun yapısında meydana gelen sürekli değişikliği göremeyiz. Oysaki suyun sıcaklığı sürekli değişmektedir. Ne zamanki suyun sıcaklığı 100 dereceye ulaşır, işte o zaman su şekil değiştirir, sıvı olmaktan çıkar buhar olur. İşte o zaman, sudaki değişikliğin farkına varırız. Bazı insanlar bu değişikliği sadece izleyip dururken, bir başkası meydana gelen buharı bir makinede kullanarak çeşitli ihtiyaçlarını giderir.

Bu konuda, başka bir gerçeğin daha altını çizmemiz gerekiyor. Toplum içinde meydana gelen dönüşümlerin etkisi yıllar, bazen de asırlar boyunca sürer ve toplumları sürekli olarak etkilemeye devam eder. Hatta, meydana gelecek yeni değişim ve dönüşümlerin de ortamını oluşturur. Bu bakımdan, toplumsal yaşam içinde önüne gelen tarihi fırsatı değerlendirme ustalığını gösterenler, geleceğin değişimlerine de hazırlıklı olur, uygun projeler üretir, geleceğini şekillendirmeye çalışır.

Dünyanın kuruluşundan bu güne kadar geçen süre içinde meydana gelen tüm toplumsal dönüşümlerden yararlananlar, hem kendini hem de doğayı değiştirerek gelişme sürecine girer. Bunun farkında olmayıp yararlanmayanlar ise, hep geri bir toplum olmaya mahkum olurlar.

Bu bilimsel gerçeklerden hareket ederek, **Büyük Ortadoğu Projesi'nin ne olduğunu anlamaya çalışalım. Günümüzde yürürlüğe konulan bu projeyi doğru değerlendirmemiz halinde, Kürdler olarak neler yapabileceğimizi, neler**

**kazanabileceğimizi ve bizi bekleyen tehlikelerin neler olduğunu ve kendimizi bu tehlikelerden nasıl koruyabileceğimizi, daha gerçekçi bir biçimde kavramış ve gerekli adımları atma şansını yakalamış oluruz.**

Dünya kapitalist-emperyalist sisteminin çıkardığı I. ve II. Dünya Savaşları, yakın tarihimizin en önemli toplumsal ve siyasal dönüşümleridir. I. Dünya savaşında, 15 milyon, II. sinde ise, 50 milyon insan öldü. Doğa tahrip oldu. Büyük acılar yaşandı.

Ama bu savaşlar sonucunda, Dünya Sosyalist Sistemi ortaya çıktı. Bu sistemin sağladığı maddi ve manevi destekler sonucunda, ulusal kurtuluş mücadeleleri ivme kazandı. Ciddi kazanımlar elde edildi. Emekçiler daha örgütlü hale geldiler. Sermaye sınıfına yönelik mücadeleler daha da güçlendi. İnsan hakları, demokrasi mücadelesi daha örgütlü hale geldi ve kitleselleşti.

Kapitalist devletlerdeki emekçilerle, sömürge halkları içindeki bu ulusal ve sınıfsal uyanış, dünya kapitalist sistemini köşeye sıkıştırdı. İki rakip sistem arasında her alanda büyük bir mücadele başladı. Dünya kapitalist ve sosyalist sistemi, etki alanını genişletmek için, büyük bir mücadeleye giriştiler. Soğuk savaş diye isimlendirilen bu dönemde, her iki sistemde, 3. dünya ülkelerini yanına almak için, yoğun bir propaganda çarkı çevirmeye, kendi sistemleri içinde olmayan ülkeleri, rakibine karşı kışkırtmaya çalıştılar.

Bu yoğun mücadele içinde bazen, sapla saman, at iziyle it izi birbirlerine karışmaya başladı. Bazen günlük çıkarlar, stratejik, ideolojik ve politik çıkarların önüne geçti. Komünistler faşistlerle, kapitalistler ise komünistlerle iş ve güç birliği yaptılar. Örneğin İran Şahı, Saddam, Hafız Esat, Kaddafi gibi diktatörler anti emperyalist, sosyalist kabul edilirken, Kürd ulusal kurtuluş mücadelesini yürüten Barzani ise gerici oldu.

Soğuk Savaş döneminde, Amerika tarafından hazırlanan "Yeşil Kuşak Projesi" de üzerinde düşünülmesi gereken çok önemli bir projedir. Zira bu proje, dünyayı ciddi bir biçimde etkilemiş ve dünya kapitalist sistemin

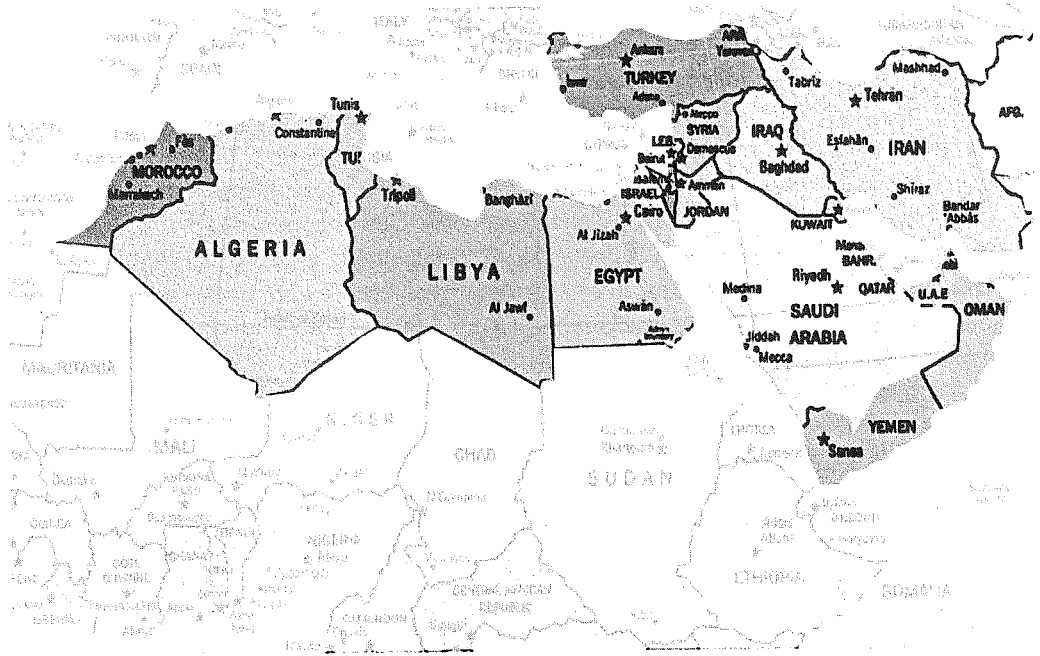
günümüzdeki politikasının şekillenmesine kaynaklık etmiştir. Örneğin; Yeşil Kuşak Projesinin uygulanması sonucunda, dünyada meydana gelen önemli değişimler yüzünden, bugün Amerika, Büyük Ortadoğu Projesini (BOP) hazırlamak zorunda kalmıştır.

Dünya kapitalist sistemi, sosyalist sistemi kuşatmak, yayılmasını engellemek, geriletip yok etmek için, kiliseyle camiye temel alan bir proje hazırladı. Özellikle, Sovyetlerin çevresinde yer alan Türk ve İslam halklarını dini alanda örgütledi. Bu nedenle, ana eksenini islamiyetin oluşturduğu bu projeye Yeşil Kuşak Projesi adı konuldu.

Amerika'nın hazırladığı bu proje gereği; Türkiye, İran, Afganistan ve Pakistan'da, ırk-din sentezini yapan bir akım başlatıldı. Ortadoğu'daki diktatör rejimlere her türlü destek verildi. Bu coğrafyanın egemen çevreleri Amerika'yla ortaklaşa oluşturdukları ırk-din senteziyle, ülkelerindeki sınıf ve etnik muhalefeti denetim altına aldılar. Özellikle, Türkiye'de oluşturulan Türk- İslam sentezi aracılığıyla, Kürt ulusal muhalefetiyle, sosyalist muhalefeti acımasızca ezdiler. İşte uygulanan bu proje sonucundadır ki Afganistan'da Talibanlar, İran'da Hümeyniciler, Türkiye'de ise Ak Parti iktidar oldu.

Amerika, bu ülkelerin parti, güvenlik ve sivil toplum kurumuna mensup bazı elemanlarını, Panama'daki kontr gerilla okulunda eğitti. Bunların emrinde görev yapan çeşitli dini ve ırkçı örgütler kurdu. Bu eğitimli insanları, Türkiye, İran ve Afganistan üzerinden, Sovyetleri kuşatan Müslüman ülkelere soktu. CIA ajanları Afrika, Ortadoğu ve Asya'daki Müslüman ülkelerdeki radikal İslamcı kişi ve kurumlarla ilişki kurarak paramiliter mücahit gurupları oluşturdu. Afganistan'daki Sovyet işgaline son vermek için, çağdaş bilgi, araç ve gereçlerle donattığı El Kaide örgütü kuruldu. Oluşturulan bu örgütlerin tüm giderlerini karşıladı. Amerikan bilgisi, parası, silahı, araç ve gereciyle donatılan bu örgütlerin de katkısıyla Sovyet sistemi çöktürüldü.

Dünya jandarması olan Amerika ve onunla



işbirliği yapan bölgenin diktatör devletlerinin ortak çıkarlarına dayalı bu proje, ustalıkla uygulandı. Bu proje sayesinde Amerika, Sovyetleri yıktı, bölge devletleri de Amerikanın desteğiyle, kendi muhalefetini denetim altına alabildi.

Başka bir bilimsel gerçeğin daha altını çizelim. Her hangi bir toplumsal sorunu çözmek için yapılan bir proje, ne kadar başarılı olursa olsun, içinde bir çok çelişki ve çözülmesi gereken yeni sorunlar doğurur. Yeşil Kuşak Projesiyle, Sovyetler çöktü. Ama Amerika'nın önüne yeni sorunlar çıktı. Kafkaslarda siyasi bir boşluk doğdu. Eskinin komünist cumhuriyetleri şeriat devletine dönüştüler. İslamiyet siyasallaştı ve radikalleşti. Referansını islamiyetten alan, bir çok anti Amerikancı örgütler kuruldu. Amerika'nın kendi eliyle besleyip büyüttüğü radikal İslam, dönüp efendisine saldırmaya başladı. Amerika, hazırladığı Büyük Ortadoğu Projesiyle şimdi, yarattığı canavarı zararsız hale getirmeye çalışıyor.

Önce bu projenin uygulamaya konulacağı coğrafyaya bakalım. Bu coğrafya, Arap ve İslam ülkelerini kapsıyor. Kuzey Afrika'da Fas'tan başlayıp, Cezayir, Tunus, Mısır, Sudi Arabistan, Pakistan, Afganistan, Orta Asya, İran, Türkiye Kafkasya'yı ve aynı zamanda Cebeli Tarık, Süveyş, Basra körfezi, Ak Deniz, Kızıl Deniz, Hint Okyanusunu içine alıyor.

*Amerika tarafından kurulmak istenen bu imparatorluğun dini, milliyeti, sınırları, bayrağı olmayacak. İmparatorluğun temeli, ekonomik çıkar üzerine kurulacak. Bu konuda, bazı ekonomik, sosyal ve siyasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Amerika daha şimdiden, "Ortadoğu Kalkındırma Bankası" adıyla bir banka kurmuş bulunuyor. Yine, hazırladığı "Demokrasi Fonu"yla, hukuk, insan hakları, demokrasi konusunda çalışacak sivil toplum kurumlarına yılda bir milyar dolar civarında para yardımı yapmaya hazırlanıyor.*



**Neden bu coğrafya? Ve projenin temel hedefleri nedir? Şimdi ona bakalım.**

● Amerika, kendi eliyle eğitip büyüttüğü, çağdaş bilgi ve araçlarla donattığı İslami radikalizmin, kendine ne kadar zarar vereceğini kendi gözleriyle gördü. Kendi varlığıyla kapitalist sömürünün devamını güvenceye almak için, bu gücü yeniden denetim altına almak, ehlileştirmek ve mümkünse yok etmek istiyor.

● Bu coğrafyada önemli dini ve etnik çatışmalar var. Bölge halkları, yıllardır kendisini ezen, sömüren, yoksul bırakan ve aşağılayan diktatör rejimlere karşı çıkıyor. Mevcut diktatör rejimlerle, bölge halklarını yönetmek giderek zorlaşıyor. Mevcut sömürünün güvence altına alınması için, bölgeyi istikrarlı bir hale getirmek gerekiyor. Bunun için de bölgedeki yasakçı, baskıcı, diktatör rejimlerini de ehlileştirmek, yumuşatmak gerekiyor.

● Bölgenin su, petrol, maden, gaz gibi stratejik zenginliğini denetimi altına almak istiyor.

● Bölgeyi, mamul maddelerini satacağı güvenli bir açık pazar haline getirmek istiyor.

● Bölgedeki ticaret yollarını, uyuşturucu ve silah kaçakçılığını denetimi altına almak istiyor.

● Rusya, Çin, Japonya'nın da bu bölgede gözü var. Amerika, bu ülkelerin bölgede etkin hale gelmemesi için, gerekli düzenlemeleri yapmak istiyor. Cılız ve komik bir istem olsa da, Türklerin de burada gözü var. Osmanlı misyonu ile 'Adriyatik'ten Çin Seddine' lafları bu özlemin göstergeleridir.

● Politika boşluk kabul etmez. Sovyet sisteminin yıkılmasından sonra, Kafkaslarda doğan boşluğun başkası tarafından doldurmasını engellemek için, kendisi bu bölgeye yerleşmek istiyor.

● Bölgede mevcut biyolojik ve nükleer silahları yok etmek istiyor.

● Amerika, bu coğrafyaya egemen olanın dünyaya da egemen olacağını çok iyi biliyor ve buranın tek egemeni olmak için, gerekli düzenlemeyi yapmak istiyor.

**Peki, Amerika bunu başarabilir mi?**

**Başarması için ne yapmak mecburiyetindedir? Bunu sadece Amerika'nın değil, tüm dünyanın, özellikle Kürdlerin de düşünmesi gereken bir sorudur. Bunun için Kürdlerin, bölgenin içinde bulunduğu somut koşulları, küreselleşmeyi, dünyanın gidişini, dost ve düşman güçlerin konuşlanma biçimini, kiminle nereye kadar gidilebileceğini düşünmek, olası tuzakları görmek; bunları doğru yorumlamak ve buna uygun projeler hazırlaması gerekiyor.**

Bu konuda sağcıların solculardan, daha iyi konumda olduğunu kabul etmek lazım. Öyle olmasaydı, bu gün dünyayı solcular yönetir hale gelirdi. Bu güne kadar kapitalistler, uygulanabilir proje yapma, uygulama sürecinde ortaya çıkan eksiklik ve yanlışlıklarını düzeltme konusunda komplekse kapılmadılar, objektif davrandılar, gerekeni yaptılar ve başarılı oldular. Projelerin uygulamaya konulması sürecinde, hatalarını görme, hatadan dönme, projelerini revize etme konusunda realist davranmasını bildiler. Bu yüzden kapitalist düzen, dünyanın her yerindeki yoğun muhalefete karşın varlığını sürdürmeye hala devam ediyor. *Büyük Ortadoğu Projesi, değişen dünya koşullarında, dünya kapitalist sisteminin sömürü projesinde yaptığı ciddi bir revizyondur. Acaba, bu ciddi revizyonu gündeme getiren önemli etkenler nelerdir?*

● Sovyet sistemi yıkıldı. Dünya tek kutuplu hale geldi. Amerika artık, dünya kapitalist sisteminin ana stratejiyle uygunluk göstermeyen taktiklere, baş vurmaya artık ihtiyaç duymuyor. Rakipsiz olmanın getirdiği rahatlık sonucunda, düşündüğü her adımı pervasızca atmada bir sakınca görmemektedir.

● Ortadoğu'yu kontrolünde tutmak için, buradaki diktatörlerle iş ve güç birliği yapmaya artık gerek kalmamıştır.

● Sovyetler Birliği'nin yıkmakta kullandığı İslami teröre artık ihtiyacı kalmamıştır. İslamiyeti ehlileştirerek, kapitalizmle uyumlu hale getirmek gerekiyor.

● Keza, etnik ve sınıfsal muhalefetin de yumuşatılıp, kapitalizmin tekerini çomak

sokmayan bir konuma sokulması gerekiyor.

● Yöre halkının dini, etnik ve sınıfsal radikalizme yönelmesini engellemek için, mevcut sorunları belli bir biçimde de olsa çözmek, bölge halklarının uygulamaya konulan Yeni Dünya Düzenine sempatiyle bakmasını sağlamak için, milli gelirden daha fazla pay vermek gerekiyor.

● Bölgedeki toplumsal gerilimleri yumuşatmak için, insan hakları, demokrasi, adalet ve kalkınmayı güçlendirmek ve istikrarlı bir hale getirmek gerekiyor.

● Amerika, kendi eliyle yarattığı İslami terörü, hem başkalarını korkutmak için yaşatmak, hem de kendine zarar vermeyecek biçimde denetim altına almak istiyor

● Nato'yu güçlendirip, Yeni Dünya Düzeni'nin ordusu haline getirmek, böylece bölgedeki çıkarını korumak istiyor.

Yıllardır dünyayı yöneten Amerika, egemenliğini daha da güçlendirmek ve güvence altına almak, İslami coğrafyadaki zenginlikleri denetim altına almak, bölgeyi açık Pazar haline getirmek ve sağladığı bu güçle, bir dünya imparatorluğu kurmak istiyor. Amerika, bu imparatorluğu sadece silah gücüyle sağlayamayacağını çok iyi biliyor. Bunun için bölgedeki güçlü ve istikrarlı çevrelerle iş ve güç birliği içinde olmaya çalışıyor. Bu çevrelerin istem ve beklentilerini mümkün mertebe karşılamaya çalışıyor. **Amerika tarafından kurulmak istenen bu imparatorluğun dini, milliyeti, sınırları, bayrağı olmayacak. İmparatorluğun temeli, ekonomik çıkar üzerine kurulacak. Bu konuda, bazı ekonomik, sosyal ve siyasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Amerika daha şimdiden, "Ortadoğu Kalkındırma Bankası" adıyla bir banka kurmuş bulunuyor. Yine, hazırladığı "Demokrasi Fonu"yla, hukuk, insan hakları, demokrasi konusunda çalışacak sivil toplum kurumlarına yılda bir milyar dolar civarında para yardımı yapmaya hazırlanıyor.**

Yeniden yapılandırılacak bu bölgede, ciddi sınıfsal, dinsel, mezhepsel ve etnik çatışmalar yaşanıyor. Burada yaşayan toplumlar, onlarca

çelişki ve paralelliği içinde barındıran bir karmaşa içinde, debelenip duruyor. İşte bu nedenle, şu anda kim kiminle neden dost veya düşman? Bu günkü dostlardan kim yarın hangi nedenle kime düşman, bu günkü düşmanlardan kim yarın hangi nedenle kime dost olabilir? Kim kiminle nereye kadar beraber yürüyebilir, nerden sonra yolunu ayırması gerekir sorularına cevap aranıyor.

Bence herkesin, bu soruları kendine sorup, cevabını da vermesi gerekiyor. Zira, doğru yanıt veren kazanacak, veremeyen ise kaybedecektir. Bu soruların sorulması ve doğru şekilde yanıtlanması biz Kürdler için de hayati önem taşıyor.

Dünya kapitalist sistemi şüphesiz, sadece Amerika'dan ibaret değildir. Bu sistem içinde yer alan devletler, sömürde ortak, ama sömürünün bölüşülmesinde, çelişki içindedirler. Amerika sömürünün büyük bir bölümünü kendine alıyor, geri kalanı da diğerleri arasında bölüştürüyor. BOP'la, mevcut payını daha da büyötmek istiyor. Bu da kapitalist ülkeler arasında çelişme ve çatışmalara neden oluyor.

Çin, Rusya, Almanya, Fransa, Japonya gibi ülkelerin, siyasi ve ekonomik güçleri var. Ama, Amerika'ya karşı koyacak askeri güçleri yok. Bu açıdan, Amerika'ya fazla karşı çıkamıyorlar. Bunu bilen Amerika, ya bendensin ya karşı taraftansın biçiminde kendini dayatıyor. Bazen de bu bölgede egemen olmak isteyen devletlerin ağzına bir parmak bal çalarak, onları cazibesinde tutmaya, onları maşa gibi kullanmaya çalışıyor. Bu konuda en dikkat çeken ülkelerden birisi de Türkiye'dir. Bu ülke, AB ile Amerika arasında sıkışmış durumdadır. İçinde bulunduğu koşullar yüzünden, birisini seçmekte zorlanıyor. Sürekli olarak ikisi arasında gidip geliyor.

Ben, diğer ülkeleri bir yana bırakıp, soruna Kürd cephesinden bakmak istiyorum. Böyle yaptığımızda, karşımıza büyük bir karmaşa, dört parçaya bölünmüşlük, üç lehçe, üç alfabe, dört din ve birçok mezhep karmaşası önümüze çıkıyor. Her parçanın, lehçenin, alfabenin, din ve mezhebin kendine özgü sorunları var. Bu

kadar değişik üniteleri birbiriyle paralel hale getirmek hiç de kolay değil.

Bir de her Kürd bireyindeki kişisel kimlik karmaşası söz konusu. Zira, her Kürd bireyinin birden fazla kimliği var. Her Kürd bireyi, yaşadığı toplum içinde, bir kimliğiyle ezen, diğer bir kimliğiyle ezilen; bir kimliğiyle efendi, diğeriyle köle; bir kimliğiyle sömüren, diğeriyle sömürülen konumundadır.

İrk, sınıf, cins, din, meslek, cinsel tercih, giyim kuşam, damak zevki, müzik grubu veya kulüp taraftarlığı gibi onlarca kimliğimiz var. Ama bir insanın, toplum içindeki statüsünü belirleyen ana kimliğimiz, ırk, sınıf, cins, dini ve felsefi inanç kimliklerimizdir.

Bu durum karşısında, Kürd çıkarı derken, hangi parçadan, hangi kimlikten bahsettiğimiz, kimliklerin sıralanmasında, hangisini başa koyacağımız çok büyük bir önem kazanmaktadır. Zira olaylara bakma, görme, algılama ve yorumlama, gündemimizin başına koyacağımız kimliğe göre şekillenecektir. Bu açıdan, sıralamanın doğru yapılması insanı başarıya, yanlış yapılması durumunda ise başarısızlığa götürür. Şimdi, konunun daha kolay anlaşılması için, Büyük Ortadoğu Projesi'ni, küçük bir parçası olan Amerika'nın Irak'a girmesini, yukarıda bahsettiğim kişisel kimliklerimize göre yorumlamaya çalışalım.

Örneğin, *savaş karşıtlığı, barış, demokrasi ve insan hakları savunucu kimliğini her şeyin önüne koyan bir Kürdü düşünelim. Doğal olarak bu kişi, yabancı bir ülkenin, sebebi ne olursa olsun bağımsız bir ülkeyi işgal etmesini, belli bir coğrafyadaki devletlere yeni bir düzen vermeye kalkmasını, insan haklarına aykırı bulur ve buna karşı çıkar. Bu müdahale sonucunda, işgal edilen ülkelerdeki diktatör rejimlerin yıkılması, süreç içinde eskisinden daha demokrat, barışçı, insan haklarına saygılı, gelir dağılımının daha adil olacağı yeni bir yapılanmanın olacağı üzerinde fazla durmaz. Müdahalenin meydana getireceği dalgalanmaların bölge halklarına ve dünyaya getireceği olumlu değişimler, bölge devletleri tarafından insani ve ulusal hakları çiğnemenen Kürd halkının durumunda meydana gelecek olumlu değişimler üzerinde fazla kafa yormaz.*

*Bilindiği gibi Saddam Tikrit isimli Sünni Arap aşiretine mensup bir kişidir. 30 yıllık yönetimi sürecinde, ülkenin ekonomisini elinde tutan zenginler, Baas yöneticileri, devletin üst düzey bürokratları, özel muhafızlar, istihbarat teşkilatını yöneten yetkili kişilerin hepsi, Tikrit Aşiretine mensuptular. Irak tam bir aşiret devletiydi. Ama bu baylarımız, Barzani'yle Talabani'yi sürekli olarak aşiret reisi diye aşağılarken,*

Din kimliğini en başa koyan bir Kürd, doğal olarak, Hristiyan bir ülkenin Müslüman bir ülkeyi işgaline karşı çıkar. Onun temel önceliği, referansı, kutsal İslam dinidir. Diğer kimliklere ait hakların ve bu hakların kutsallığı konusunda duyarlı davranmaz. Bu yüzden, İşgal edilen ülkedeki diktatör rejimin, Kürdler başta olmak üzere, Müslüman halklara, dinsel ve etnik kimliklere yönelik sömürü, baskı ve katliamları üzerinde fazla düşünmez ve etkilenmez. Böyle bir kişinin düşüncesi, Hristiyan-Müslüman ikilemine kitlenir, diğer toplumsal çelişki ve çıkarlar üzerinde kafa yormaya kalkmaz. Sırf Müslüman olduğu için zalim bir diktatörü savunur bir konuma düşer.

Aleviliğini temel alan bir Kürd, Anadolu Aleviliğinin sevecen kimliğinden hareketle, başka bir ülkeyi işgal eden, kan döken Amerika'ya karşı çıkar. Ama, savunduğu ülkedeki Alevilerin kadınları çarşafa soktuklarını, başka kimliklere yaşama hakkı tanımadıklarını, sırf başka bir dinden olmaları yüzünden sivil insanları öldürdükleri, terörü siyasi araç haline getirdiklerini gömemezlikten

gelir. Toplumda var olan diğer kimlikler arasındaki çelişkileri ve bunların çözümüyle ilgili konular üstünde durmaz.

Temel referansı cinsiyetinden alan bir feminist Kürd kadın, her hangi bir ülkedeki kadınlara yönelik en küçük hak ihlaline tepki verirken, dinsel ve etnik kimliğinden dolayı, sömürülen ve katliama uğrayan Kürd halkın, acılarına kayıtsız kalabilir.

Dünyaya idealist felsefe açısından bakan, toplumsal olaylardaki karmaşayı görmeyen, her şeyi siyah ve beyaz gören insanlar için bu yaklaşım, anlaşılır bir şeydir. Ama ne yazık ki kendini Marksist diye nitelendiren insanlardan önemli bir bölümü de, olaylara idealist felsefenin gözlükleriyle bakıyorlar.

Bu bakımdan çuvaldızı, benim de içinde yer aldığım, sol kesime batırmak istiyorum. Zira bu konuda, bilimle uyumlu olan bir felsefenin yandaşı olan ve kendisini sosyalist, Marksist, komünist diye nitelendirenlerin önemli bir bölümünün, idealist felsefe yanlılarından daha kötü durumda olduklarını görüyorum.

Materyalist felsefe ve ondan doğan Marksizm'e göre, alt yapı -üretim araçlarıyla, üretim güçleri arasındaki ilişkiler- üst yapıyı -hukuk, sanat, edebiyat, ahlak, kültür, politika v.s.- belirler. Yani, insanın duygu, düşünce ve davranışlarını içinde bulunduğu maddi koşullar belirler. Her şey, her an, sürekli bir değişim içindedir. Her toplumsal olay, tez-antitez- sentez, biçiminde durmadan değişir.

Marksist bir insan, somut durumun somut tahlilinden hareketle ve her şeyin durmadan değiştiğini unutmadan, bir olaya bakar, üzerinde düşünür, yorum yapar, konuşur, yazar, proje yapar ve eyleme geçer.

Şimdi, sosyalizm kurallarına sadık kalarak, Büyük Ortadoğu Projesi ve Kürd sorunun çözümü üzerine, beraberce düşünmeye ve yorum yapmaya çalışalım. Kafamızı daha fazla dağıtmamak için, olayı Kürdistan'ın yer aldığı coğrafya içinde irdeleyelim.

Marksizm'e göre, Milli Demokratik Devrimini gerçekleştirip, ulusal devletini kurmuş bir toplumda temel çelişki, emek-

sermaye çelişkisidir. Bu halkın Marksistlerinin temel hedefi, egemen ulus milliyetçiliğiyle mücadele etmek, proletaryaya sınıf bilinci taşıyarak sosyalist devrimi gerçekleştirmektir. Zira, egemen ulus milliyetçiliği, burjuva sınıfının sömürü aracıdır ve devrimin önündeki en büyük engeldir.

Sömürge bir toplumun temel çelişkisi ise, sınıfsal değil, ulusaldır. Bu halkın Marksistlerinin temel hedefi, Ulusal kurtuluş (Milli Demokratik Devrim) mücadelesidir. Ezilen ulus milliyetçiliği, proletaryayı sömüren egemen düzene karşı yürütülen demokratik bir mücadeledir. Bu mücadele, işçi sınıfının dostudur ve bu yüzden, egemen ulus Marksistleri tarafından desteklenmesi, teşvik edilmesi gerekir. **Marksizm'e göre**, ezilen bir ulusun ayrı devlet kurma hakkı başta olmak üzere, kaderini belirleme hakkını savunmayan bir insan, kendini nasıl belirlerse belirlersin, egemen ulus ırkçısıdır.

Bu duruma göre, egemen ulus Marksistlerine düşen görev, kendi ulusu içinde bulunan tüm sosyal sınıf ve katmanları, işçi sınıfının yanına alarak, ezilen ulusların ulusal mücadelelerine destek vererek, diğer ulusların kardeş partileriyle iş ve güç birliği yaparak, sosyalist devrimi gerçekleştirmektir. Ezilen ulusun Marksistlerine düşen görevse, ulusu işindeki tüm sosyal sınıf ve katmanları, ulusal çıkarda birleştirmek, egemen ulusun devrimci, sosyalistleriyle iş ve güç birliği yaparak, ulusal kurtuluşu gerçekleştirmektir.

Şimdi, Türkiye'deki bazı Kürd ve Türk sosyalist ve komünistlerin, Saddam dönemiyle Saddam sonrası dönemdeki düşünce ve davranışlarına bir göz atalım.

Bilindiği gibi Saddam Tikrit isimli Sünni Arap aşiretine mensup bir kişidir. 30 yıllık yönetimi sürecinde, ülkenin ekonomisini elinde tutan zenginler, Baas yöneticileri, devletin üst düzey bürokratları, özel muhafızlar, istihbarat teşkilatını yöneten yetkili kişilerin hepsi, Tikrit Aşiretine mensuptular.

Irak tam bir aşiret devletiydi. Ama bu baylarımız, Barzani'yle Talabani'yi sürekli olarak aşiret reisi diye aşağılarken, Saddam'ın aşiret reisliğini, hiç ağızlarına almadılar.



*Saddam döneminde, Irakta yaşayan çeşitli ırk, din ve mezhebe mensup insanlar, 30 yıl boyunca, tüm insani ve etnik haklarından mahrum kaldılar, diktatörlüğün zulmü altında inleyip durdular. 5 bin Kürdün can verdiği Halepçe, kimyasal saldırıya uğradı. Tüm dünya ayağa kalktı.*

Saddam döneminde, Irakta yaşayan çeşitli ırk, din ve mezhebe mensup insanlar, 30 yıl boyunca, tüm insani ve etnik haklarından mahrum kaldılar, diktatörlüğün zulmü altında inleyip durdular. 5 bin Kürdün can verdiği Halepçe, kimyasal saldırıya uğradı. Tüm dünya ayağa kalktı. Türk dindar ve milliyetçileri gibi bu baylarımızdan da keza hiç bir ses çıkmadı. Tüm bu işkence ve toplu katliamlar için ne yürüdüler, ne de bildiri yayınladılar.

Körfez savaşından sonra, Kürdlerin göreceli bir özgürlüğe kavuşması üzerine, Kürdistan'daki yerel yönetim, Kürd, Asuri, Türkmen halkları, milliyetçi, liberal, sosyal demokrat ve komünistler arasında, hak eşitliğine dayalı bir düzen kurdu. Türkiye'deki ırkçı, faşist çevreler "Kürd devleti kuruluyor." Diye yaygara yaparken, bu baylarımız, bu çağdaş değişim sonucunda, Ortadoğu'nun en demokrat coğrafyası konumuna gelen bu yeni yapılanmaya bırakın sahip çıkmak, onu görmezlikten geldiler. Buradaki çağdaş yönetimi herkese örnek göstermeleri gerekirken, bu düzeni kuranları aşiretçilik,

gericilik ve uşaklıkla itham ederek olabildiğince aşağıladılar.

Bu baylar 30 yıl boyunca, Irak muhalefetiyle iletişim ve etkileşim içine girmeyi, etkileşerek ortak projeler yapmayı akıllarına bile getirmediler. Bırakalım sağ muhalefeti, Irak ve Kürdistan'daki Komünist partileriyle bile ilişkiye girmediler. Irak muhalefetinin Saddam diktatörlüğüyle yaptığı mücadeleye yandaş olmadılar. Onların Amerikan işgalini onaylamalarının sebeplerini bile anlamaya çalışmadılar. Üstelik, Amerikan müdahalesini onayladıkları için, onları işbirlikçilikle suçladılar. Dünya devrimci, sosyalist çevreleri Irak muhalefetini, Saddam rejiminden kurtarmaya gittiler de onlar yok mu dediler? Bizi, siz değil, emperyalistler kurtarsın mı dediler? Hem görevini yapma, hem de başkalarını suçla. Olacak şey mi?

Ne zaman ki, Amerika' Irak'a müdahale edip Saddam'ı devirdi, işte o zaman bu baylar, Türkiye'deki dindar, ırkçı ve faşistler gibi Irak'ı keşfedip ayağa kalktılar. Öldürülen siviller, aç kalan çocuklar, ırzına geçiler kadınlar ve tabi Amerika'nın koltuğunda

kurulan Kürd Devleti üzerine konuşmaya ve yazmaya başladılar. Bu yetmezmiş gibi, ellerinde Saddam posterleri taşıyan faşistlerle yürüyüşlerde boy göstermekten çekinmediler.

Türkeş, Ecevit, Demirel, Çiller gibi Kürd düşmanı olan Amerikancı kişilerin yönetimindeki Türkiye’de yaşayan bu baylar, " Ben Barzani’nin yöneteceği bir ülkede, bir saniye bile yaşamak istemem." Diye konuşmaya başladılar.

"Emperyalizm Ortadoğu’nun haritasını değiştirip kukla bir Kürd Devleti kurmak istiyor." Diye bağırmağa başladılar. **Ama bu baylar, emperyalizmin 80 yıl önce, Ortadoğu’nun haritasını değiştirip, ülkesi ve milleti olmayan iki suni devlet kurarak, Kürdistanın bir parçasını onlara peşkeş çektiğini, nedense hatırlamak istemiyorlar.** Öyle ya, Irak ve Suriye milleti, Irakistan ve Suriyeistan diye ülkeler yok. Ama Irak ve Suriye diye iki devlet var. Bunlar oluyor da, neden Kürd ve Kürdistan olmasına karşın, bir Kürd Devleti olmuyor? Bu emperyalizmin geçmişteki haksızlığına, zorbalığına ve uygulamalarına sahip çıkmaktan başka ne anlama gelir? Bu Kürd düşmanlığı değil midir? Böyle insanların ırkçılardan, faşistlerden ne farkı var?

Kürdlere yönelik bu siyasi körlük ve haksızlık, sadece Türkiye’deki sözüm ona devrimci, ilerici, demokrat, sosyalist ve komünistlerle sınırlı değil. Ne yazık ki uluslararası camiada da durum pek farklı değil. Sosyalist ve islami enternasyonalizm, dünyanın tüm uluslarının dostlarını çoğaltıyor, yolunu açıyor. Ama nedense iş Kürdlere gelince, dostlar düşman olup yolunu kesiyor.

Dünyanın neresinde olursa olsun, ulusal kurtuluş için, toplumda mevcut tüm politik parti, dini ve felsefi inanç, sosyal sınıf ve katmanların el ele vererek kurdukları ulusal cepheleleri doğru bulan malum çevreler, aynı çağırıyor. Kürd Marksistlerini gericilikle, teslimiyetçilikle suçlamaları da çok dikkat çekicidir.

*Dünya Sosyalist Sistemi’nin, dünyanın her yerindeki ulusal kurtuluş mücadelelerine destek verdiği dönemde, Mustafa Barzani*

*de, Kürdlere otonomi hakkı tanınması için Saddam diktatörlüğüne karşı savaşıyordu. Gelin görün ki, dünya sosyalist sistemine göre Saddam, anti emperyalist ve devrimci bir liderdi. Bunun için Sovyet pilotlarının kullandığı Sovyet yapısı miğ uçakları pêşmergeler üzerine Sovyet yapısı bombalar yağdırıyorlardı. Bildiğim kaderiyle, sağcı olsun solcu olsun tüm Kürd örgütleri, yayınladıkları her bildiride ve her konuşmada, mutlak Filistin halkının kurtuluş mücadelesine destek olduğunu belirtiyorlardı. Ama ben bu güne kadar, Filistinli kişi ve örgütlerden, Kürd ve Kürdistan lafını duymadım. Bu mazlum halka sahip çıktıklarını görmedim.*

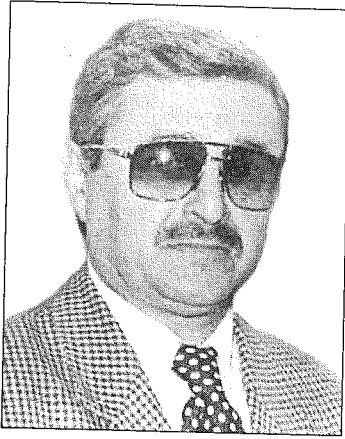
Konuyu özetlersek, Amerika bir dünya imparatorluğu kurmak için, dünyayı yeniden düzenlemeye girişmiş bulunuyor. Bu projenin en önemli ayağı Ortadoğu’dur. Bu projeyi başarıya ulaştırmak için Amerika, bazı unsurlarla iş ve güç birliği yapmak zorundadır. Bu da şüphesiz ortak çıkarlara dayanacaktır. **Bu projeye örgütlü gücüyle katılan, azami çıkarını elde edecektir. Hiç kimse, gücü olmayana ve alacağı için mücadele etmeyene bir şey vermez.**

Uygulamaya konulan bu proje ile Kürd halkı tarihi bir fırsat yakalamış bulunuyor. Kürd halkı, ulusal çıkarını temel alan bir ulusal cepheyle, sürece katılması halinde çok ciddi kazanımlar elde edebilir. Siyasi düşüncesi, dini ve mezhebi ne olursa olsun, Kürd sorununu kendine dert edinmiş tüm Kürdlerin, ulusal çıkarı her türlü çıkarın önüne koyan bir ulusal cephede el ele tutuşmalıdır. Bu cephenin öncülüğünde, adı geçen projeye en etkin biçimde katılan asli bir unsur olmalıdır.

Dünya kapitalist sisteminin ağa babaları, Kürd ve Filistin sorununun çözülmemesi halinde, Ortadoğu’ya dirlik ve düzenliğin gelemeyeceğini, istikrarsızlığın sağlanamaması halinde ise, sömürü çarkının rahat dönmeyeceğini çok iyi biliyorlar. Eğer biz Kürdler de bunu iyi bilip, buna göre hareket etmemiz halinde, Kürd ulusal sorunu da, çözüm yoluna girmiş olacaktır.



# Genisletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi GOKAP ve KÜRTLER



■ Mahmut KILINÇ

Kilincm@aol.com

Önceleri, Büyük Ortadoğu Projesi-BOP olarak kamuoyunda tartışılmaya başlandı ancak şimdi, Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi-GOKAP olarak tartışılıyor. Son olarak, ABD başkanı George W. Bush, NATO zirvesi için geldiği İstanbul'da, arkasına Ortaköy Camii ile Boğaz Köprüsünü alarak, Galatasaray Üniversitesi bahçesinde yaptığı konuşmada, Projeyi GOKAP olarak isimlendirdi ve yaşama geçmesiyle, bölgeye "refah ve özgürlük" geleceğini söyledi.

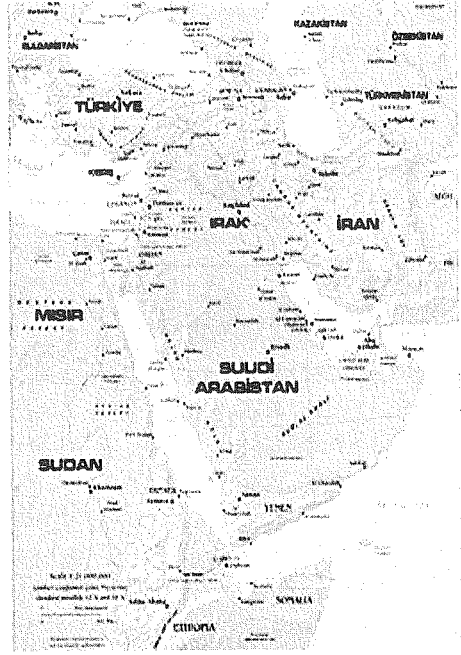
Konuya, Ortadoğu'nun zaman içerisinde değişen tanımıyla başlamak yararlı olur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, pek çok kavramın tanımı ve içeriğinde değişimler oldu. Ortadoğu coğrafyasının tanımı da, değişime uğrayanlar arasına girdi ve bu isim, çok daha geniş bir bölgeyi anlatmak için kullanıldı. Ortadoğu'nun isim babası, dönemin süper gücü İngiltere'dir. ABD'den önce süper güç olan İngiltere, bölgeyi kendine uzak olmayan coğrafya anlamında Ortadoğu, yani uzak olmayan doğu olarak tanımladı. Bu tanıma göre doğuda İran, batıda Mısır ile güneyde Yemen ve Körfez Ülkeleri ve kuzeyde Türkiye'yi içine alan coğrafyayı kapsamaktaydı. Hatta önceleri, daha da dar bir coğrafyaya tekabül ediyordu. O döneme göre, doğuda Dicle ve Batıda Nil nehirleri arasındaki merkezi Ortadoğu coğrafyası anlatılıyordu. Ancak Sovyetlerin dağılması ve bölgeye başta ABD ve diğer Batılı ülkelerin daha yoğun ilgi göstermeleri, bölge ile stratejik çıkarları arasında daha sıkı bir bağ kurmaları, tanımı değiştirdi ve bu sefer Ortadoğu, çok daha geniş bir coğrafyaya tekabül etti. Böylece, Hazar Havzası da Ortadoğu kapsamına girdi ve Basra Körfezi, Hazar Denizi ve Doğu Akdeniz üçgeni son derece stratejik bir önem kazandı. Bu coğrafyanın tam ortasında da Kürdistan bulunmaktadır.

Şimdi artık, doğuda Pakistan ve Afganistan'dan başlayarak, İran, Irak, Türkiye, Suriye, Arap Yarım Adası ve tabii Körfez Ülkeleri, Mısır ve güneyde Sudan ile batıda Fas'a kadar uzanan, binlerce kilometre çapında bir alanı kapsamaktadır.

Böylece, doğuda İslamabad'tan, batıda Marakeş'e kadar uzanan ve İslam coğrafyası olarak bilinen geniş bir alan oldu, Ortadoğu. En eski çağlarda insanlığa beşiklik etmiş bu bölge, pek çok medeniyetin izlerini hala canlı olarak taşımakta. Bölgenin herhangi bir yerinde yapılacak bir kazıda, peş peşe gelmiş medeniyetlerin üst üste veya iç içe geçmiş izlerine raslamak olanaklı. Biri, diğerinin yıkıntıları üzerinde, sorunları çözmeden korkutucu heybetiyle yükselmiş ve tarihi hep canlı tutarak, bugünlere gelmiş.

Bu geniş coğrafyanın pek çok konuda ortak yanları bulunuyor. Bir kere, Zerdüşt inancının ve üç semavi dinin doğup geliştiği ve yine bu uygarlıkların, dünyanın her tarafına yayıldığı bir bölge. Bu nedenle de dünyanın her tarafından, hemen her kıtadan kitleler halinde insanlığın yüzleri bölgeye dönük, taşıdıkları duygu ve inanç nedeniyle bölgeyle gönül bağları bulunuyor. Böyle olunca da buradaki herhangi bir gelişme, bölgenin sınırlarının dışına rahatlıkla çıkmakta ve bazen bölgenin kendi içinden daha fazla bir yankının uyanmasına neden olabilmekte. Bölgenin ikinci ortak yanı, buranın İslam coğrafyası olmasıdır. Bir çok etnik ve dini farklılıkların birarada yaşadığı bölgede, sorunlu dönemler, krizler hep birbirini izlemiş.

Bölge, aynı zamanda dünyanın en zengin enerji kaynaklarını barındırmakta, dünyadaki sanayinin en önemli girdisi olan petrol ve gaz rezervleri, Batılı gelişmiş sanayi ülkelerinin, her dönem ilgilerini bölgeye çevirmesine neden olmaktadır. Bu kadar zengin kaynakları olan, büyük bir turizm potansiyeli bulunan ve dünya ticaretinin ulaşım yollarını geçtiği bölge, bütün bu imkanlara rağmen, yine de dünyanın en yoksul kesimleri arasında bulunmakta. Yoksulluk geniş halk kesimlerinin kaderi durumunda, buna karşın bir avuç insan, devletleri yöneten bir kaç aile, ya da ideolojik kalıplara sıkışmış şovenist bir partinin köşebaşlarını paylaşmış kadroları, geniş imkanlara sahipler. Bunlar,



*Bölge, dünyanın en zengin enerji kaynaklarını barındırmakta, dünyadaki sanayinin en önemli girdisi olan petrol ve gaz rezervleri, Batılı gelişmiş sanayi ülkelerinin, her dönem ilgilerini bölgeye çevirmesine neden olmaktadır. Bu kadar zengin kaynakları olan, büyük bir turizm potansiyeli bulunan ve dünya ticaretinin ulaşım yollarını geçtiği bölge, bütün bu imkanlara rağmen, yine de dünyanın en yoksul kesimleri arasında bulunmakta. Yoksulluk geniş halk kesimlerinin kaderi durumunda, buna karşın bir avuç insan, devletleri yöneten bir kaç aile, ya da ideolojik kalıplara sıkışmış şovenist bir partinin köşebaşlarını paylaşmış kadroları, geniş imkanlara sahipler.*

bölgenin kaynaklarını satarak elde ettikleri geliri, toplumun ekonomik ve sosyal gelişimine ayıracaklarına, kendi iktidarlarının devamı için kullanmakta ve yaratıcı olmak yerine, ihtiyaç duyulan alanlarda, geri bilgi ve teknolojiyi ithal etmekte. Bu da bilgi ve teknoloji satan ülkelere bağımlılığa neden olmakta ve bunun sonucu toplumda dışarıya karşı bir öfke ve kin birikmekte.

Bölgede demokarasi gelişememiş ve genelde devletler, totaliter rejimler şeklinde yönetilmekte ve bir avuç yönetici kadrosu veya devleti yöneten aile fertlerinin dışında geniş halk kesimleri için demokratik haklar, çok uzaklarda, ulaşılması güç bir yerde durmaktadır. Sivil toplum örgütleri çok sınırlı, özgür basından söz etmek olanaklı değil, sendikacılık hareketi ya ölü ya da bağımlı bulunuyor. Bazı ülkelerde yapılan seçimler, "açık oy, gizli tasnif" şeklinde olmakta, çok dar bir kadro, kimlerin sandıktan çıkacağına aylar öncesinden karar vermekte.

Yine dikkat çekici temel sorunlardan birisi de, kadın erkek eşitsizliği ve kadınların temel demokratik haklarından yoksun olmaları. Bölgede kadınların okuma yazma oranı çok düşük ve genel ekseriyeti üretime ve yönetime katılamamakta. Yine bölgede, genel olarak okur yazar oranı çok gerilerde, kitlelerin medya ve iletişim imkanlarından yararlanma imkanı son derece sınırlı bulunmakta.

Daha pek çok sorunu sıralamak olanaklı. Sorunların iç içe geçtiği bölgede rejimler, çözüm üretmek yerine, çözümü isteyen kitlelere karşı zor ve şiddet kullanmaklar. Bu da, karşı tepkiyi doğurmakta ve böylece bölgedeki diktatoryal rejimlerin neden olduğu, toplumda şiddet eğilimli bir kültür oluşmakta.

Özellikle bölgede yaşayan bazı halkların ulusal demokratik haklarının engellenmesi, kendi kaderlerini belirleme hakkının yok sayılması, bölgeyi istikrarsızlığa sürüklemekte. Bu bağlamda Kürdistan ve Filistin sorunları başı çekmekte ve her iki bölgede çatışmaların nedenini oluşturmaktalar. Nitekim, son yüz yıldır

Kürdistan sorununda mücadele yöntem ve araçlarını, hep Kürdistan'ı egemenliklerinde bulunduran devletler belirledi. Bugün de çatışmaya yine bu devletler neden olmakta, çünkü demokratik ve barışçıl yollar kullanarak sorunu çözmek istememekteler.

Sorunları bol ve dünya enerji kaynaklarının kümelendiği Ortadoğu, her paylaşım döneminde nasibine düşenden fazlasını almış ve batılı sömürgeci güçler bölgeyi denetlemek için ne gerekiyorsa yapmışlar. Daha önceki dönemlerde denetleme ve sömürü amaçlı müdahaleler, işgaller, bugün çağın da bir gereği ve devletlerarası ilişkilerin de neden olduğu, farklı bir boyuta kavuşmuş bulunuyor. Bölgede, genel bir demokratikleşmeyi özendirmek, bunun alt yapısını oluşturmak ve sorunların çatışmalara neden olmadan çözümünü teşvik etmek, bölge barışı için son derece önemlidir.

Daha önce de belirtildiği gibi, bölgede iç içe geçmiş ve pek çoğu çatışmaların temelini oluşturan sorunların yankıları bölge dışına çıkmakta ve burada da sorunlara, saldırı ve çatışmalara neden olmaktadır. Bunu, bölgeyi denetimi altında tutmak isteyen ülkelerin, emperyalist saldırı ve sömürü çarkına bağlayan yorumlar dikkat çekmektedir. Elbette bunun tesiri görülmelidir, ama daha önce kendi sorunlarını demokrasi, hukuk ve barış içerisinde çözmek istemeyen, bölge halkını her türlü haktan mahrum bırakan otoriter rejimleri görmek gerekir. Bunlar değişmedikçe; bölgede demokrasi kurumlaşıp, toplumda demokrasi kültürü yeşermedikçe, bölgenin bu denli ağır bir saldırı ve sömürüden kurtulması olanaklı değil, zira kitlelerin katılımında bulunmadığı bölgedeki yönetimler, Batılı güçlerin her dönem mütefiki durumundadırlar.

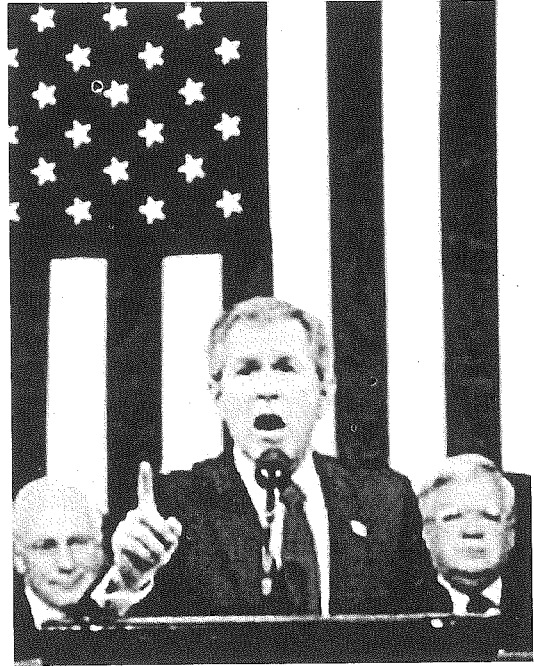
Bölgenin bu dışa yansıyan yüzünden dolayı, özellikle 11 Eylül saldırısından sonra ABD, bölgeye olan ilgisini hem daha yoğunlaştırdı ve hem de bu konudaki politikalarını köklü bir değişime tabi tuttu. Bugün GOKAP olarak adlandırılan Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika

Projesi bu aşamadan sonra, kamuoyunun gündemine daha fazla girmeye başladı. İlk zamanlar, daha çok terörle mücadele ve kitle imha silahlarının kontrolü öne çıktıysa da, daha sonra geniş kitleleri olumlu yönde etkileyecek başka amaçlar da tartışılmaya başlandı. Böylece terörle mücadelenin yanında, "radikal İslamın ılımlaştırılması" olarak yansıyan ama, bölgede bir aydınlanmanın, bir rönesansın ne denli gerektiğine vurgu yapıldı, süreç içerisinde böyle bir gelişmenin önemine değinildi, bütün bunların yanında bölgedeki rejimlerin demokratikleştirilmelerinin ne denli gerektiğine işaret edildi ve serbest piyasa koşullarının yaratılması gibi amaçlar sıralanmaya başlandı.

Nitekim ABD başkanı Bush, Projenin amacını şu sözlerle ifade etmektedir. "Ortadoğu, zulüm, umutsuzluk ve öfkenin hakim olduğu bir bölge olarak kaldığı sürece, Amerika ve müttefiklerimizin emniyetini tehdit eden insanlar ve hareketler üretmeye devam edecektir. Amerika, buna karşılık vermek üzere, Büyük Ortadoğu'da ileri bir özgürlük stratejisi uygulamak istemektedir. Terörün müttefiklerine ve reform düşmanlarına artık meydan okuyacağız ve dostlarımızdan daha yüksek standartlar bekleyeceğiz."

"Özgür seçimler, serbest piyasa, özgür basın ve özgür sendikalar. Ayrıca, Afganistan ve Irak'ta tarihi demokrasi görevimizi tamamlayacağız. Böylelikle bu ülkeler, diğerleri için yolu aydınlatarak, dünyanın sorunlu bir bölgesinin dönüşümüne yardımcı olacaktır."

Bush'un kongrede yaptığı bu



ABD başkanı Bush, Projenin amacını şu sözlerle ifade etmektedir. "Ortadoğu, zulüm, umutsuzluk ve öfkenin hakim olduğu bir bölge olarak kaldığı sürece, Amerika ve müttefiklerimizin emniyetini tehdit eden insanlar ve hareketler üretmeye devam edecektir. Amerika, buna karşılık vermek üzere, Büyük Ortadoğu'da ileri bir özgürlük stratejisi uygulamak istemektedir. Terörün müttefiklerine ve reform düşmanlarına artık meydan okuyacağız ve dostlarımızdan daha yüksek standartlar bekleyeceğiz."

"Özgür seçimler, serbest piyasa, özgür basın ve özgür sendikalar. Ayrıca, Afganistan ve Irak'ta tarihi demokrasi görevimizi tamamlayacağız. Böylelikle bu ülkeler, diğerleri için yolu aydınlatarak, dünyanın sorunlu bir bölgesinin dönüşümüne yardımcı olacaktır."

Bush'un kongrede yaptığı bu konuşmada da amacı belirlenen GOKAP, ABD'nin, Soğuk Savaş sonrası en önemli ve kapsamlı bir projesi olarak kabul edilmektedir.

konuşmada da amacı belirlenen GOKAP, ABD'nin, Soğuk Savaş sonrası en önemli ve kapsamlı bir projesi olarak kabul edilmektedir. G-8 zirvesinde ABD, diğer dünya zenginlerinin de desteğini almış veya en azından bunların sessiz kalmalarını temin etmiş görünmektedir. Nitekim, başta Fransa ve Almanya konuya çekinceli yaklaşmış olmalarına karşın, bugüne kadar, buna karşı ciddi bir tepki ortaya koymamışlardır. Daha önce bu iki ülke kendi aralarında, **"Ortadoğu'da Ortak Geleceğe İlişkin Stratejik İşbirliği"** adında bir belge imzalayarak, aynen bazı bölge yönetimlerinin söyledikleri gibi, bölgede demokratikleşmenin bölge ülkeleriyle diyalogdan geçeceğini ileri sürmekteler. Bu iki ülke, siyasi ve ekonomik işbirliğine endeksli bir eylem planı önermekteler. Yine NATO'nun bölgede teröre karşı askeri bir görev yüklenmek yerine, bölgenin yeniden yapılandırılmasında görevler almakla, sınırlandırılmasından yana olduklarını açıklamışlardır. NATO ile ilgili yanı değil ama, demokratikleşme ile ilgili ileri sürdükleri eylem planı, daha çok ticareti teşvik eden ve bir bakıma mevcut statükoyu korumaya hizmet etmekten öteye gitmez. Ciddi tedbirler alınmadan, bugüne kadar diyalog denilen yolla ne kadar bir değişim sağlandı ki, bundan sonra arkası gelsin! NOTA'ya gelince, bu kurum düzenli askeri birlikleri ve komuta kabiliyetinden dolayı, bölgede terörle mücadelede başarı elde edemeyebilir. Nitekim İstanbul zirvesinde, Afganistan'daki gibi bir görev benimsendi, NATO için. Bu da bölgenin yeniden yapılandırılmasında alacağı görevler olacak, örneğin polisin ve askerin eğitilmesi veya yerleşim birimlerinin idari yapılandırılmasında alacağı görevler.

Elbetle değişim dayatmayla olmamalı, zaten ABD de bir dayatmadan söz etmemekte, bir sürecin yaşama geçmesinden söz edilmekte. Bununla birlikte, dışarıdan destek olmadan, toplumsal alt yapı hazırlanmadan, bölgede demokrasinin kurumlaşmasını ve toplumsal bir aydınlanma

ve refah düzeyinin gelişeceğini ileri sürmek, eğer başka amaçları yoksa bunu ileri sürenlerin, bölgeyi tanımadıklarını söylemek yerinde olur. Aslında böyle düşünenlerin, bölgedeki rejimlerle ne derece bir ilişki içinde olduklarını ve ticari beklentilerinin düzeyini bilmekte yarar var. Bu konuda Fransa'nın tutumu oldukça dikkat çekicidir.

GOKAP, önüne uzun, orta ve kısa vadeli hedefler koymaktadır. Esas olarak Proje, süreç içerisinde bölgede ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümü hedef almaktadır. Bunun için ekonomik, siyasi, kültürel, sosyal ve diplomatik alanda bir dizi önlem sıralanmaktadır. Uzun ve orta vadeli hedefler arasında, bölgedeki rejimlerin demokratikleştirmeleri, serbest seçimlerin yapılması, kadın erkek eşitsizliğinin giderilmesi, demokrasi kültürünün toplumda yeşermesinin sağlanması, bölgede bir aydınlanmanın alt yapısının oluşturulması ve böylece radikal İslami gelişmenin önünün alınması, ekonomik gelişmenin sağlanması ve toplumun refah seviyesinin artırılması, bugüne kadar yönetimde söz sahibi olamayan toplumsal kesimlerin yönetimde söz sahibi olabilmelerinin yolunun açılması, okur-yazar kesiminin artırılması, özgür basın yaratıp desteklenmesi, özgür sendikacılığın desteklenmesi, bölgede ekonomik olarak güçlü bir orta sınıfın yaratılması ve nihayet bir fon oluşturarak, II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'sında olduğu gibi, bir Ortadoğu Kalkınma Bankası kurulması. Güvenlik boyutu olarak, terörle mücadele edilmesi ve kitle imha silahlarının üretilmesinin engellenmesi ile bazı kimselerin Projenin gizli amacı olduğunu ileri sürdükleri, enerji kaynaklarının denetlenmesi şeklinde sıralamak mümkün.

Bölgede geniş halk kesimleri yönetimden dışlanmış bulunmaktalar. Göreceli de olsa seçimlerin yapıldığı sınırlı sayıdaki ülkede de, yolsuzluk ve vurgunculukla beslenen kesimler ve oligarşik güçler, geniş halk kesimlerinin yönetimde temsil edilmelerine el vermemekteler. Bu durum, toplumda bir gerilime neden olmakta ve çatışmaların

temelini oluşturmaktadır. Projede yapılan yerinde bir tespite göre, bölgede siyasi ve ekonomik olarak yönetimde söz sahibi olmayan kesimler arttıkça, toplumsal gerilimin, terörizmin, uluslararası suç örgütlenmesinin ve devletlerarası göçün önünün alınmasının olanaklı olmadığı ileri sürülmektedir. Toplumsal kesimlerin sistemle olan çıkar ilişkileri geliştikçe, yönetime olan ilgileri artacak ve demokratik kurallara daha fazla uyacaklardır. Tersine ise toplumsal gerilimi ve çatışmayı besleyecektir. Bu bağlamda, kadın erkek eşitliğinin sağlanması kadınların güçlenmesi ve yönetime katılmaları son derece önemlidir.

GOKAP'ın kısa vadeli hedefleri arasında ise, özellikle gündemi belirleyen kurum ve kesimlere destek verilmesi ve onların, toplumda güç sahibi kılınması olarak tanımlamak mümkün. Bunun için, kadın kurumlarına, özgür basına, özgür sendikalara, sivil toplum kurumlarına, demokrasi ve insan hakları gibi konularda aktif olan kurum ve vakıfları desteklemek, lobilere ve küçük çaplı işletmeler destek vermek.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, GOKAP bir müdahaleden veya dışardan bir dayatmadan çok, bir süreci önüne koymak istemektedir. Ayrıca, kedisini dar bir sorunla sınırlandırmak istemediği görülüyor. Örneğin, bir ülke rejiminin değişimini ileri sürerek işe başlamak gibi bir önceliği görünmüyor. Böyle olsaydı zaten, daha işin başında dar bir alana sıkışmak zorunda kalacak ve amacına ters düşecekti. Asıl önemli olan, bölgeyi tümünden kapsayacak olan böylesi büyük çaplı değişimin alt yapısını oluşturmak ve bir süreç içerisinde mesafe almasını sağlamaktır.

Ancak, henüz işin başında iken, Projenin bölgeden alacağı desteğin çapını etkileyecek ve böylece başarı şansını etkileyecek olan Filistin sorunu çözümlenmelidir. Bu, hem Proje ve hem de ABD'nin imajı bakımından son derece önemlidir. Kaldı ki, Filistin sorunu adaletli bir çözüme varmadıkça, bölgeden Projeyi benimseyen kesimler de açıktan desteklerini veremeyeceklerdir. Tabii ki

İsrail halkının da güvenliği çok önemlidir. Her şeyden evvel Birleşmiş Milletlerin kararıyla kurulmuş bir devlettir ve Yahudi halkının kendi ülkesinde barış ve huzur içerisinde yaşama hakkı vardır. ABD, İsrail'in işgal altında bulundurduğu bölgeden çekilmesini sağlamalı ve böylece barışın yolu açılmalı.

Afganistan ve Irak operasyonları da, GOKAP bağlamında tartışılmaktadır. Afganistan ve Irak örneklerini ileri sürüp, bunu kendi Amerikan düşmanlığına maske yapan kesimler, bölgedeki statukonun devamını istemektedirler. Kaldı ki, hem Afganistan ve hem de Irak'da olanlar, GOKAP çerçevesinden çok, güvenlik amaçlı operasyonlardır. Afganistan operasyonu, Afgan halkını Taliban yönetiminden kurtarmıştır. Amerikan karşıtlığıyla da olsa, Taliban yönetiminin savunulacak hiçbir yanı olamaz. Taliban yönetimi, Afgan halkını yüzyıllarca geriye götürmüş, bununla da kalmamış ülkeyi radikal İslami örgütlerin üssü haline getirmiştir. Burada, tabii ki ABD'nin geçmişteki günahı büyüktür ve bu işte sorumluluğu vardır. Ama oraya takılmamak, Afgan halkının geleceğini düşünmek daha insani ve önceliklidir. Ayrıca Afganistan'da, demokratik bir sistemin oluşturulması çabası var ve ülkedeki farklı etnisiteler, ulusal ve demokratik haklarını özgürce kullanabileceklerdir.

Irak'ta ise süreç Körfez Kriziyle başladı. Bu ülkedeki diktatörlük, hem ülkede yaşayan diğer halkların ve hem de komşularına karşı hep saldırgan bir tutum izledi. Kürd halkına karşı katliam yaptı, Kürdistan'ı tahrir etti, İran'a karşı yine Kürdistan sorunundan kaynaklı savaş başlattı, Kuveyt'i işgal etti ve diğer komşu ülkelere karşı hep tehdit oluşturdu. Bütün bunların yanında kitle imha silahları üretti ve kullandı. Böyle suçlu bir rejimin korunması nasıl istenebilir? BAAS rejimi, Arap halkına karşı da zor ve şiddete baş vurmaktan çekinmiyordu. Irak'a karşı yapılan operasyonun en önemli yanı da, kitle imha silahlarının yeniden üretilme potansiyelinin yok edilmesi olmuştur. Bu,



bölge halklarının güvenliği için son derece önemlidir.

Şimdi Irak'da federal demokratik bir sistem inşa edilmekte. BAAS artıkları, kendi geleceklerinden korkan bölge rejimlerinin gizli servisleri ve bazı uluslararası terör örgütlerinin saldırıları kimseyi yanıltmamalıdır. Geçmişte BAAS'tan çıkar sağlayan, ya da daha önceki yönetim çarkından faydalanan kesimlerle, İslam adına teröre başvuran, gerçekte İslamla ilgisi olmayan bu odakları "direniş" diye adlandıranların amacı, Irak halkına iyilik değil, tersine, bu ülkede inşa edilen federal demokratik sistemin daha işin başında başarısızlığa uğramasıdır. Daha çok Türkiye'de izlenen bu yaklaşım, bölge halklarının çıkarına olmayan statükonun korunmasına yöneliktir. Ancak Irak, bölgede federal demokratik sisteme bir ilk örnek oluşturacaktır. Bu nedenle son derece önem arz etmektedir. Bundan sonra, bölgedeki rejimler domino taşları gibi devrilmeyecekler ama, tarihi bir sürecin başladığını da görmek şansına sahip olacağız.

Suriye, Türkiye ve İran'ın, son zamanlarda daha sık bir araya gelmeleri ve GOKAP'a karşı belli, belirsiz seslerini yükseltmelerinin altında, Irak modelinin bölgede yaşama geçmesini istememeleri yatmaktadır. Yine, bazı ülke yöneticilerinin, "kaynağını bölge dışından alması halide planı reddedecekleri" şeklindeki yaklaşım ve Türkiye gibi ülkelerin, kapalı kapılar arkasında GOKAP'a muhalefet etmelerinin sebebi, aslında kaynağını nereden aldığı değil, bölgede demokrasinin yeşerme ihtimalinin olmasıdır. Önemli olan, sürecin bölge halklarının çıkarına olup, olmadığıdır. Nitekim kaynağını bölgeden alan rejimler, bölge halklarına, zor, zulüm ve yoksulluktan başka bir şey kazandırmadıkları gibi, daha çok sorunlar yarattılar. Kaldı ki, demokrasi zaten dışarıdan gelen, kaynağı dışarıda olan bir yönetim şeklidir. Tabii ki, bölge koşullarını dikkate alan bir süreç olmalıdır ama, bölgedeki statüko da tarihe karışmalıdır.

## VE KÜRTLER

Yazının başında da belirtildiği gibi, günümüz dünyası bir üçüncü paylaşım savaşına sahne oluyor. Bu süreçte de Ortadoğu Bölgesi payına düşeni alacaktır. Önemli olan, sürecin bölge halklarının çıkarına gelişmesidir. I. ve II. paylaşımda Kürd halkı yeterince örgütlü değildi ve gelişmeleri, demokratik ve ulusal haklarını elde etmek doğrultusunda belirleyemedi. Hem örgütüsüzdü ve hem de süper güçler sadece çıkarlarını düşündüler. Kürdistan'ın jeostratejik konumu da, Kürd halkının kurban seçilmesine neden oldu.

*Süreçten yararlanmak için öncelikle örgütlü güç olmak gerektiği açıktır. Güney Kürdistan örneği önünüzde duruyor, orada Kürd halkı örgütlü bir güç olmasaydı, bugünkü noktayı elde edemezdi. Evet bedel de ödedi ve tüm tehlikeler de henüz geçmiş değil ama, örgütlü olduğu ve birlikte hareket edildiği sürece, üstesinden gelmemek için hiç bir neden olamaz. Bu durum, diğer parçalardaki Kürd halkı için de geçerlidir. Kürdistan'i örgütlerin bilinçli siyasi bir programla ortaya çıkmaları ve süreçten azami yararlanmaları gerekir.*

Kürdistan sorunu, Kürdistan'ı bölüşen devletlerin de demokratikleşmesi ve Kürd halkının kendi kaderini belirleme hakkını kullanmasıyla barışçı bir çözüme ulaşacaktır. Bu da Irak örneğinde olduğu gibi, federal demokratik sistemlerdir. Hem İran ve hem de Suriye'nin demokratikleşmeleri yalnız Kürd halkının değil, aynı zamanda Arap ve Fars halklarının da yarına olacak, bu ülke halkları da özgürlük ve refaha kavuşacaklardır. Federalizm, GOKAP'ın izlemek istediği sürece ve amacına ters düşmemektedir. Esasen genel olarak dünya federalizme doğru kaymaktadır.

Türkiye'ye gelince, bu ülke süreç için önem göstermektedir. Bir tarafta, NATO üyesi ve diğer tarafta ilişkileri eskisi kadar güçlü olmamasına rağmen ABD'nin eski bir müttefidir. Ayrıca bu ülke Avrupa Birliği üyeliğine sahip olmak istemektedir ve uzunca bir süredir bu konuda "çaba" göstermektedir.

Bunlar dikkate alınması gerekli konular ancak, aynı zamanda bu ülke yıllardır Kürd sorununu demokrasi ve barış içerisinde çözmemek için direnmekte, dışarıdan yapılan bütün iyi niyetli telkinlere karşın olumlu bir tepki vermemektedir. Kürdistan'ın diğer parçalarında olduğu gibi burada da mücadele yöntemini bizzat devletin güttüğü politikalar belirlemektedir.

Öyle anlaşıyor ki, Türkiye'nin ileri sürdüğü görüşleri, ABD'nin uyguladığı köşeli politikalara uygun düşmemektedir. Türkiye, aslında statükonun korunmasından yana. Başbakan Tayyip Erdoğan'ın şu söylediği bunu açıkça göstermektedir. Erdoğan, "bölgede değişim yumuşak güçlerle olmalıdır" demektedir. Değişimden ne anladığı bir tarafa, bölgedeki değişimi kendi dinamizminin insafına bırakmak, aslında değişimi istememek anlamına gelmektedir. Bir Türk diplomatının ABD yönetimine ilettiği şu görüş de, Türkiye'nin niyetini ele vermektedir. "Büyük Ortadoğu vizyonundaki modernleşmenin, demokratikleşmenin gerçekleşmesi için kurumları yıkmaktan ziyade, kurumları oluşturmak ve kuvvetlendirmek ve bunları daha ziyade bir evrim süreci içinde yapılmasını sağlamak..." Böyle bir düşünce değişimi sağlayamaz, tersine değişim güçleri, mevcut kurumlar içerisinde önemini ve işlevini yitirirler.

Bu ülkede demokrasi bütün kurumlarıyla oturmamış, Avrupa Birliği üyeliği yönünde ilerlemek istemesine karşın hala değiştirilmesi gerekli pek çok yasa bulunmakta ve genel olarak ülkenin yönetim erkinden, AB üyesi diğer ülkelerde



*Kürdistan sorunu, Kürdistan'ı bölüşen devletlerin de demokratikleşmesi ve Kürd halkının kendi kaderini belirleme hakkını kullanmasıyla barışçı bir çözüme ulaşacaktır. Bu da Irak örneğinde olduğu gibi, federal demokratik sistemlerdir. Hem İran ve hem de Suriye'nin demokratikleşmeleri yalnız Kürd halkının değil, aynı zamanda Arap ve Fars halklarının da yarına olacak, bu ülke halkları da özgürlük ve refaha kavuşacaklardır. Federalizm, GOKAP'ın izlemek istediği sürece ve amacına ters düşmemektedir. Esasen genel olarak dünya federalizme doğru kaymaktadır.*

olduğu gibi, ordunun yönetimdeki ağırlığının geri çekilmesi gerekmektedir. Kısacası, Türkiye’de bazı kesimler sanki bu ülke bütün sorunları çözmüş, örnek bir demokratik ülke ve hatta, demokrasi ile İslamı barıştırmasını becermiş gibi göstermekteler. Bu oldukça abartılı ve gerçeğe uymayan bir yaklaşım. Bir tarafta, Kürd sorununu günde yarım saatlik Kürtçe televizyon yayınıyla çözdüğünü sanan ve hala türban olayını büyük bir sorun yapan bu ülkenin, pek çok nedenden dolayı, GOKAP çerçevesinde bölge ülkelerine model olma şansı olamaz. Kaldı ki Türkiye lafı geçtikçe Arap dünyası çok fazla rahatsız olmakta ve tarihte yaşananlar tekrar bilince çıkmaktadır.

Proje üzerinde sürdürülen tartışmalarda da görüleceği gibi, bu ülkede bir kesim de oldukça tedirgin olmaktadır. Bunlar, GOKAP’ın bu ülkedeki laikliği olumsuz etkileyeceği, ulus-devlet yapısının zarar göreceği, kemalist dış politikanın tümünden değişeceği, bu ülkenin köklü değişimlere hazır olmadığı gibi nedenlerle, Türkiye’nin bu Proje içerisinde yer almasının doğru olmayacağını ileri sürmekteler. Bu ülkede hem askeri ve hem de sivil kesimlere hakim olan hava, Projeye mesafeli davranmaktır. ABD’yle ilişkilerine zarar vermekten çekindikleri için bunu seslendirememekteler.

Ama korkunun ecele faydası olmaz, süreç bir gelişmeye görsün, bölgedeki her ülke değişime zorlanacaktır. Değişim sadece ABD’nin çıkarına olsaydı başarıya ulaşması olanaksızdı, ancak bölge halklarının da çıkarına olacağı için, başarı imkanı daha fazladır. Kaldı ki, Türkiye, AB’ye üye olmak istemektedir. AB üyeliği de bir demokratikleşme sürecidir. Gelecekte Avrupa’da daha ileri bir demokrasinin uygulanacağı, hemen bütün kıtada federalizme ağırlık verileceği açıktır. Nitekim, yakında Roma’da imzalanacak yeni Avrupa Anayasası da ferderalizme ağırlık verilerek hazırlandı. Türkiye, AB’nin gelecekte geçireceği evreleri düşünmeli. Gelecekte nasılsa böyle bir dönüşüm geçirecek, öyleyse şimdiden sürece karşı

direnip ağır bedeller ödemek niye!

Kısacası, bu ülke de sürece ters düşmekle bir şey elde edemez, tersine çok şey yitirmek zorunda kalır. *Federalizm, Türkiye için de geçerli bir demokratik yönetim modelidir. Kendilerini her türlü musibetten koruyacakmış gibi uniter devlet modeline sarılan kesimler, kedilerini aldatıyorlar. Aslında her türlü kötülüğün kaynağı buradadır. Sorunlar, devletin bu yapılanmasından kaynaklanıyor. Gerçekten toplumları geliştiren, refah ve özgürlüğün yolunu açan bir model olsaydı, Batı böyle bir yönetimde ısrar eder, federalizme yol açmazdı. Kürd sorunu da üniter yapıyla değil, federalizmle ancak çözüm bulabilecektir. Federal bir sistemle, Kürd halkının kendi kaderini belirleme hakkı tanınabilir, kendi bölgesinde yönetimini kurması sağlanabilir ve böylece bölgenin bir türlü çözülmeyen ekonomik ve toplumsal sorunları da kısa zamanda çözüm bulabilir. Böyle bir model, Türkiye’nin bölünmesi anlamına gelmeyecektir. Tersine, sorunlarını çözüme gücüne erişmiş demokratik bir ülke olacaktır. Bu da, hekesin yararınadır.*

Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi için ok yaydan çıkmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, bu yıl yapılacak ABD başkanlık seçimleri de bu ülkenin bölge için güttüğü politikayı değiştirmeyecektir. Bunun bilinmesi, bölgedeki değişimden yana olan güçleri cesaretlendirecektir. Doğal olarak bu bir süreçtir. Tabii ki, ABD ve Batılı ülkelerin çıkarını ön plana alan dayatmalara hayır denmeli ama, süreci daha işin başında iken yozlaştırmaktan uzak durmak, işi yine kendi bilidiği gibi yürütme sevdasından vazgeçilmelidir. Mevcut statükonun korunmasının, uzun vadede bunu korumak isteyen çevrelere de bir yararı olmayacaktır. Bölge için değişimin sihirli kelimesi “DEMOKRASİ”dir. Bundan herkes yararlı çıkacaktır. Herkesten fazla da Kürd halkının buna ihtiyacı var, bu nedenle sürece örgütlü, bilinçli ve aktif katılmalıdır.

# ABD-Ortadoğu Ve KÜRTLER

■ Ali Haydar KOÇ\*

\* Araştırmacı-yazar

Ortadoğu'da arkeolojik ve yazılı belgelerin incelenmesiyle elde edilen bilgilere dayanarak kurulan imparatorlukları ve bunların geliştirdiği uygarlıkları, bölge toplumları arasındaki ilişkileri ve insan hizmetine sunulan ilk teknik nimetleri öğreniyoruz. Yine bu bilgi ve belgelere dayanarak Ortadoğu'nun tümüne şiddet yolu ile sahip olmak isteyen yerli ve yerli olmayan imparatorluklar ve hükümdarlar hakkında da çok şey öğreniyoruz. Tarihte Ortadoğu'da hakimiyetini kuran bir kaç imparatorluğu şöyle sıralayabiliriz. Sümerler, Akadlar, Babilliler, Mısırlılar, Urartular, Hititler, Asurlular, Medler, Persler, Grekler, Romalılar, Bizanslılar (Doğu Roma), İslam dönemi Arapları (Muhammed ve dört Halife dönemi), Emeviler, Abbasiler, Moğollar ve en son olarak 1300 senesinden 20. yy'ın başına kadar Ortadoğu'da hükümdarlığını sürdürmüş olan Osmanlı İmparatorluğu.

Ortadoğu tarihinde her zaman büyük devletler kurmuş olan kralların çekim alanı olmuştur. Gerek doğu ve gerekse batı sınırlarından sürekli fiili saldırıya uğramış, barış ve sükunetin çok az yaşandığı bir havzadır. Tarihi bilgilere dayanarak bir kaç örnek verirsek; Makedonyalı Büyük İskender Helenizm ile Ortadoğu uygarlığını birleştirmek için Ortadoğu'yu hükümlanlığına almak için büyük bir sefere çıktı. Sonuçta istediğine tam ulaşmadan Babil'de ateşli bir hastalığa yakalanarak 32 yaşında öldü, Cengiz Han Uzak Asya'dan büyük ordularla çıkarak Ortadoğu'ya yönelmiş ve bölgeye ulaştığında tarihin en vahşi uygulamalarını bölge insanlarına uygulatarak kütüphane ve arşivlerin hepsini de yaktı. Yakın çağlarda Napolyon'da Ortadoğu'yu ele geçirmek için büyük bir sefere çıktıysada pek başarılı olamadı. Ortadoğu'ya dışarıdan saldıranlar bölgede uzun süre tutunamamışlardır.

Son bir kaç yıldır, özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve soğuk savaş döneminin sona ermesiyle birlikte bölgede güç

olmak isteyen devletler, soğuk savaş döneminden beri gerek askeri ve gerekse fikri açıdan kendi çıkarlarını esas alarak hazırladıkları taslakları hayata geçirmeye başlamışlardı ve bu süreç hala devam ediyor. Son dönemlerde Amerika Birleşik Devletleri'nin "Büyük Ortadoğu Projesi" bir çok kesim tarafından tartışılıyor ve sanki sınırları net olarak belirlenerek çizilmiş gibi gösteriliyor. Bu düşünce daha çok büyük bir siyasal kriz içinde olan Arap, Türk, Fars ve Batı Avrupa solcuları tarafından işlenmekte ve büyük bir emperyal işgal biçiminde gösterilmektedir. Özellikle kendi devletlerine ve hükümetlerine büyük katkılar sunan Türk, Arap ve Fars aydınlarının amaçları ABD'nin bölgedeki hegemonyasını eleştirmek veya Ortadoğu halklarının çıkarlarını tümünden savunmak değil, ABD-Kürt ilişkilerinin varacağı sonucu düşünmektedirler. Yani ortaya çıkabilecek bir Kürt devleti onları ürkütmektedir.

ABD Ortadoğu'ya, Osmanlı devletinin son dönemlerinde geliştirdiği ticari ilişkilerle giriş yapmış ve 1918 yılında ABD Başkanı Wilson'un Osmanlı devletinin üzerinde hüküm sürdüğü Ortadoğu toprakları üzerine açıkladığı prensiplerle gücünü ilk defa net bir şekilde ortaya koymuş ve bu prensipler daha çok ulusların eşitliği temelinde kendisini göstermiştir. Tabi ki ABD'nin temel amacı jeopolitik ve ekonomik çıkarları idi.

1919 senesinden beri ABD ve Türkiye çok sıkı ilişkiler geliştirmiş ve bu ilişkiler günümüzde de sürmektedir. Aslında II. dünya savaşına kadar ABD'nin ciddi bir şekilde Ortadoğu'ya yönelik politikası yok idi. İkinci dünya savaşının sonucunun belirlenmesinde büyük bir rol oynayan, Japonya ve Almanya'nın yenilmesinde bir kahraman gibi ortaya çıkan ABD, artık dünyanın önemli bölgeleri üzerinde söz sahibi oluyor ve bu bölgelere yönelik çıkarları temelinde belli politikalar uyguluyordu. Bu bölgelerin başında "Ortadoğu" geliyordu. Eski ABD başkanlarından Eisenhower, Ortadoğu toplumları hakkında "neden bize karşı çıkıyorlar ve nefret ediyorlar" daha sonra yanıtını şöyle verecekti. "Bize karşı nefret kampanyası devletlerden değil, halklardan geliyor!. ABD'nin bölge petrolleri üzerindeki

çıkartları nedeniyle çürümüş ve baskıcı devletleri desteklediğine; ekonomik, toplumsal ve siyasal kalkınmayı engellediğine inanıyorlar."

ABD, Nato Savunma Paktını batı Avrupa devletleri ile birlikte kurarak (1949) bununla hem Sovyetlerin yayılma alanlarını dar tutmak hem de kendi ekonomik, siyasi ve askeri çıkarlarını genişletmeyi amaçladı. Sovyetler Birliği ise, önce Comecon (1949) daha sonra Varşova Paktı'nı (1955) kurdu. 1957 yıllarının ilk başlarında ABD'nin Ortadoğu politikası daha çok açıklık kazanıyordu. Başkan Eisenhower, Ortadoğu halklarının bağımsızlıklarını korumalarına yardım edebilmek gerekçesiyle hükümetine yetki verilmesini isteyen bir mesajı kongreye yolladı. "Eisenhower Doktrini" diye bilinen bu tez aynı yılın Mart ayında kongre tarafından kabul edilerek uygulamaya konuldu. Bundan böyle ABD, Ortadoğu'da varolan çatışmalara askeri olarak müdahale edebilme yetkisini elde etmişti. 1958'den sonra ABD ve İngiltere Ortadoğu'daki petrol, hammadde kaynaklarını ve stratejik menfaatlerini korumak için, Türkiye, İsrail, İran, Suudi Arabistan, başka bir çok küçük Arap Şeyhliklerini ve Ürdün gibi ülkeleri içine alan bir politika yürüterek destekleme yolluna gitti. 1960 yıllarında aşağı-yukarı üç gücün bölgeye hakim olmak için çatıştığını görüyoruz. Birincisi ABD-İngiltere ve Ortadoğu'daki müttefikleri, ikincisi Sovyetler Birliği ve Ortadoğu'daki uzantıları ve üçüncüsü ise Fransa, Almanya, bazı başka Avrupa ülkeleri, Japonya ve Ortadoğu'daki müttefikleri. Bütün bu sayılan ülkelerin Ortadoğu'daki temel çıkarları şunlar idi:

- Ekonomik boyut
- Jeopolitik boyut
- Tarihsel-Psikolojik Boyut
- İdeolojik boyut

ABD'nin 1960 yıllarından itibaren bütün bu çıkar temelindeki uygulamaları ile birlikte, Ortadoğu politikasının temel amacı; ortak gördüğü ülkeleri kendi siyasi çıkarlarına göre ayarlayarak, kullanarak ve fazla rahatsız etmeden Ortadoğu'da kendisine bağımlı sağlam hükümetler kurarak desteklemiş ve bu politikasıyla hem batı Avrupa ülkelerini ve hem de Sovyetler Birliği'ni bölgeden uzak tutmaya çalışmıştır. Ortadoğu üzerinden üç kıtaya (Asya,

Afrika ve Avrupa) rahat bir şekilde çıkarlarını teminat altına alarak açılımı sağlamaktı. Amerikan Başkanı Eisenhower'ın temel düşüncesi Ortadoğu'ya sahip olarak en önemli ticari yol güzergahlarını ellerinde tutmak arzusunda idi. Günümüzde ABD'nin yürüttüğü politikanın temelleri 1950 yıllarının sonlarına dayandığını olgulara dayanarak söyleyebiliriz.

1958'den sonra Bağdat Paktı daha da genişletilerek Ortadoğu'nun ve Kuzey Afrika'nın büyük bir kısmını içine alan, başta Türkiye, İran ve Pakistan'ın bulunduğu Cento Antlaşması, ABD ve İngiltere öncülüğünde Ortadoğu'da uzun zamana yayılacak politikaların temelleri atılıyordu.

Ortadoğu'da bu çıkar politikalarının en önemli ayağını Türkiye, İran ve daha sonra 1963 yıllarından itibaren İsrail oluşturuyordu. Bu devletlerin yönetimleri üzerinden kurulan ilişkilerle, ABD bölgede güçlü bir nüfuz kurarak siyasal, ekonomik ve askeri olarak söz sahibi oluyordu. 16 Haziran 1963'te İsrail'de savaş yanlısı olan Levi Eşkol'un Başbakan olmasıyla ABD-İsrail ilişkileri birbirlerine daha çok yakınlaşarak, bölgede yürütülecek savaşçı politikanın işaretlerini veriyordu. 1964'te İsrail Başbakanı Levi Eşkol, ABD'ye giderek ekonomik ve teknik yardım hakkında bir anlaşma yaptı. Ardından Batı Almanya, 1965 yıllarında İsrail ile diplomatik ilişkiler geliştirmeye karar verdi. Fransa, İngiltere, Almanya ve ABD'nin büyük askeri, ekonomik ve siyasi desteği ile İsrail 1967 Mayıs ayında Suriye, Mısır ve Ürdün'e karşı altı gün sürecek büyük bir savaş başlattı ve topraklarını altı gün içinde iki katına çıkarttı. İsrail'in amacı, ABD ve batı Avrupa ülkelerinden aldığı büyük ağır silah yardımı ile Araplara karşı topraklarını genişletmek ve Araplar arasındaki çelişkileri daha da derinleştirmekti. Türkiye bu savaşı gizli kalması koşulu ile desteklemiştir. ABD, İsrail ile geliştirdiği siyasi ve askeri ilişkilerle ilk defa 6 gün savaşı (1967) ile Ortadoğu'ya silahlı müdahalede bulunuyordu ve ABD'nin Ortadoğu uzmanlarının hemen hemen tümü Amerika'da yaşayan Yahudi kökenlilerden oluşuyordu.

Amerika yönetiminin Ortadoğu'ya yönelik ilk ciddi antlaşma bağlamındaki projesi Cento Paktıdır. Bu pakt bütün Ortadoğu için



*ABD'nin 1960 yıllarından itibaren bütün bu çıkar temelindeki uygulamaları ile birlikte, Ortadoğu politikasının temel amacı; ortak gördüğü ülkeleri kendi siyasi çıkarlarına göre ayarlayarak, kullanarak ve fazla rahatsız etmeden Ortadoğu'da kendisine bağımlı sağlam hükümetler kurarak desteklemiş ve bu politikasıyla hem batı Avrupa ülkelerini ve hem de Sovyetler Birliği'ni bölgeden uzak tutmaya çalışmıştır. Ortadoğu üzerinden üç kıtaya (Asya, Afrika ve Avrupa) rahat bir şekilde çıkarlarını teminat altına alarak açılımı sağlamaktı. Amerikan Başkanı Eisenhower'ın temel düşüncesi Ortadoğu'ya sahip olarak en önemli ticari yol güzergahlarını ellerinde tutmak arzusunda idi. Günümüzde ABD'nin yürüttüğü politikanın temelleri 1950 yıllarının sonlarına dayandığını olgulara dayanarak söyleyebiliriz.*

düşünülmüş ve uygulamaya konulmuştur.

ABD gözcülüğünde 1958 yılında yapılan bu antlaşma Pakistan'dan Kuzey Afrika'nın büyük bir kısmını içine alan bölgenin korunmasını ve ABD'nin çıkarlarının geliştirilmesini öngörüyor ve en iyi müttefikleri de Türkiye, İran, İsrail, Suudi Arabistan ve Ürdün idi. ABD bu antlaşma ile Kürtlerin çıkarlarını ve Kürt meselesini varolan devletlerle kurduğu ilişkilere kurban ediyordu. 1960'tan 1990 yılına kadar Kürtler Amerika, Batı Avrupa ülkeleri ve Sovyetler Birliği tarafından bir çok kez katliamlarla yüzyüze bırakılarak ihanete uğratıldı. Bu olguya Kürtlerin dış politikadaki başarısızlığını da eklemek gerekiyor. Aslında Kürt-İsrail ilişkilerinin 1950 yıllarının ortalarından itibaren başlaması ve 1963'te birbirleriyle çok yakınlaşması dış diplomasi açısından çok önem arzeden bir siyasi durumdur.

İsrail ve Kürt toplumunun çıkarları bu ilişkiyi ortaya çıkarmış ve hatta İsrailli yöneticiler dış dünyaya bir Kürt devletinin kurulmasını da dillendiriyordu. İsrail'in amacı Güney Kürdistan'da kurulacak bağımsız bir Kürt devletini desteklemektir. İsrail ile sıkı ilişkiler içerisinde olan Türkiye ve İran, Kürt-İsrail ilişkilerinin gelişmesinden çok rahatsızlık duyuyorlardı ki, buna daha sonra Irak'ta dahil olmuştu. Kürdistan'ı işgal eden bu ülkeler Kürtlere karşı ortak saldırı kararı alarak harekete geçmişlerdi. İran, Şubat 1956 yılında kendi işgali altındaki Kürt bölgelerine yönelik saldırıya geçti. Irak'taki Nuri Said Hükümeti de Bağdat Paktı çerçevesine bağlı kalarak Kürtleri yok etmek için İran Şahı'nın yardımına gitmişti. Türkiye Başbakanı Adnan Menderes, İsrail devlet başkanına yazdığı gizli bir mektupta, **"Kürdistan" diye bilinen coğrafik bir alanın kendi devletleri tarafından desteklenmemesi ve telafuz edilmemesi koşuluyla İsrail'in Arap memleketleri üzerindeki bütün isteklerinin Türkiye Cumhuriyeti tarafından destekleneceğini vaad ediyordu.**

Türkiye, İran ve Irak'ın temel amaçları Sömürge Kürdistan'ı şiddet yolu ile denetimlerinde tutmak ve gelişmekte olan Kürt-İsrail ilişkilerini sabote etmektir ki, bu

politikalarında Kürt siyasi temsilcilerinin hata ve yardımlarıyla başarılı olduklarını söyleyebiliriz. 1960 yıllarında İsrail Başbakanı Begin'in basın işlerinden sorumlu Schlomo Nakdimon, 1996'da yazdığı "Eine Hoffnung die zerbrach.-Die israelische-kurdische Kooperation 1963-1975" (Bir Umudun parçalanması-İsrail-Kürt ilişkileri 1963-1975, 448 sayfalık kitap) kitabında o dönemi bütün detaylarıyla ortaya koyarak Güney Kürdistan'daki durumu açıklamaya çalışmaktadır. Amerika'nın 1960 yıllarından itibaren Ortadoğu politikası daha yeni netleşiyordu ve Kürtler, İsrail üzerinden bu politikayı etkileyebilir ve kendi çıkarları doğrultusunda iyi kullanabilseydiler, bu günkü durumdan daha farklı bir yerde olabildiler. Ama Kürtlerin o dönemdeki durumlarına baktığımızda kendi ülkelerini işgal eden Arap, Türk ve Fars devletleriyle ilişkilerini kesmediler ve düşmanlarıyla ortak hareket ettikleri görülüyor. Sovyetler Birliği'nin Kürt politikasındaki negatif durumunu da eklemek gerekiyor.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'ya yönelik bu politikası 1990 yılına kadar soğuk savaş dönemi boyunca sert bir şekilde sürdü ve bölgeye yönelik bu siyasal yaklaşımda Kürt devletine veya Kürt haklarına yer verilmemişti.

ABD Ortadoğu'da 1990 yılına kadar ve özellikle Kürtlere yaklaşımda çoğunlukla İngiltere'nin 20. yüzyılın başından ikinci dünya savaşına kadar uyguladığı politikardan yararlanarak hareket etmiştir. Bu tarihlerde ABD'nin sınırları çizilmiş "Büyük Ortadoğu" yaratma gibi bir projesinin olmadığını görüyoruz ve parçalı bir şekilde bu havzaya çıkarlarını esas alarak yaklaşmış ve amacına bu yolla ulaşmayı denemiştir. "Büyük Ortadoğu Projesi" ABD'nin yararına değil, tam aksine zararına olduğunu düşünüyorum. Birinci Dünya Savaşından sonra İngiltere ve Fransa'nın çıkarları esas alınarak ve onların desteğiyle kazanılan ulusal bağımsızlıklara ki Kürdistan bu ulusal bağımsızlıkların dışında tutularak sömürge olarak bırakılmış, kurulan yeni devletlere, ve zengin petrol kaynaklarının sözde ulusal denetime geçmiş olmasına karşın, şöyle



bir geriye dönüp 20. yüzyılın tarihine kısa bir göz attığımızda, Ortadoğu halkları için yoksulluğun, adaletsizliğin, iç baskının ve dış müdahalelerin egemen olduğu bir yaşam sürecini görüyoruz. Bölge, son elli senede, dünyanın en çatışmalı ve istikrarsız merkezine dönüştürülmüştü.

1990'da Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile Ortadoğu'da eskiden kurulmuş olan dengelerin yeniden düzenlenmesi gerekiyordu ve bu düzenlemeye en yakın, hem askeri ve hem de siyasi olarak en hazırlıklı olan ülke ise ABD idi. Irak'ın Kuveyt'e saldırması ABD'nin askeri saldırısı için en iyi fırsat oldu ve birinci Körfez Savaşı'nı Irak'a karşı vererek, Kuveyt'ten çıkarılmasını sağladı ve bu savaşa dayanarak bir çok Arap ülkesine ve Türkiye'ye gelecekte vereceği mücadelede askeri yığınak yaptı. Hem siyasal (yeni dünya düzeni düşüncesi) ve hem de askeri (kendi politikasına ters düşen sistemleri ve terörü öne çıkararak) olarak büyük bir propaganda başlattı.

ABD 1980 yılından itibaren 21.yüzyıla dünyanın süper gücü olma hazırlıklarını başlatarak işe koyulmuştu. Bir çok bilim adamını destekleyerek araştırmalar yaptırdı ve bu araştırmalarla 21.yüzyılın çehresini belirlemeye çalıştı ve gelişebilecek olayların yönünü aşağı-yukarı tesbit ederek, çıkarlarını bu yüzyılı belirleyecek şekilde yeniden gözden geçirerek düzenledi. Huntington'ın "Kültürlerin Çatışması" adlı kitabı bu çalışmaların bir yan ürünü olarak ortaya çıkmış ve kitabın içeriği ise daha çok dinler arasında olabilecek çatışmaları içeriyor ve dinlerin çok öne çıkarılmasında dikkat çekicidir.

Sovyetlerin yıkılması ile birlikte ABD üç bölgeye hızlı bir şekilde müdahale ederek çıkarlarını tesis etme girişimlerini başlattı. Prof. Z. Brezinski, ABD zengin havzaların doğal kaynaklarına yani enerji kaynaklarına ulaşmayı ve bu kaynakları kontrol etmeyi amaçlamaktadır. Bu bölgeler ise Ortadoğu, Orta Asya, Hazar Havzası enerji kaynaklarının ve bu kaynakların ulaştırma hatlarının oluşturduğu alanlardır. Bu nedenle de Ortadoğu, Hazar ve Orta Asya havzaları Amerika için çok önem arzeden genişletilmiş yaşam sahalarıdır. Pentagon-CIA dış ilişkilerden sorumlu stratejisyenlerinin, "bu üç havzaya sahip olan

ve buraların enerji koridorlarını eline geçiren, dünyaya hakim olur."fikri bir çok doğruyu da kendi içinde taşımakta ve derinliğine incelendiğinde pek de yabana atılacak bir fikir değildir. Özellikle ABD Ortadoğu sahası üzerinde çok durmakta ve kendi çıkarları açısından ekonomik yararların yanında, başka alanlara açılmak için çok önemli askeri ve siyasi bir yol olarakta görmektedir.

Kendisine rakip gördüğü Rusya, Çin, Japonya ve AB ülkelerinin dışa açılımını Ortadoğu üzerindeki etkinliği ile engelleyerek dar tutmaya çalışacaktır.

Gelecekte süper güç olmak için kendi birlik sorunlarıyla uğraşan ve 2025 yılına kadar tamamlanması planlanan Avrupa Birliği ülkeleri ise şimdiden Ortadoğu sahası üzerinde söz sahibi olmak için ABD'ye karşı çeşitli manevralarla siyasi tavır koymakta. Ortadoğu, Hazar havzası ve Orta Asya alanlarının tümünden ABD'nin eline geçmemesini sağlamak için çeşitli tedbirlere başvurmaktadır. Fransa-Almanya, Rusya, İran ve Çin yakınlaşmasının temelinde bu politikalar yatmaktadır. Bu türden siyasi durumlar diğer ülkeler için belirsizlikler, kaygılar ve zaman zaman tepkilerle karşılanmaktadır. Almanya Başbakanı Schröder'in şu sözleri sorunun yönünü belirlemektedir. "Artık koruyucu bir güç istemiyoruz. Eşit ilişki istiyoruz. Eğer ortaksak, ortaklar farklı görüşlerde olabilirler ve bunu da karşılıklı olarak kabul etmek durumundadırlar". Kanada Başbakanı'nın "Rejimleri değiştirmeye başlarsak nerede duracağız? Buna kim karar verecek? Bugün Saddam, yarın kim? Önceliği kim belirleyecek? gibi tepkileri sıralayabiliriz.

Ayrıca Rusya'nın 1990 sonrasındaki siyasi krizi aşp yeniden ekonomik olarak toparlanması, ABD açısından Ortadoğu jeopolitiğini dahada boyutlandırmakta ve ABD'nin Avrupa'ya, Çin'e ve Rusya'ya bakışını farklılaştırmaktadır. ABD'ye karşı Avrupa'da gelişen bu siyasi durum ABD'nin siyasal olarak Avrupa'nın doğusunda kendisine yeni müttefikler edindiğini görüyoruz. Bunlar Polonya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan Baltık ülkeleridir. Tabi ki Avrupa'nın başka bölgelerinde de ABD'yi müttefik olarak gören ülkelerde vardır. İspanya, İtalya ve Portekiz

gibi ülkeler.

Amerika Baltık'tan-Balkanlar'a, doğru yeni bir jeopolitik hattın oluşumunu örgütlemeyi arzulamaktadır. Başta Almanya olmak üzere batı Avrupadaki askeri üslerini Polonya ve diğer doğu Avrupa ülkelerine kaydıracağını açıklaması buna en iyi kanıttır. Bu vurgu Pentagon danışmanlarından Prof. Kangas'a aittir. Prof. Kangas, Almanya'daki askeri varlıklarını Polonya'ya kaydırabileceklerini, 13-14 Mart 2003'te Harp Akademileri'nde düzenlenen Sempozyumda ifade etmiştir. ABD tarafından Avrupa'nın doğusuna yönelen bu ilgi, özellikle Almanya-Fransa öncülüğünde gelişen AB'nin önündeki uzanışını zaafa uğratabilir. Bu durum Irak anlamında Ortadoğu politikasında belirginleşen Almanya-Fransa ile ABD ayrışmasının bir yansıması olarak Avrupa Birliği içinde oluşan yeni saflaşmalara da yol açabilir ve İtalya-İspanya ve bazı eski doğu bloku ülkeleri ile ABD yakınlaşması, AB'nin bölünmesine ve hata Birliğin geleceğini siyasi bir kaosa sokabilir.

Birinci Körfez Savaşı sonrasında Irak'a uygulanan ambargo sürecinde, özellikle Avrupa'nın (Fransa ve Almanya) sadece petrol konusunda değil, diğer alanlarda da Irak lideri Saddam Hüseyin ile ticari ilişkiler kurması, Rusya ve Çin'in de bundan geri durmaması Ortadoğu enerji kaynaklarına sahip olmanın getirdiği çelişki ve çatışmaların yönünü daha da boyutlandırmaktadır. Bütün bunlardan şu sonucu çıkarıyoruz; soğuk savaş sonrasında Ortadoğu'da güç ilişkilerine bağlı dengelerin yeniden siyasal bağlamda düzenleneceği işaretlerini alıyoruz ve eskiye ait kurumların geçerliliğine yönelik tartışmaları daha da boyutlandırmaktadır.

ABD Ortadoğu bölgesini daha geniş bir alanda tutma çalışmalarını da yapmakta, buna göre, Kuzey Afrika'dan Mısır üzerinden İsrail, Fırat-Dicle arası, Basra ve Fars körfezi, Türkiye, Akdeniz, Karadeniz ve Pakistan'ı da içine alan Kafkas bölgesi, Ortaasya ve Hazar havzası "Ortadoğu" kavramının içine alan siyasi fikirlerde geliştirmektedir. Bu üç havzayı birarada tutmak pek mümkün görülüyor, ama bir arada göstermenin en önemli nedeni ise sahip oldukları doğal (Petrol ve Doğalgaz) kaynaklardır. Yine Ortadoğu'da kurulması

arzulanan yeni düzenlemelerden kopmaların olması halinde, tedbir olarak federatif yapılarla siyasal kimliğin desteklenmesi ve yerleştirilmesi düşünülen hedefler arasındadır. Bu siyasi durumun ilk etapta Afganistan ve Irak'ta yapılan savaşlar sonucunda iki ülke model olarak denenecek ve başarılı olursa aynı politikanın gelecek yakın zamanda diğer Ortadoğu ülkelerine de büyük ihtimalle uygulanacağıdır. Ortadoğu bölgesinde uzun zaman kalmak ve ABD çıkarlarının esas alındığı küresel egemenlik siyasetine göre şekillendirilen stratejinin diğer ülkeler ve bölgelere uygulanacağını işaretlerini şimdiden almaktayız.

ABD sadece Ortadoğu'nun zengin petrol ve enerji kaynaklarından yararlanmak için politikalar üretmiyor, aynı zamanda bölgede kendisine karşı gelebilecek yerel ve yerel olmayan güçleri denetime almak ve yok etmek içinde özel askeri çabalar harcamaktadır. Kendisinin dışından kimyasal silah üreten ülkeleri vurmak, radikal İslam gruplarına yerinde saldırarak ve etkisiz hale getirerek yayılma alanlarını daraltarak engellemek ve kendisine düşman olan terör gruplarını ve bunlara destek veren ülkeleri etkisiz hale getirmek gibi misyonları bu politikaların içinde görmek gerekiyor.

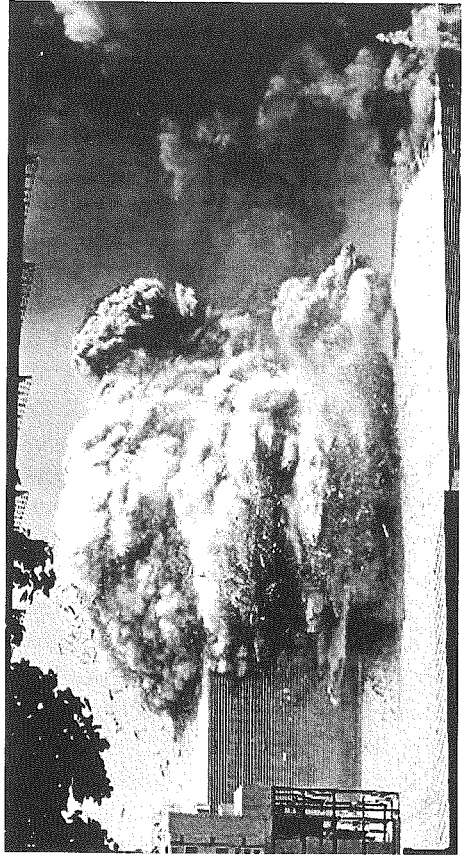
ABD'nin bütün bu politikalarına karşı Ortadoğu'da pek güçlü olmayan düşünsel anlamda yerel bazı çıkışlar da kendisini göstermektedir. Bunları kısaca şu kategorilerde toplayabiliriz: Birincisi bütün Arap ülkelerinin Birliği'ni savunan Pan-arabistler, ikincisi İslam Birliği'ni savunan Pan-islamistler, üçüncüsü Ortadoğu Birliği'ni ve demokrasisini savunan Ortadoğucular ve Avrupa Birliği ülkelerinin düşüncelerinden etkilerek ortaya çıkan Akdenizcileri sayabiliriz. Bütün bu gruplar şimdiye kadar güçlü bir siyasi varlık ortaya koyamamışlardır.

ABD özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra kendi politikalarını tehlikeye sokan ve karşı çıkan güçlere karşı büyük bir taaruz başlatmış ve bu olağan durum dünyanın en önemli noktalarında hala sürmektedir. Afganistan'daki rejimi yıkması, Saddam Hüseyin'i iktidardan indirmesi ve rejimini yıkması gibi olaylar ABD'nin hızlı bir şekilde şiddet yoluyla yeni

düzenlemelere gittiği/gideceği ve Ortadoğu'daki diktatör iktidarlara pek şans tanımadığı görülüyor. Bütün bu politikalarına karşı çıkmaya çalışan, AB ülkelerinin, Rusya'nın ve Çin'in desteğini almayı daha da tercih etmektedir. Ortadoğu'da kendi politikalarını tehlikeye sokacak olan imha edici silahları İsrail hariç hiç bir ülkede yapılmasını ve kullanılmasını istemeyecek, yasaklayacak ve bunu kabul etmeyen ülkelere saldıracağı da muhakkaktır. Libya lideri Kaddafi, bu durumu bildiğinden ve kendisine saldırılacağı düşüncesiyle ABD ve İngiltere ile işbirliğine yanaşarak, elinde bulunan kitle imha silahlarının bütün plan ve projelerini bu iki ülkeye teslim etmiştir.

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik 1990-2004 yılları arasındaki politikalarında yaptığı ve yapacağı yeni siyasal düzenlemede Kürtlerin önemli oranda yeralacağını işaretlerini vermekte ve şimdiden Kürt Federe Bölgesi'nin Irak sınırları içinde kurulmasını istemekte, Kürt bölgesindeki yerel hükümeti tanımakta ve uluslararası boyutta da Kürt haklarının garantiye alınmasının tartışmasını başlatmış bulunmaktadır. Ama şunu eklemekte yarar var, ABD çıkarlarını esas alarak hareket eden bir ülke, şimdilik Kürtler bu çıkarların önemli bir müttefiği olarak görülmekte ve Kürt siyasi temsilcilerinin de bu politikayı ne kadar güçlü bir şekilde etkileyeceğide önemlidir. Aksine ABD Kürt sorununa dair tavrından dolayı kendisine karşı çıkan başka güçleri daha fazla rahatsız etmemek için ve rahatsız olmamak için Kürtlerle olan işbirliğinden vazgeçebilir. Gerek Kürdistan'ı bölgede işgal eden ülkeler (İran, Türkiye, Suriye ve daha tam iktidar olmamış olan Irak'taki Sunni ve Şii gruplar) ve gerekse Batı Avrupa ülkeleri Almanya -Fransa, ABD'nin bu tutumuna sert bir şekilde karşı çıkmaktadır. Özellikle Almanya BM'nin Irak hakkında karar çıkartılırken, Alman elçi Irak geçici yönetiminin Dışişler Bakanı Kürt kökenli Zebari'nin Kürt olduğu için otuurlara alınmamasını istemiş ve Kürtlerin haklarının BM'de tartışılmasını bu yolla engellemeye çalışmıştır. Sonuçta, ABD'nin karşı çıkması ile bu isteği rededilmiştir. Alman elçinin bu tutumu Batı Avrupa ülkelerinin Kürtlere olan bakış açısını çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

1991'den beri Güney Kürdistan, uluslararası



*ABD özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra kendi politikalarını tehlikeye sokan ve karşı çıkan güçlere karşı büyük bir taaruz başlatmış ve bu olağan durum dünyanın en önemli noktalarında hala sürmektedir. Afganistan'daki rejimi yıkması, Saddam Hüseyin'i iktidardan indirmesi ve rejimini yıkması gibi olaylar ABD'nin hızlı bir şekilde şiddet yoluyla yeni düzenlemelere gittiği/gideceği ve Ortadoğu'daki diktatör iktidarlara pek şans tanımadığı görülüyor. Bütün bu politikalarına karşı çıkmaya çalışan, AB ülkelerinin, Rusya'nın ve Çin'in desteğini almayı daha da tercih etmektedir.*

kuvvetler tarafından korunmuş ve bölgedeki hava sahasını da Irak güçlerine yasaklamıştı. Güney Kürdistan 12 yıl boyunca uluslararası statüsü olmayan bir devlet gibi idi ve oradaki Kürtler bir devletin alt yapısını temsil edebilecek bütün kurum ve kuruluşları tesis ederek kendi parlamentolarını ve hükümetlerini kurmuşlardı. Kısacası kendi topraklarında kendi kendilerini yönetiyorlardı. Yani bağımsız Kürt devletin küçük bir modeli Güney Kürdistan'da tesis edilmişti. Ama yerel ve uluslararası güçler Kürtleri tanımak istemiyordu/istemiyorlar. Bir de kafalarda çok büyük bir soru işareti bırakan durum şu; neden başta ABD ve müttefikleri Kürtlerin uluslararası hukuka göre kendi kaderlerini tayin etme hakkı konusunda bir referandum yapmadılar? Bu durum daha da aynı şekilde değişmeden devam etmektedir. Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs'ta yaptığı referandumun aynısı Kürdistan'da da yapılabilirdi. AB ülkeleri toplam nüfusu yarım milyonu aşmayan Kıbrıs için öngördükleri siyasal seçme hakkını, neden nüfusu 20 milyonu aşan Kürtler için öngörmemektedirler? Aynı soru ABD içinde geçerlidir. Kürt sorunu, Kıbrıs sorunundan daha acil bir önem arz etmektedir.

Kürt devletini istemeyen Arap, Fars ve Türk milliyetçileri kendi basın yayınlarında Kürtlere karşı çok büyük bir kampanya başlatmışlar ve Kürtleri ABD ve İsrail işbirlikçileri olarak suçlamakta, Ortadoğu'da Kürt devletine yer olmadığını yazmakta ve ikinci bir yahudi devletine müsaade etmeyeceğiz gibi gerçekçi olmayan suçlamalarda bulunmaktadırlar. Aslında "Büyük Ortadoğu Projesi" kısmi olarak Kürdistan'ı istemeyen grupların buluşudur. Bu buluşlarıyla Kürdistan'ı işgal eden devletlerine ve işgal askerlerine karşı değil, bu proje adı altında ABD'ye karşı çıkarak, Ortadoğu haritasında değişiklik yapılmamasını istemekte ve Kürt devletin kurulma kaygısına karşı çıkmaktadırlar.

Özellikle Türkiye'deki Solcu-milliyetçiler bu düşüncelerin başını çekmektedirler. Türkiye Cumhuriyeti'ne üstün hizmetleriyle bilinen ve Kürtlerin ekmeğini, suyunu içen profesör kılıklı şahsın bu işin başını çekmesi çok dikkat çekicidir. Türkiye'nin; gizli veya açık Ortadoğu'da, Avrupa'da ve Asya'da hemen hemen işbirliği yapmadığı ülke yoktur. Amerika

ile 1919 yılından beri, İsrail ile 1950'den beri Batı Avrupa ülkeleri, Rusya ve benzeri ülkelerle 19. yüzyıldan beri işbirliği yaparak bir çok halkı ezmişler ve bu işbirlikleri sonucunda Kürdistan'ın en büyük parçasını kendi sömürgesi yapmışlardı. Ortadoğu'da 55 yıldır İsrail ile en iyi işbirliği yapan Türkiye Cumhuriyeti'dir. Türkler işbirliği yapınca iyi, Kürtler yapınca kötü oluyor. Bu düşüncenin temel nedeni sömürge Kürdistan'ı kaybetme korkusudur. Kürt-İsrail ilişkileri üzerine Türkiye'de başta Kemalist solcular, Türkçü müslümanlar ve üst düzeydeki askeri yetkililerin düşünceleri kısaca basına şöyle yansıyor: karşı propaganda malzemesi olarak kullanılmaktadır. Müslüman Kürt halkı, Kürt Yahudisi ajan provokatörlerin oyununa gelmemeli, Kuzey Irak'taki Kürt Devleti'nin ikinci bir İsrail haline gelmesine müsaade edilmemelidir. Müslüman Kürt halkı bölücü değil, müslüman kimliği altında birleştirici olmalıdır. Türk basınında buna benzer yüzlerce makaleye rastlamak mümkün. Türkiye devletinin Kürdistan'ı egemenliğinde tutmak için Arap-Fars ve bir çok Avrupa ülkesiyle yaptığı gizli görüşme bağlantıları bilinmesine rağmen kamuoyuna duyurulmamaktadır.

Kürtler kendi ülkelerini kurmak için elbeteki bir çok devlet ile dostluk ve çıkarları temelinde diplomatik ilişki geliştirebilirler, ki Kürtler bu konuda çok geç kalmışlardır. Ortadoğu'da Kürtlerin en iyi müttefiği Kürdistan'ı işgal eden Türkler, Farslar, Araplar değil, aksine tarihsel kaderleri birbirine çok benzeyen İsraililerdir.

İsrail devleti, 1950 yıllarının ortalarından 1975'e kadar Kürt devletin kurulmasını desteklemiş ve Kürtlerle tek taraflı ilişkiye geçmiş, yardım etme taleplerinde bulunmuş ve ancak Kürt liderlerin dış dünyaya dar bakması sonucu bu ilişkiler fazla bir karşılık görmeden bozulmuştur. 1990 yıllarından itibaren İsrail, tekrardan büyük ihtimalle (bu konuda elimde ciddi bir belge olmadığı için) yeniden Kürtlerle ilişkiye geçmeyi denemiş ve durumun ABD'nin Ortadoğu Kürt politikasının değişiklikler göstermesinde etkili olduğu söylenebilir. İsrail Başbakanı Ariel Şaron, ülkesinin Irak Kürtleriyle iyi ilişkileri bulunduğunu kabul ederek ve devamla Şaron,

Haaretz gazetesine verdiği demeçte, İsrail'in bir süreden beri Kürt liderler Mesut Barzani ve Celal Talabani ile ilişkisi olduğunu söyledi.

Aslında Kürtleri temsil eden siyasi lider ve grupların Kürt devleti isteklerini netleştirmesi, bunun için mücadele etmeleri ve politik ürkeklikten kurtulmaları halinde, başta ABD olmak üzere bir çok ülke tarafından ciddiye alınacakları muhakkaktır. Güneydeki Kürt liderler Irak'tan ayrılmak gibi bir hedeflerinin olmadığını sık sık dile getirerek, siyasi düşüncelerini bu 12 yıl boyunca söyle ifade ettiler: Irak'ın tümüne demokrasi, Kürdistan'a otonomi biçiminde idi. Kürdistan'da referandum yüksek sesle dillendirilmedi. Saddam'ın devrilmesinden sonra Kürt kuvvetleri Musul ve Kerkük şehirlerini ele geçirdiler, fakat bu durum çok uzun sürmedi. ABD'nin arzusuyla Kürt kuvvetleri bu iki önemli şehirden çekilmek zorunda kaldı. Kürt liderler çıkmamak için her türlü çareye başvurarak ABD'nin Ortadoğu politikasını önemli oranda etkileyebildiler, ama bazı ülkeler rahatsız olmasın diye bunu yapamadılar. Tam aksine ABD dışişlerinden sorumlu bir çok diplomat ve uzman Kürt devletinin gerekliliği üzerinde hemfikir, aynı düşünce Pentagon'daki bir çok uzman tarafından da destek görmektedir. Irak'taki istikrarsızlık ve ABD'nin İran, Suriye ve Türkiye için daha sonraki zamanlarda düşündüğü siyasal düzenleme ve çelişkilerin sonucunda, eğer Kürtler buna hazır olurlarsa bağımsız bir Kürt devletini kurmaya yaklaşırlar.

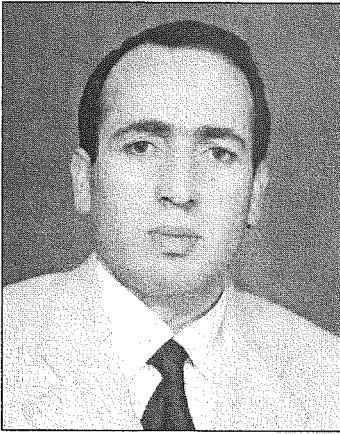
ABD'nin başta Ortadoğu, Hazar Havzası ve Orta Asya bölgelerine yönelik çıkarları gereği belli siyasi ve askeri politikalara sahip olduğu biliniyor, ama büyük Ortadoğu yaratma gibi bir projesi yoktur. Bunun en iyi örneği Afganistan ve Irak'ta gerek içte ve gerekse dış politik yaklaşımda zaman zaman çok zor durumda kaldığını görüyoruz. Bu aynı zamanda ABD'nin başta siyasal-ideolojik donanım olmak üzere bir çok konuda hazırlıklarının olmadığına inanıyorum.

Aynı şekilde başta Güney Kürdistan olmak üzere diğer bölgelerde yaşayan Kürtlerin

ortaya çıkan siyasi boşlukları değerlendirmedikleri görülüyor ve dış dünyaya açılımda kayda değer ciddi anlamda diplomatik atakları olmadığı gibi, dış politikada bir ulusal devlet kurma programları da mevcut değildir. Özellikle kuzey batı Kürdistan siyasi güçleri bu önemli süreçte yaşanan olaylara ciddi bir tepki göstermemekte, sessiz kalmakta ve Kürtlere pek yararı olmayan Türkiye Cumhuriyeti'nin AB'ye girişini destekleyerek, kendilerini de bulundukları ülkenin sınırları içine hapsedilmektedirler. Türkiye Cumhuriyeti hem ABD'nin Ortadoğu politikası içinde yerini almak ve hemde AB'ye girmek için gerek iç ve gerekse dış politikada ikili siyasi ilişkiler geliştirerek ve bu politikasında daha güçlü olması için büyük oranda Kürtleri de arkasına alarak diplomatik çalışmalar yürütmektedir. Devletlerini 21.yüzyılın sonuna kadar garanti altına almayı amaçlamakta ve bu politikanın bir parçası olarak 20.yüzyıl başlarında Lozan Antlaşması ile işgal ettikleri Kuzey Kürdistan'ı bütün zenginlik kaynaklarıyla (Petrol, Su, GAP vs.) birlikte bir yüzyıl daha topraklarının bir parçası olarak görmek istemektedir.

Sonuç olarak ben burada son dönemlerde bir çok çevre tarafından sık sık tartışılan "Büyük Ortadoğu Porjesi" ve Kürtler konusunu bazı sınırlı kaynaklar dahilindeki bilgilerle (Bu süreç daha devam ettiği için bilgi ve belgelerin çoğu gizli tutulmakta) kısa bir analizini yapmaya çalışarak küçük bir katkıda bulunmaya çalıştım. Bu konu çok geniş, sınırlarını şimdilik belirlemek çok zor, çok karmaşık ve Ortadoğu ile ilgilenen devletlerin politik düşüncelerini gizlemesi ve gizli arşivlerde raflara kaldırması ise işin bir diğer önemli zor yanı olmakla birlikte, belge elde etme zorluğunu da önümüze koymaktadır. Belki de bu belgeleri bizden sonraki nesil gelecekte inceleme olanağı bulacaktır. Yani ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları vardır, ama sınırları net bir şekilde belirlenmiş "Büyük Ortadoğu Porjesi" şimdilik yok, ama gelecekte böyle bir proje var mıydı/var mı öğreneceğiz.

# Büyük Ortadoğu Projesi VE KÜRTLER



■ Necati BAYRAM

Adı, Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi (GOKAP) olarak değiştirilen Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) son birkaç aydır Ortadoğu'nun birçok ülkesinde olduğu gibi Ülkemizde de çeşitli siyasal düşüncelere sahip guruplar, partiler ve sosyal katmanlar tarafından tartışılmaktadır. Bu tartışmalar projenin büyüklüğü ve önemi nedeniyle gerekli ve zorunludur.

Çünkü Fas'tan Afganistan'a kadar 22 ülkeyi kapsayan ve ciddi değişiklikleri içeren bir projedir.

Kimine göre İslamiyet karşıtı ve onu sulandırıp yok etmeye yönelik "Hristiyanların Planı".

Kimine Göre ABD'nin tek kutuplu dünyada emperyalist emellerini gerçekleştirmek için yapmak istediği bir ekonomik işgal.

Kimine göre ise özellikle Sovyetler Birliği dağılmadan önce ABD ve müttefikleri'nin (Emperyalizm) sosyalist tehlikeye karşı şekillendirdiği (Yeşil kuşak diye de adlandırılan) ve Sovyetlerin dağılmasından sonra yeniden ihtiyaçlarına göre şekillendirilmeye çalıştıkları bir proje.

Kanımca yukarıdaki tespitlerin hepsi doğru, ancak eksiktir. Özellikle, ABD ve AB ülkeleri ortadoğuya yönelik politikalar konusunda aynı düşünmemekte ve farklı davranmaktadırlar.

ABD ve AB ülkelerinin pazarı olan Ortadoğu, Uzakdoğu'da gelişen Çin ekonomisi tarafından tehdit ediliyor. Bu tehdit bazı Afrika ve Uzak Asya ülkeleri içinde söz konusudur. Çin ekonomisi Bölgeye yönelik plan ve projeleri ciddi bir şekilde etkiliyor.

Bu pazara hiçbir gücün tek başına hükmetmesine diğer güçler müsamaha göstermeyecektir. Ancak ABD, AB ve Çin'in istikrarlı bir pazara ihtiyaç duyduğunu da dikkate almak gerekir.

ABD'nin temel hedefi AB'yi de yanına alarak bu büyük pazarı kendileri için siyasal, sosyal ve stratejik açıdan uygun hale getirmektir.

Bunun için de Ortadoğu'daki bir çok ülkede yönetim değişikliğinden tutun da birey yaşamını yeniden düzenleyecek siyasal, sosyal ve ekonomik açılımlar yaratmaya kadar yapılması gereken bir dizi ciddi i  var.

ABD bütün bunları yapabilmek için gerek AB gerekse diğer müttefik ülkelerle çeşitli şekillerde diyalog geliştirmekte, etkilemeye çalışmakta ve projeye destek aramaktadır.

Bu projeyi haziran ayında İstanbul'da yapılan NATO zirvesinin ana gündemi halinde getirmesi de bu nedenledir.. Almanya, Fransa, İngiltere gibi bazı AB  lkeleri de projeyi çeşitli pazarlıklar ve değişikliklerle destekleyeceklerini açıklamışlardır.

Bu proje halen bölge ülkelerinin vatandaşı olan halklar için çok farklı anlam ve etkileri barındırmaktadır. Emperyal anlamda pazar ve sömürü olduğu gerçeği inkar edilemez ancak bu durum tek başına projeyi açıklamaya ve takınılacak tutumu belirlemeye yetmez.

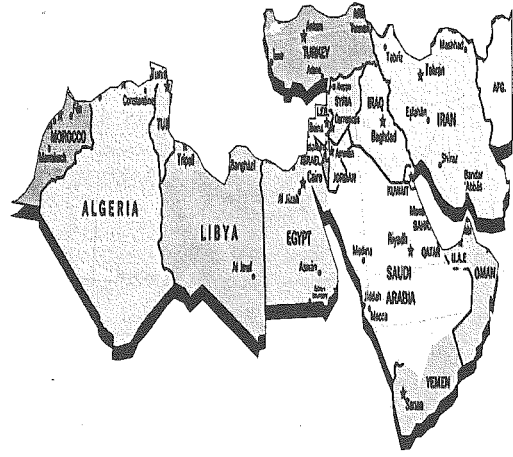
Zira gerek bölge devletlerinin siyasal, hukuki ve örgütlenme biçimleri, gerekse değişiklik yapılması planlanan ülkelerde temel insan haklarından tutun, farklı halklar, kültürler ve farklı din ve mezheplere yapılan baskı ve şiddeti de göz ardı edemeyiz. Bu nedenle projenin bölge egemen kültürleriyle, ezilen sömürülen dili, dini, kültürü, inancı nedeniyle baskı altında bulunan halk ya da sosyal veya dinsel gruplar açısından farklı etkiler yaratacağı da dikkate alınmalıdır.

Şimdiye kadar ki açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla "Büyük Ortadoğu Projesi"– BOP'a mali destek sağlanmaya çalışılacak ve 2010-15 yılına kadar aşağıdaki sonuçlara varılması hedeflenecektir.

a– BOP'un kapsadığı ülkelerde okur-yazar oranı %50'nin üstüne çıkarılacak,

b– Eğitime AB standartları getirilecektir.

c–  zellikle gelir seviyesi d  k kesim ve sosyal gruplara ve K  k girişimcilere



*Geni letilmi  Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi (GOKAP) olarak değiştirilen Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) son birkaç aydır Ortadoğu'nun birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de çeşitli siyasal d  ncelere sahip guruplar, partiler ve sosyal katmanlar tarafından tartışılmaktadır. Bu tartışmalar projenin büyüklüğü ve önemi nedeniyle gerekli ve zorunludur.*

*Çünkü Fas'tan Afganistan'a kadar 22 ülkeyi kapsayan ve ciddi değişiklikleri içeren bir projedir.*

*Kimine göre İslamiyet karşıtı ve onu sulandırıp yok etmeye yönelik "Hristiyanların Planı".*

*Kimine Göre ABD'nin tek kutuplu dünyada emperyalist emellerini gerçekleştirmek için yapmak istediği bir ekonomik işgal.*



eğitim ve maddi konularda destek verilecek ve gelir seviyeleri iyileştirilecek, bireysel refah artırılabilecektir.

d- Ezilen etnik gruplar, gelir seviyesi düşük kesimler ve özellikle kadınlara her bakımdan öncelik tanınacaktır.

e- Din kisvesiyle örgütlenip sosyal yaşama zarar veren gerici tutucu kesimlerin etkisi kırılabilecek.

f- "Terörizmin" ortadan kaldırılması için özel yasalar uygulanacak ve böylece suç işleme oranları azaltılmaya ve güvenlik sağlanmaya çalışılacaktır.

g- Yasadışı "Göçler" engellenmeye çalışılacaktır,

h- Proje bölgedeki tüm Müslüman ülkeleri kapsayacak ve 80 yıldan beri demokrasiyi uygulamayan Türkiye Cumhuriyeti'ni de etkileyecek.

i-Basın yayın alanında özgürlüklerin önü açılacak. Muhafız yayınlar belki hayat hakkı bulacak.

l- Daha özgür seçimlerin yapılması için altyapı oluşturulacak.

Böylece "Büyük Ortadoğu Projesi" ile aslında aşağıdaki sonuçların elde edilmesine çalışılacaktır.

1 - Bu büyük bölgenin ABD ve dünya sermayesine uygun şekle dönüştürülmesi, demokratik düzene sokulması, insan haklarının geliştirilmesi, sosyal yapıların uygulanması, yabancı sermayeye açık - küreselleşmeye uygun hale sokulması,

2 - Bölgenin Ekonomik kalkınmaya açık olması, idari tarzlarının feodal yapıdan kurtarılması ve batı sistemine uygun hale getirilmesi,

3 - Bölgede Güvenliğin sağlanması - terör odaklarının kurutulması (Şu andaki ABD'ye karşı uygulanan karşı gelmelerin yok edilmesi-ABD'nin rahat hareket etmesinin önündeki engellerin kaldırılması-),

4- Bölgenin yer altı ve yer üstü kaynaklarından azami ölçüde faydalanarak (emperyalist) hedeflerine ulaşacaklar.

## BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ VE BÖLGE KÜRTLERİ

Büyük Ortadoğu projesi bölgenin en mazlum halkı olan Kürtler açısından büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle Kürtlerin bu dönemde daha fazla kafa yormaları, büyük sorumluluklar yüklenmeleri gerekmektedir. Çünkü süreci iyi izleyip değerlendirense ciddi kazanımlar hiç de uzak değil. Şimdi İran'da demokratik bir yapılanma sağlansa gerici feodal İran yönetimi yok edilse bölgeye ne zararı var? Keza Suriye, Irak hatta Türkiye aynı durumdadır. Kanımca bu ülkelerdeki değişim ve demokratikleşme bu ülkelerde yaşayan her kesimin, halkın, farklı sosyal ve siyasal katmanlardan tüm insanların yararınadır. Bu nedenle Kürtler, bazı kesimlerin hamasi nutuklarına kapılmadan bu ülkelerde yaşayan ve her türlü baskıya maruz muhalifler olarak doğru hesap yapmak zorundadır. Çıkarlarımızın nerede olduğu konusunda net olmak zorundayız. Nikson'un dediği gibi "ebedi dostluk değil ebedi çıkar gözetmek" durumundadırlar. Çünkü Kürtler Ortadoğu'da yalnız ve ciddi tehdit altındalar.

Çağdaşlaşmalarının önünü tümüyle kapatmış, insanlarına acı ve gözyaşından başka bir şey vermeyen, bölge ülkelerinin statükocu hali hazır yönetimlerinin durumları ortada. Bu yönetimlerin (hangi bölge ülkelerinde olursa olsun) değişmesi durumunda orada yaşayan insanların büyük bir kısmı faydalanacak ve rahatlayacak diye düşünüyorum.

İşte tam bu noktada Kürtler; gelişmeleri doğru tespit eder, kendi konumlarını iyi belirlerlerse ciddi olanaklar yakalayabilirler. Bunun için de ortak tavır ve duruş sergilemelidirler. İstemleri konusunda net olmalıdırlar. Ortadoğu'da Kürt sorunu çözülmeden, Ortadoğu'ya huzur ve güven tesis edilemeyeceğini yüksek sesle söylemelidirler. Parçalar arasında koordinasyon sağlanmalı ve nerede olursa olsun kazanımlara ortak sahip çıkılmalıdır. Aynı zamanda her parçada Kürtlerin genel çıkarlarına zarar vermeden, o parçaya özgü politika ve duruş sergilemelidir.

(Her parça öngörülen politikalar çerçevesinde, en geniş birliği sağlamak için

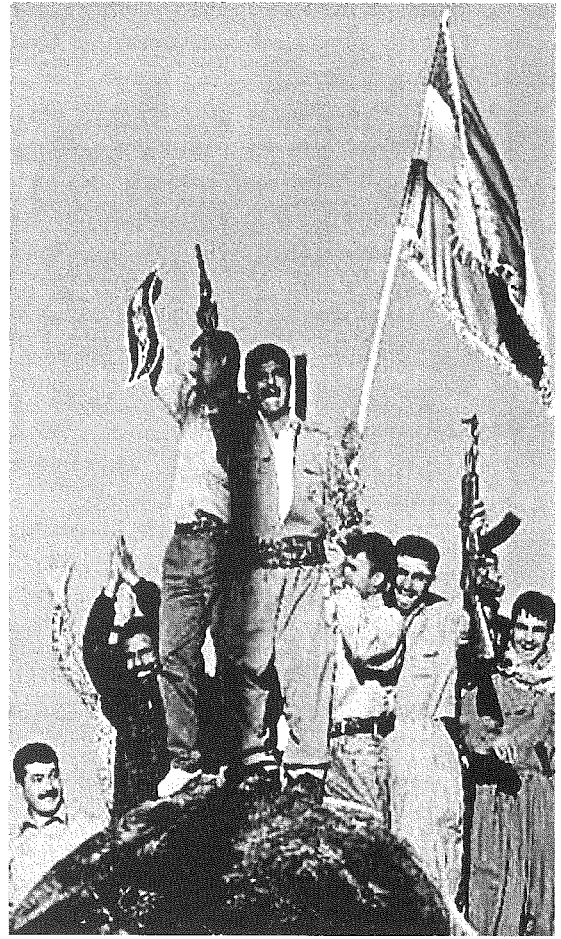
yoğun çabalar harcamalıdır.)

Bu proje çerçevesinde Kürtlerin parçalanmışlığı da dikkate alındığında her parçadaki olanak ve Kürtler açısından kazanımlar farklı olacaktır. Her parçadaki durumu kısaca irdelersek;

**GÜNEY KÜRTLERİ;** Diğer parçalarla mukayese edildiğinde en şanslı kesim bu parçadaki Kürtler gözükmemektedir. Ortadoğu'da ister ABD, ister AB'nin atacağı her adımdan buradaki Kürtleri dikkate almak durumundadırlar. Çünkü şimdiden hiç kimsenin göz ardı edemeyeceği bir askeri ve siyasi güç hatta bir çok bölge devletinden daha modern örgütlenmiş bir devlet niteliğinde görülmektedir. Federal Irak yapısı içerisinde diğer bileşenleriyle mukayese edildiğinde en dinamik, sosyal, siyasi ve ekonomik olarak en gelişmiş durumdadır. ABD ve müttefik güçlerin şimdiden ittifak yapabildiği tek güç Güney Kürtleridir.

Bu nedenle Güney Kürtleri mevcut konumlarını daha da güçlendirmeli ve bu bölgede yapılacak bir değişikliğin önemli bir tarafı olma durumlarını sağlamlaştırmalıdır. Böylece proje sahiplerinin Güney Kürtlerini göz ardı ederek, projeyi uygulama şansı zayıflatılmalıdır.

Diğer parçalardaki Kürtlerin, Güney Kürtlerine vereceği destek hem bu bölgede Kürtlerin konumunu güçlendirecek, hem de kazanımları artıracaktır. Irakta Kürtlerin kazanmış olduğu statü bütün Kürtleri olumlu etkileyeceğini hiçbir Kürt göz ardı edemez, etmemeli. Bu durum Dünyadaki bütün Kürtlere ciddi bir moral desteği sağlamaktadır. BOP'un Güneyde Kürtlerin statüsünü bozacak bir düzenlemeyi yapması mümkün gözükmemektedir.



**GÜNEY KÜRTLERİ;** Diğer parçalarla mukayese edildiğinde en şanslı kesim bu parçadaki Kürtler gözükmemektedir. Ortadoğu'da ister ABD, ister AB'nin atacağı her adımdan buradaki Kürtleri dikkate almak durumundadırlar. Çünkü şimdiden hiç kimsenin göz ardı edemeyeceği bir askeri ve siyasi güç hatta bir çok bölge devletinden daha modern örgütlenmiş bir devlet niteliğinde görülmektedir. Federal Irak yapısı içerisinde diğer bileşenleriyle mukayese edildiğinde en dinamik, sosyal, siyasi ve ekonomik olarak en gelişmiş durumdadır. ABD ve müttefik güçlerin şimdiden ittifak yapabildiği tek güç Güney Kürtleridir.

**SURİYE KÜRTLERİ:** BOP Suriye'yi de içine almaktadır. Doğal olarak Projenin hayata geçirilmesiyle birlikte burada da ta lar yerinden oynayacak ve büyük ihtimalle Esat ailesinin hükümdarlığı sona erecek. Yerine daha demokratik, geniş kesimleri kucaklayabilen bir yönetsel anlayış inşa edilecektir. Böylece sömürülen, varlıkları inkar edilen Kürtler için ciddi fırsatlar ortaya çıkabilir. Kürtler örgütlülük durumları oranında bu fırsatlardan yararlanabileceklerini bilmelidirler. Ancak her şeye rağmen proje Suriye Kürtlerine de mevcut durumlarından daha iyi bir ortam yaratacak ve olumlu etkilenecektir diye düşünüyorum.

**İRAN KÜRTLERİ:** İran bölgenin köklü ve büyük ülkelerinden biri. Ancak yönetim şekli nedeniyle muhalefeti de göz ardı edilmeyecek boyutta. Hem etnik muhalefetler hem de siyasi muhalefet hafife alınmayacak g  te. Ancak ülkedeki totaliter gerici yapının muhalefete yönelik katı ve zalim tutumu insanları belli ölçüde sindirmiş. Bununla birlikte İran'da yine en örgütlü yapı ulusal talepleri için ba kaldıran Kürtlerdir. Kürtlerin dışında hakları gasp edilen Azeriler nüfus ağırlığı olarak Kürtlerden fazla ancak güçlü bir örgütlenmeye sahip değiller. Her ne kadar ABD'nin bölgede Azerilerle daha fazla kontakta olduğu söylense de Kürtlerin Bu konumlarını iyi değerlendirmeleri İran'da Kürtleri kilit halk konumuna getirecektir. Böylece kimsenin burada Kürtleri göz ardı edebileceğini sanmıyorum. Bu da ciddi avantaj.

İran'da iktidarın el değiştirmesi kimin zararınadır? Tabi ki o ülkede yaşayan hiçbir halkın zararına değil. Bu nedenle İran da iktidarın el değiştirmesiyle teröre olan destek kesilecektir. Bu durum hem bölge ve dünya ülkelerinin yararına hem de bire bir İran'da yaşayan halkların ve tüm muhalif grupların yararınadır. İran'da gerçekleşebilecek bir değişim Kürtler açısından daha olumlu gelişmelere gebedir. Bu proje bu yönüyle de olumludur.

**TÜRKİYE KÜRTLERİ:** BOP, belki de en fazla Türkiye Kürtlerini olumsuz etkileyecektir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti bölgede gerek ABD gerekse AB için önemli ve stratejik ortak durumundadır. Aynı zamanda Proje sahipleri bölgede yanlarına alabilecekleri ve böylece İslam-Hıristiyan  atı ması görüntüsünü engelleyebilecek bir müttefiktir. Bu durum, Türkiye Kürtlerinin ulusal taleplerini olumsuz etkileyebilir. Zira Türkiye Cumhuriyeti, açısından da çok rahat olmayacak.

Diğer bölgelerdeki Kürtler lehine değişiklikler bu parçadaki Kürtlere de olumlu yansıtacak ve mücadeleyi yükseltecektir. Olumlu olduğu ölçüde olumsuz yanı da var. Eğer proje uygulaması sürecinde ciddi savaşlar söz konusu olursa Türkiye de yaşayan Kürtler için ciddi tehlikeler oluşabilir. Proje sahibi ülkeler bu süreçte Türkiye'ye ciddi rol bi erlerse, bu TC'nin i  muhalefeti turpanlama güdülerini artırabilir. Bu da Türkiye Kürtlerine yönelik ciddi kırım ve operasyon anlamına gelebilir. Ancak bunların hiçbir olmayabilir de.

Ancak Türkiye Kürtleri ulusal talepleri için ne olursa olsun tek ses olma yolunda ciddi çabalar harcamak zorundalar. Hele PKK'nın son silahlı mücadele kararı Kürt halkına yönelik ciddi bir tehdit olu turmu ken bu daha da elzemdir. Bu provokasyon'un altında kimlerin olduğu açıktır. Bizlere d   en bunu kamuoyunda dillendirip halkı bu konuda duyarlı olmaya çağırmaktır.

Sonuc olarak; "Büyük Ortadoğu Projesi"nin özellikle Kürtler tarafından enine boyuna tartı ılmasında yarar vardır. Bunun için ciddi çalışmalar yapılmalı risk ve kazanımları irdelemeli ve tespit edip ona göre bir duruş sergilemekte sonsuz fayda vardır. Bu tartışmaları özellikle Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler, örgütlendiği örgütler, siyasi partiler ve kamuoyunun gündemine sokmakta sonsuz yarar görüyorum. Bu tartışmalar ışığında da bir politika ve program oluşturulmalıdır. Bu süreçte Kürtlerin en yakın müttefikleri ulusal çıkarları olmalıdır.

# Globalizmin/Yeni Dünya Düzeninin En Büyük Projesi “Büyük Ortadoğu Projesi-BOP”



■ İbrahim GÜÇLÜ

Hewler / Diyarbakır  
10.7.2004-07-10

BOP'un, ABD ve müttefiklerinin Irak'ta Baas ve Saddam yönetimini devirmesinden sonra gündeme gelen bir proje olarak algılanması, doğru bir algılanma değildir. Bilinen bir şey vardır ki, soğuk savaş döneminin sona erme sürecinin başlaması ve hızlanmasından sonra, BOP'un, dünyada yeniden yapılanmanın bir parçası olarak gündeme girecek projelerden biri olduğu, tahminlerin ötesinde, bir saptama olarak ele alınan konulardan biriydi.

BOP, "perşembenin gelişi çarşambadan bellidir" sözünü doğrular niteliktedir. Sosyalist sistem ve halkaları devletlerin demokratikleşmeyi, yeni bir dünya düzenini ve rejimini benimsemesi; Yugoslavya'nın yeniden yapılanması ve özellikle Afganistan'da rejim değişikliğinin sağlanması; tabir caizse BOP'un allahın emri gibi gündeme geleceği bilinmekteydi.

Biz Kürtler de, bu gelişmelerin dışında kalmayan bir ulusal toplulukluk. Özellikle de Kuveyt işgalinden sonra, Güney Kürdistan'ın bir önemli bölümünün özgürleşmesine yol açan ABD, İngiliz ve Fransız ittifakının bölgeye yerleşmesiyle birlikte, biz Kürtler bu gelişmelerin en somut taraflarından biri haline geldik. Ama ne yazık ki, özellikle Kuzey Kürdistan aydınları ve siyaset sınıfı, 1989 sonrası global çaptaki tarihsel gelişmeyi anlamaktan uzak kaldı. Soğuk savaş döneminin düşünce ve davranış tarzını devam ettirdi. Eski kavramlarla yeni dönemi algılamaya, tanımlamaya ve yorumlamaya çalıştı. Bu nedenle, gelişmelerin yönlendiricisi değil, kuyrukçusu olmaktan kurtulamadı. Günümüzde de bu yapısal durumun devam etmesi, geline aşama itibarıyla traji komik bir hal almıştır. Bu durumun aşılacağı umudunu yıllardır tekrarlamaktan, dilinden tüy bitenlerden biri olarak, yine de umudumu korumaya devam ediyorum.

Ben bir Kürt ve düşünce üreticisi olarak, 1980'lerden sonra Kürdistan'da yeni düşüncelerin üretilmesi ve yeni kavramların belirlenmesinde katkı sağlamaya çalışanlardan bir oldum. Hem

genel gelişim konseptine ve hem de konseptin parçası olan alt sistemlere, projelere ve gelişmelere ilişkin olarak düşüncelerimi yazarak, konferans, seminer ve panellerde konuşarak dile getirdim. İstek üzerine, yeniden yazmaktan bir beis görmüyorum.

**BOP, Soğuk Savaş Sonrasında, Sosyalist Sistemin Çözülmesi ve Demokratikleşmesi Sonrası En Kapsamlı, En Önemli ve Anahtar Projelerden Biridir...**

1989'dan sonra, dünyanın eski dünya olmayacağı hem somut gelişmelerle ve hem de düşünce ifadeleriyle ortaya çıkmaya başladı. Sosyalist sistem, "yeniden yapılanma ve demokratikleşme" konseptini benimseyerek, dünyadaki en büyük yenilikçi, demokratik hareketi başlattı. Bu hareket, devletlerin ve liderlerin iradesi ötesinde tarihsel büyük bir devinim ve dönüşüm hareketi idi. Bu konuda, Andrapov ve Gorbaçovlara insanlığın büyük bir borcunun olduğunu belirtmek gerekir.

S. Birliği demokratikleşmekle kalmadı, yeni 16 devlet, birçok yeni otonom ve özerk bölgeler ve uluslar tarzında yeniden örgütlendi. Özgürlükler alanı genişledi. Ulusal ve etnik grup inisiyatifleri gelişimin ve yeniliğin dinamik güçleri haline geldi. Alman ulus birleşti.. Doğu Avrupa Sosyalist ülkeler, S. Birliği merkezi otoritesinin dışında özgür bir hale geldiler. Yugoslavya, 6 devlet halinde yapılandı: Yöneticileri uluslararası mahkeme karşısına çıkarıldılar.. Bu yapılanma, ABD ve müttefiklerinin müdahalesiyle çatışmalı bir şekilde gerçekleşti. Romanya'da büyük kitle ayaklanmasıyla rejim ve yönetim değişikliği gerçekleşti. Eski liderler yargılanarak, idam edildiler. Çekoslovakya, İsveç/Norveç ayrılığındaki örneğindeki bir demokratiklikle iki devlet haline geldi.

Kuveyt işgali sonrası, Irak'a müdahale edildi. Baas ve Saddam İktidarının belirli kolları budandı, belirli alanlarda ve özellikle Güney Kürdistan'ın önemli bir kesiminden iktidarına son verildi. İkinci Körfez Savaşıyla, Baas'ın ve Saddam'ın tüm iktidarına son verildi.

Irak'taki bu gelişmelerin hepsini yakından izledik, gelişmelere taraf olduk ve yorumladık. Geline aşamada, Arap ve Kürtler iktidarı devir almış durumdalar. Sorunlar son bulmuş değil.

Irak'tak en büyük sorun, federal ve demokrat sistemin hem düşünce, hem teknik, hem hukuk, hem psikolojik ve hem de fiziki olarak yapılanması sorunudur. Kürtlerin ve Kürt Federe Devleti'nin merkezi hükümetle ilişkileri ve özellikle de bir Kürdistan ve Kürt şehri olan Kerkük'le ilgili sorunlar devam etmektedir.

11 Eylül sonrasında dünyanın eski dünya olmayacağı bütün boyutları ve çerçevesiyle onaylandı. Afganistan'da rejim değişikliği oldu.

**BOP, Sunni Bir Proje Değildir...**

BOP üzerindeki tartışmalardan ortaya çıkan en büyük yanlış düşüncelerden biri, bu projenin ABD projesi olduğu ve ABD tarafından zorla dikte ettirilen bir proje olduğudur. BOP, insanlığın demokrasi ve özgürlük büyük dönüşüm hareketinin sağladığı birikimlerin 1989'lar sonrasında köklü değişimlere yol açtığı ana gelişimin son halkasıdır. Dünyanın yeniden yapılanmasını doğal sürecinin bir devamıdır.

Benim düşünceme göre BOP ve öncesi büyük insanlık projeleri doğru kavranmadığı zaman, ABD'ye yanlış bir fonksiyon yüklenilmiş olur. Tüm insanlığın demokrasi ve özgürlük uğrunda çabaları görmezlikten gelinir ve özellikle de S. Birliği'ndeki büyük demokrasi ve özgürlük kahramanlarının rolleri anlaşılmamış olur.

BOP, toplumsal tarihsel gelişmenin doğal bir sonucudur. ABD ve müttefikleri, bir bütün olarak Batı dünyası sadece, yeniden yapılanma ve demokratikleşme konseptine orta derecenin üstünde bir gelişimle uygun olduğundan, yeniden yapılanırken, donanarak, öncülük etme olanağına sahiptir. Bu anlamda, onlara şapka çıkarmak insanlık açısından bir olumsuzluk değildir.

**BOP, Yeni Dünya Düzeninin Ortaya Çıkardığı Yeniden Yapılanma, Demokratikleşme, Özgürleşme, Ulusal Tekçi Devletlerin Hayatının Son Bulması; Federal ve Demokratik Rejimlerin Oluşması Konseptinin Ortadoğu'daki Somutlaşmasıdır...**

Yeni dünya düzeni, devletlerin, hem ulusal ve hemde toplumsal anlamda çoğulculaşmasını öngörür. Tüm ulusların, etnik grupların, dinlerin, mezheplerin ve toplumsal sınıfların iktidara

ortak olmasını öngörmektedir. Otoriter, totaliter, monarşik, teokratik ve faşist rejimlerin, iktidarların ve devlet yapılarının değişim ve dönüşmesine dayanmaktadır. Toplumlarda hukukun üstünlüğü, adalet, hak ve özgürlükler anlayışının egemen hale gelmesine yol açar.

Bu genel gelişim konsepti, BOP için de geçerlidir. BOP'la birlikte, bölgedeki tüm otoriter, totaliter, faşist, tekçi, teokratik rejimlere son verilme kaçınılmaz hale getirecektir. Birinci dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'da oluşan statüler, ulusların sunni bölünmeleri çözümleme sürecine girecektir.

BOP, Irak halkasını, güncel olarak İran ve Suriye'de federal demokratik yapılaşmayı sağlayacak. Bu halkalara zaman içinde yeni halkalar eklenecektir. Türkiye gerçek anlamda demokratikleşmeden, Türkiye'de federal demokrasi yapılanmadan, Kürtlerin iktidara ortaklığı sağlanmadan ve kendi kendilerini temsili yaratılmadan, Avrupa Birliği'ne girse bile, bu projenin kapsamı dışında kalması olanaklı değildir. Türkiye'nin, AB ve Nato üyeliği, ABD müttefikliği olması da, Türkiye'nin bu selden kurtulmasını sağlayamaz.

### **BOP'ta En Çok Yararlanacak Ulus, Kürt Ulusu Olacaktır...**

Ortadoğu'da Kürtler, en büyük uluslardan biri olarak, ülkesi dört parçaya bölünmüş ve emperyal bir tarzda hükmedilen bir ulus konumundadır. Güney Kürdistan dışındaki bütün parçalarda, Türkiye, İran ve Suriye'de Kürt ulusunun tüm hak ve özgürlükleri gasp edilmiştir.

BOP, bölgede demokratikleşmeyi sağlayan, hak ve özgürlük alanını genişleten bir proje olması nedeniyle, Kürtlerin en çok yararlanacağı, üzerinde duracakları, projelenmenin hayata geçmesinde taraf olacağı bir projedir. Biz Kürtler, bu duyarlılıkla, BOP'a yaklaşıp, anlamaya, yorumlamaya, proje öncülerine yardım etmeye çalışmalıyız.

BOP'un gerçekleşmesi sürecinde, demokrasi ile ilgili ayıplarımıza son vermeli, bütün yapılarımızı demokratik bir hale getirip, bilgi toplumu rasyonellerine göre donatıp, yeniden yapılandırmalıyız.

Ne yazık ki, bulunduğumuz aşamada somut

durumumuz, bu alanda epey geri olduğumuzu söyleyebilirim. Özellikle de Kuzey Kürtlerinin bu alanda kendilerine fazlasıyla çeki düzen vermeleri gerekir. Çünkü bölgedeki totaliter, otoriter, teokratik rejimlerin bir uzantısı ve protipi olarak yapılandırılan PKK totaliterizminin egemen halde olması, değişim, demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, hak ve özgürlükler konularında daha titiz olmamızı emretmektedir.

### **BOP'un En Büyük Zaafı Türkiye'ye Yüklenilen Roldür...**

ABD'nin dolaylı da olsa, BOP'ta Türkiye'ye büyük bir rol yüklemesi, projenin yapısal ve demokratik özellikleriyle bir çatışma gösterdiği gibi, büyük bir zaaf da oluşturmaktadır.

BOP, yapısal özellikleri itibarıyla, çağdaş, global ve federal demokratik bir düzeni ve düzenlemeyi öngörüyorsa, otoriter, totaliter rejimler en büyük engeldir. Türkiye'nin otoriter, totaliter ve demokratik olmayan, özellikle de çözümlememiş Kürt ulus sorunu görülmeden, bu büyük demokrasi projesinde görev ve rol sahibi haline gelmesi en büyük yanlış ve yanıltır.

Kürtler olarak, BOP konusunda taraf olan güçlere, bu gerçeği anlatmak en büyük görevimizdir.

### **BOP'un Önündeki en Büyük Engelleri sıralarsak:**

- 1- Ortadoğu'daki otoriter, totaliter, teokratik, monarşik, oligarşik rejimleri.,
- 2- Fransa jakobenizmi, Alman Bonapartizmi ve müttefikleri,
- 3- Otoriter, totaliter, faşizan ve teokratik sağ, sol, dinci düşünceler; örgütleridir.

BOP'den yana olan bireylerin, güçlerin ve özellikle de biz Kürtlerin bu konularda duyarlı olmamız gereklidir. Fransa, Almanya ve müttefiklerinin Avrupa Birliği üyesi olması, doğrudan bu konseptin dışında düşünülmesine bir engel değildir. Bulunulan aşamada ve geçmişte, AB'de demokrasinin derinleşmemesinin ve doğrudan demokrasinin yapılanmamasının en önemli engeli, Fransa ve Almanya'nın yukarıdan aşağıya toplumda dikey bölünme yaratan zihniyeti ve yapısal özellikleridir.

# Büyük Ortadoğu Projesi Tartışmaları Üzerine



■ Ümit TEKTAŞ

ABD'nin son yıllarda Ortadoğu'daki güç dengeleriyle oynamasının gizli ve açık nedenleri vardır. Dünya nizamı, bölgesel istikrar, enerji koridorlarının kontrolü hem gizlenen hem de bilinen bir nedendir. Buna, dünyaya egemen olma isteğini de dahil edebiliriz. Esasen ABD'nin tek kutuplu dönemden sonraki politikası da bu eksene oturtulmuştur. Pentagon ve ABD Kartellerinin orta ve uzun vadedeki politikaları "Ya ıslah et, uyumlu hale getir. Ya da yönetimleri ve sistemleri alt üst ederek devir" üstünedir. Bu hesap sancılı da olsa, şimdiye kadar tutmuş gibi görünmektedir. Bu politikaya Bölge ülkelerindeki yönetimlerin de önemli katkısı olmuştur. Denebilir ki, Ortadoğu, haklar ve özgürlükler bakımından dünyanın en problemli bölgesidir. Despotik ve totaliter rejimlerin tük nefes ettiği bu Bölge, Bölge halkları bakımından da tam bir halklar hapishanesi haline getirilmiştir. Bu bölge halklarının kültürel durumu, örgütlü yapısı, değişme ve gelişme yönündeki isteği, iç dinamikleri, geleceği örgütlenme adına bir umudu ortaya koyamamaktadır. Zira halkın ayağına ve beynine vurulan prangalar toplumsal dayanışma ve sivil itaatsizlik gibi duyarlılıklarının gelişmesini engellemiştir.

Bu gün Kuzey Afrika'dan Hindistan'a kadar bütün Ortadoğu ülkelerini kapsayan BOP (Büyük Ortadoğu Projesi), pek çok stratejist ve Komplo Teorisyonu'ni harekete geçirmiştir. Sosyalist Sistemin çöküşü ile güç ve ivme kazanan globalizm ve liberizasyon tartışmaları da bu tarzda ve benzer bir düzlemde yapılmıştı. Şimdi yeni dünya düzeninin bir halkası olarak Büyük Ortadoğu Projesi tartışılıyor. Öyle anlaşıyor ki güç kimde ise, ipler de onun elinde. Özetle; güçlüler sadece mücadele yöntemlerini belirlemiyor, tartışma konularını ve gündemlerini de oluşturluyorlar.

Açık ki; dünya durdukça yeniden yapılanma, değişme ve gelişme hayatın her alanında daha yüksek standart ve kalite isteği devam edecektir. Bu arayış kimi zaman beyin gaddarlığı, kimi zaman elin yamanlığıyla sürecektir. Ya yeni



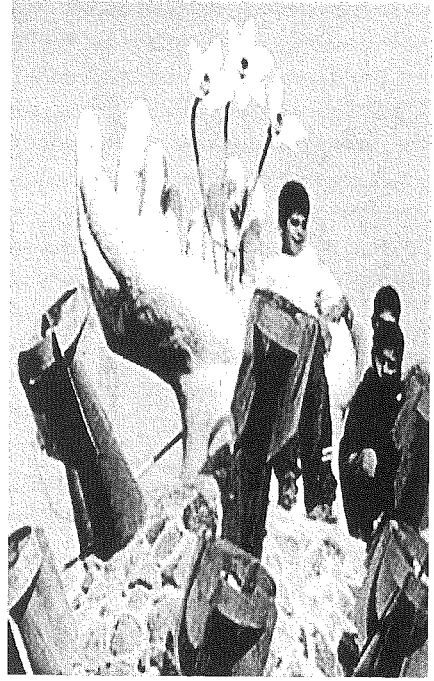
güç dengelerinin ortaya çıkardığı ihtiyaçlarla bir yeni denklem oluşturulacak ya da halk yığınlarının istenç ve kararlılığıyla bilince çıkardığı değişimler yaşanacaktır. Hiç kuşku yok ki, eski retorik ve alışkanlıkların terk edildiğı bir atmosfere geçilmiştir. Bu politik iklimin en temel yöntemi; " atış, gücün varsa gerilet ve uzlaş." " atış, savaş ve devir" söylemi artık ger ekdişidir. Devrim yerini evrime, uzlaşarak adım adım kazanmaya bırakmıştır. Kaotik dönem, bölgesel istikrarsızlık sona ermek, erdirilmek üzeredir. Bir coğrafi stabilizasyon, bir başka destabilizasyon üzerine kurulamamaktadır.

Evi camdan olanlar artık komşularının bahçesine taş atma cesaretinde bulunamamaktadır. Zira dünya küçülmüştür. Komşudaki ateş, her an sizin evi de sarabilir. Balkanlar, özellikle eski Yugoslavya Cumhuriyetleri ve İsrail-Filistin sorunu, bu ger eğı bir kez daha bütün yalınlığıyla göstermiştir. Ya Yugoslavya'daki gibi ateş sönecek, ya da İsrail-Filistin sorunu ve Irak'taki gibi ateş tüm bölgeye yayılacaktır. Bu ise bu sorunları yaşayan halkların ve büyük gücü odaklarının kararıyla olmuştur.

20. yy. sonlarına değin devam eden emperyalist b l-yönet politikası, global yarar ve global istikrara katkı yapmak yerine zarar vermiştir. Bu politika dünya barışını hep tehdit altında tutmuştur. Artık b l yönet yerine birleşerek g c len ve yönet politikası devrededir. Ekonomik, siyasi ve ticari birlikler bu amaçlarla dünyanın g ndemindedirler. Tek kutuplu dünya, bu senaryoyu daha da gerçekçi ve uygulanabilir hale getirmiştir. Elbette bölgesel ve dolayısıyla küresel işbirlikleri sihirli bir değnek gibi sorunları tümden  ozecek değil. Ancak her alanda ve her kesimde görülen stabilizasyon ve huzur arayışı sorunların kalıcı ve adil çözümü yönündeki ısrar sürdürülebilir kalkınma modelleri insan oğlunun ortak çıkarıdır.

**Büyük Ortadoğu Projesi bir ABD ve AB modeli midir? ABD'nin yeni dünya nizamı ile ilgili senaryolarının bir parçası mıdır? Yoksa terörizmi ortadan kaldırmak için ileri sürülen bir demokrasi projesi midir?**

Demokrasinin her alanda yaygınlık kazanması ve g c lenmesi iyi bir şeydir. Hele Ortadoğu gibi despotik rejimlerin işbaşında bulunduğu coğrafyada çok daha yakıcıdır, gereklidir. Ancak BOP ve



*Irak'taki alt üst oluş, fincancı katırlarını  rk tm şt r. Başta İran ve Suriye olmak üzere çok sayıda bölge ülkesi bir "telaş" içine girmiştir. Filistin-İsrail sorunu ile Orta ve Güney Irak'taki kaotik durum biraz da bu "telaş"tan kaynaklanmaktadır. İsrail'in yıllardır uyguladığı devlet terörünün de katkıları göz ardı edilmemelidir. Zira İsrail bölgedeki istikrarsızlığın temel aktörlerinden biridir.*

*Bu bakımdan, denebilir ki BOP'un en çok faydası İsrail'e olacaktır. Stabil bir Ortadoğu'da İsrail nispeten rahat olacaktır. Bu durumdan dolayı rahatlayacak bir başka bölgesel aktör de Kürtlerdir. Başta Irak Kürtleri olmak üzere bölgedeki tüm Kürtler dünden daha iyi bir noktada olacaktır.*

demokrasi bir oyun olarak mı sahnelenecek, yoksa halkların iradesine ve isteğine uygun gerçek bir yeniden yapılanma mı ortaya koyacak? İşte burası çok önemlidir. Eğer sorun sadece ABD'nin petrol rezervleriyle, NATO ve dolayısıyla ABD'nin dünya jandarmalığıyla ilgili ise, bu hem bölgesel istikrara, hem de terörizmle mücadele ve demokrasinin geliştirilmesine bir katkı sunmayacaktır.

ABD'nin petrol üretimi gerilemiştir. Ya rezervler korunuyor ya da gerçekte bir sorun vardır. 1970 yılında günde 9.6 m/varil petrol üretilirken 2002'de günde 3.5 m/varile gerilemiştir. Buna karşılık petrol ve doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %70' i BOP sınırlarındadır. Bu sınırlar; Kuzey Afrika'dan Hindistan'a kadar uzanan, bir diğer adla Geniş Ortadoğu veya "Kuzey Afrika Girişimi"dir. İçine Kafkas bölgesini de alan geniş bir alandır.

Dünya enerjisinin yaklaşık 1/3'ünü ABD tüketmektedir. Bu nedenle enerjiye en çok ihtiyacı olan ülke ABD'dir. Öyleyse ABD bu nedenlerle mi BOP'u yeniden yapılandırmayı, yeni dünya nizamını dünyanın gündemine getirmeyi düşünmektedir?

Açık ki, devam eden, her adımı-aşaması önceden planlanan bir yeniden yapılanma projesiyle yüz yüzeyiz. Bu BOP'tan önce vardı. BOP ya da başka bir biçimde devam edecek. Ve dünyanın her alanını saracak.

Bu gün, ABD'nin Ortadoğu'daki varlığı pek çok sancı, kıyım ve yanılsa rağmen, bölgedeki otoriteryen ve totaliteryen rejimlerin statükosunu sarsmıştır. Irak'taki alt üst oluş, fincancı katırlarını ürkütmüştür. Başta İran ve Suriye olmak üzere çok sayıda bölge ülkesi bir "telaş" içine girmiştir. Filistin-İsrail sorunu ile Orta ve Güney Irak'taki kaotik durum biraz da bu "telaş"tan kaynaklanmaktadır. İsrail'in yıllardır uyguladığı devlet terörünün de katkıları göz ardı edilmemelidir. Zira İsrail bölgedeki istikrarsızlığın temel aktörlerinden biridir.

Bu bakımdan, denebilir ki BOP'un en çok faydası İsrail'e olacaktır. Stabil bir Ortadoğu'da İsrail nispeten rahat olacaktır.

Bu durumdan dolayı rahatlayacak bir başka bölgesel aktör de Kürtlerdir. Başta Irak Kürtleri olmak üzere bölgedeki tüm Kürtler dünden daha iyi bir noktada olacaktır.

Tarih farklı amaçların ve çıkarların hem çakıştığı, hem de çatıştığı nice örneklerle doludur. Enerji kaynakları, despotik rejimler ve Saddam gibi çılgın yöneticiler ABD ve müttefiklerini Kürtlerle aynı kavşakta buluşturmuştur. Bu, bir çıkar çakışmasıdır. Ve Kürtlerin -bölgedeki tüm Kürtlerin- yararına olmuştur. Büyük Ortadoğu Projesi ya da başka bir yeniden yapılanma orta ve uzun vadede Kürtlerin yararına olacaktır.

Kürtlere ve bölge halklarının tümüne baskı ve zulüm yapılırken de bu bölgenin enerji kaynaklarını ve yönetimlerini ABD ve müttefikleri kontrol ediyordu. Şimdi ise kontrol edenler aynı kalacak, fakat bölge hakları ve özellikle Kürtler rahat edecek, yıllardır baskı ve şiddetle gasp edilen haklarına kavuşacaktır. Bunun neresi kötü? Saddam'ı besleyenler büyütenler, silahlandırانlarla onu devirenler aynı güçler değil mi? Afganistan'da durum farklı mıydı? Suudi Arabistan, İran ve Suriye aynı güçlerle işbirliği içinde değil mi?

Değişen tek şey istikrarsızlık ve kaos politikalarından umudun kesilmiş olmasıdır. Artık daha iyi yönetmek ve yararlanmak için istikrara ihtiyaç vardır. İstikrar ise halkların haklarına saygıyla sağlanabilir. Geçen yüzyılın çok çıplak olan bu gerçeği bu yüzyılda daha iyi görülmüştür.

Kürtler bakımından ise, bu yüzyılda durum çok daha nettir. Körfez savaşlarının ortaya çıkardığı tarihi fırsatlar, Kürtlerin bölgede etkin ve yeni aktör olarak yeni roller almasını sağlamıştır. Geçtiğimiz yüzyılın başlarından beri Kürt halkının yaşadığı dram, çektiği acı hafızalardadır. Uluslar arası vicdan bölgedeki Kürt problemine göz yummuştur. İlk defa, son on-on beş yılda Kürtlerin hakları ve çıkarları lehine bir uluslar arası vicdanın olduğu gözlenmektedir. Yakın geçmişinde hep yalnız kalmış, farklı çıkar çatışmalarının ortasında bırakılmış, uluslar arası konjektörden ve güç dengelerinden zarar görmüş koca bir halk, yeni bir denklem ve

denge nedeniyle tarihi bir "talih" yaşamaktadır. Elbette bu talihi, Kürt halkının yarattığı direniş, denge ve kararlılık da etkilemiştir.

şimdi ABD ve müttefikleri eğer Kürtleri hesaba katıyorsa, bu Kürtlerin bu bölgede yadsınamamasından, vazge ilememesindendir. Kürtlerin tarihten gelen ve hiçbir zeminde göz ardı edilemeyen haklılığı ise bir başka gerçektir.

Büyük Ortadoğu Projesi hayata geçirilsin ya da ge irilmesin, Ortadoğu bölge olarak bir yol ayrımındadır. Bu yol ayrımı ise her hal ve şartta statükoda, otoriteriyen ve totaliteriyen sistemden vazgeçmek dışında bir seçenek içermemektedir. Enerji maliyetleri, azalan rezervler bu koca bölgeyi mutlak bir istikrara mahk m etmektedir. Öyle ya da böyle bu stabilizasyon bölge halklarının yararına olacaktır. Tarihin hiçbir döneminde,  ağdaş  zg rl k  siyaset, Evrensel demokrasi değerleri dünyayı bu denli etkilememiştir. Her dönemde insanlığın iyiye ve güzele dönük kavgası bir kuvvetle bir başka g  le çatışmıştır. Bu gün globalistler de , anti globalistler de daha çok özgürlük, daha çok refah ve kalkınmayı konuşmakta, fikir geliştirmektedirler. Sadece temsil ettikleri çıkarlar ve buna bağlı olarak önerdikleri yöntemler farklıdır. B l p yönetenler, fethedenler, istilacılar, daha çok özgürlük, daha çok kalkınma ve refahla yönetmenin ucuz bir maliyet oluşturduğunu, sancıları ve kaosu dindirdiğini görmüşlerdir.

Uluslaşma ve devrimler çağının ardılları ise, büyük bir çoğunlukla evrim, uzlaşma ve demokratik mücadele yöntemleri ile değişim ve dönüşümü gerçekleştirebileceklerini kabul etmektedirler.

Liberizasyon, modernizasyon ve güvenlik gibi büyük devletlerin m lahazalarına karşılık, insanca, onurluca ve hakça bir düzen için; yığınal halk hareketleri sivil toplum örgütleri, siyasi organizasyonlar ve   n c  alan örgütleri ortaya çıkmıştır. Bu gün ne devlet ne de siyasi organizasyonları, temsil etmeyen daha çok bağımsız ve insani kaygılarla var olmaya çalışan   n c  alan-sivil alan-örgütleri her geçen gün biraz daha

güçlenmekte, uluslar arası düzeyde saygınlık kazanmaktadır.

Önleyici savaş, önleyici tedbir gibi thing-thank kuruluşlarının ortaya koyduğu fikirler karşısında, açlık ve yoksullukla mücadele, tarımsal sübvansiyon, sosyal güvenlik gibi toplumsal alanı ilgilendiren uluslar arası projeler gelişmektedir.

Gerçekte ipler ABD, AB gibi devlerin elinde mi? Yoksa dünya insanlığın elinde mi? Bilgi  ağında ve k  len dünyada hangisi daha doğru hangisi daha gerçekçi? şöyle de sorabiliriz; 300 milyonu aşan AB ve ABD de mi on binlerce insan etkili olabilmekte; yoksa 10-20 milyon nüfuslu Suudi Arabiştan'da Suriye'de Ürdün'de ya da 1 milyon nüfuslu Kuveyt' te mi?

Arap yarım adasını geride bıraktığımız yüzyılın başlarından bu yana bir hanedan ve bu hanedanın işbirlikçileri yönetmiyor mu? Sözde Cumhuriyetleri babalar ve oğullar yönetmiyor mu?

Demokrasinin ve insanca yaşamın egemen olduğu her karış toprak, insanlığın ortak geleceğine, aydınlık yarınlarına,  zg r toplum özlemine önemli bir katkıdır.

Sorun demokrasi ve insan haklarının bir coğrafyaya kim eliyle ve nasıl yerleştiği değildir. Demokrasi, daha çok demokrasi ve insanca yaşam bir amaç olmalıdır. Bunun için yapılan her katkı insanlığı heyecanlandırmalıdır.

Geçen  eyrek asırda sistem savaşları-uzay savaşları- insanlığı tehdit ediyordu. Bu tehdit ortadan kalkınca tarih  Bernard Lewis ve Samuel Huntington gibiler medeniyetler üzerine kafa yormaya başladılar. Lewis "Medeniyetler Karşılaşması" ile Huntington "Medeniyetler  atışması" ile yeni felaket senaryoları üretmeye başladılar. Bu türden dehşet ve kaos senaryoları benzer ve birbirinden etkilenen yaygın algılar oluşturmuştur. Her yeniden yapılanma her birlik -şengay beşlisi gibi- (Çin'in başını çektiği Asya Birliği ) beraberinde bir kaos senaryosunu gündeme getiriyor. BOP' da ABD'nin Irak'a müdahalesinin ardında gündeme geldi.

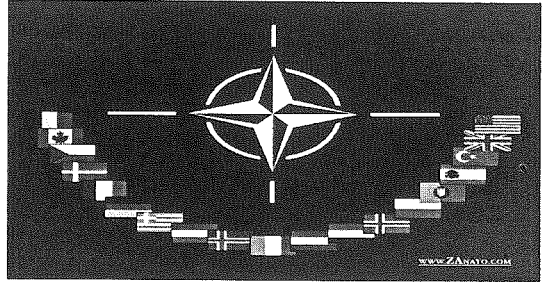
NATO ve G8'lerin bu konuyu görüşmesi, ABD'nin AB ve Rusya'yı bu projeye destek olmak için ikna arayışları, stratejistleri ve komplo teorisyenlerini bir kez daha harekete geçirdi. Dünyanın bir nizamı da bir jandarması da vardır. Fakat dünya duralı ve dingin değildir. Bir kulvarda, kol kola olan ABD ve AB, bir başka kulvarda karşı karşıadırlar. Çin ve ABD için de durum böyledir.

Ortadoğu'da Asya'da Avrupa ve Türkiye'de BOP için destek grupları oluşmaktadır. Türkiye için bir model olmaktan söz edilmekte ve bu şaşılacak bir "sevinç"yaratmıştır. Kendi modeli olmayan bir ülke, nasıl olur da bir bölgeye model oluşturabilir? Türkiye modeli dedikleri şey nedir? İstikrar mı, kalkınma mı, refah mı? Yoksa ne olduğu tam olarak anlaşılmayan laik devlet iddiası mı?

Diğer yandan BOP sınırları içinde bulunan her bir ülkenin değişik kıtadan bir çok ülke ile ekonomik ve siyasi ilişkisi bulunmaktadır. Türkiye'de bunlardan biridir. Türkiye hem Avrupa Evi'nin hem de Ortadoğu Evi'nin bir  yesi olabilir mi? Ortadoğu  lkelerinin değişik birlikler içinde bir arada ve yan yana olduklarını biliyoruz. 22'ye yakın BOP sınırları içindeki ülke aynı zamanda Avrupa Akdeniz Ortaklığı içindedir.

Dünya nizamı ile ilgili olarak sadece büyük ve güçlü devletlerin değil, zayıf ve etkisiz devletlerin de arayışı vardır. İçinde ABD ve AB'nin bulunduğu her şey mutlak olarak ne iyidir ne de kötüdür. Referansımız değerlendirmelerimiz en başta bizim (Kürtler)  ıkarlarımızı ve insanlığın ortak çıkarlarını esas almalıdır. Zira Ortadoğu'ya ilişkin her demokrasi projesinin ve ileri yöndeki her yeniden yapılanmanın Kürtler için sayısız yararı vardır.

Son cümle; BOP sınırlarının çoğunlukla Müslümanlardan oluşması Humtington ve Lewis teorilerini hatırlatsa bile Müslüman halkın da demokraside çıkarı vardır. Bu bölge halklarının demokrasi yokluğu nedeniyle yaşadığı acılar bilinmektedir. Demokrasi bir insanlık projesidir. Her dine ve her  lusa yakışır. Umalım ve dileyelim BOP ya da başka bir yeniden yapılanma projesi, halkların haklarına saygı temelinde bir an evvel hayata geçmiş olsun.



*NATO ve G8'lerin  
bu konuyu  
görüşmesi, ABD'nin  
AB ve Rusya'yı bu  
projeye destek olmak  
için ikna arayışları,  
stratejistleri ve  
komplo  
teorisyenlerini bir  
kez daha harekete  
geçirdi. Dünyanın  
bir nizamı da bir  
jandarması da  
vardır. Fakat dünya  
duralı ve dingin  
değildir. Bir  
kulvarda, kol kola  
olan ABD ve AB, bir  
başka kulvarda karşı  
karşıadırlar. Çin ve  
ABD için de durum  
böyledir.*

# Projenin hayat bulması için; KÜRT SORUNU ÇÖZÜLMELİ



■ Behlül YAVUZ

Şimdi projenin son durumu genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi'dir. Bu proje, aslında piyasa ekonomisinde uygulanıp liberal ekonomiyi bu ülkelerde oturtmak. Liberal ekonominin bir ülkede oturabilmesi için de demokrasinin gelişmesi gerekiyor. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine baktığımız zaman ağırlıklı olarak totaliter rejimler ve hepside müslüman ülkelerdirler. Aslında bir başka gözle de okunursa belki Büyük Ortadoğu Projesi 'İslamiyetçi terbiye etme' projesidir. Bu anlamıyla bir islami kimlik ile konuşulduğunda belki çok öfkeli bakmak gerekiyor bu projeye. Bir diğer projeyi okumaya çalıştığımız zaman nedir? Düünden bu yana Amerika'nın desteğiyle ayakta kalan bu günkü Ortadoğu ülkeleri ve bu günkü Ortadoğu ülkeleri yönetimleri artık ABD ve onun yanında İngiltere olmak üzere bazı ülkelere cevap vermemek niteliğindedir. O halde bunları yeniden dizayn etmek lazım. Şimdi Ortadoğu projesinde mutlak olan birinci ad şu; Bu düzeltmeleri yaparken rejim değişiklikleri mi yapılacak? iktidar el mi değiştirerek? yoksa haritalar mı değişecek? Eğer siz Ortadoğu da cetvelle çizilmiş haritaları bu proje kapsamında değiştirmeyi düşünmezseniz, çok güçlü direnme noktaları karşılaşırsınız. Haritaları değiştirdiğiniz zaman haritaların değişiminden direk etkilenecek tek millet Kürt milletidir. Dolayısıyla biz Kürtler projenin bu yanına bakmak durumundayız. Yani islami yanının dışında, tabi ona o cepheden bakanlar olacak, Ortadoğuya demokrasinin gelmesiyle ilgili bu pencereden bakan olur ama ben bir Kürt olarak kendi milletimin perspektifinden bakmak istiyorum. Yoksa aslında belki bugün demokrasi de tartışılabilir. Yani Amerika'da ki demokrasi demokrasi midir değil midir? Mısır'da demokrasi midir değil midir? bu ayrı bir tartışma konusudur. Şimdi Ortadoğu'da demokrasiye yakın olan ülkeler bellidir. Daha doğrusu milletler bellidir. İsrail, kısmen Türkiye ve Kürtler. Öncelikle eğer buradan başlar projenin ayakları oturtulursa, bu projenin hayata geçme ve yaşam bulma şansı var. Zaten bu proje bugünden yarına bir olay değil, bu bir kuşaklar boyu sürebilecek bir durum. Şimdi Türkiye'de tamam bir devlet düzeni var, eksiğiyle artısıyla, İsrail-Filistin'len problemleri var bu bir biçimde çözüme kavuştuğu zaman, Kürtlerin henüz bir devleti yok. Millet olmanın ötesinde milletsel

sıfatlarını temsil eden siyasi organizasyonları yok. Şimdi bu siyasi organizasyonların içerisinde en yakına baktığımız zaman, Irak'ta bir fiili durum var. Şimdi Büyük Ortadoğu Projesi'ni önüne koyanlar ve sanki anlaşmış gibi görünenler, BM'nin çok yakın bir tarihte yani G-8'ler toplanmadan bir iki gün önce bırakın Kürtlerin bağımsızlığını, federasyona bile atıf yok. Şimdi bunlar kuşku verici olaylar. Bizi rahatsız eden gelişmeler. Ama bir kere ben şundan rahatım şahsen, Ortadoğu'ya müdahalede Kürtler karlı çıkar. Çünkü dünyanın geldiği bu konjektörde bu berbat durumdan daha kötü bir noktaya düşebileceğimize ihtimal vermiyorum. Bütün mesele nedir? Bütün mesele biz yokuz ortada. Irak'lı Kürtler paramparça. Türkiye'de Kürtler adına Kürt olmayanlar özgürlük mücadelesini götürme çabasında. Devletin denetiminde Kürdsünüz ama Kürt gibi düşünmüyorsunuz. Türkiye'de, yirmi milyon nüfus var, ortada boyutlanmış bir mücadele gibi gören insanlar var, ama ortada Kürtlük elden gidiyor. Irak Kürdistan'ın da diğer tabirle güney Kürdistan da Kürtlük ayakta ama bu sefer parçalanmışlık!

Birinci derecede biz kendi iç sorunlarımızı çözebilirsek, ben Büyük Ortadoğu Projesi'ni yani genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi'nde Kürtlerin biraz da tarihsel olarak hakkettiği aktiviteyi veya çıkarı yakalayabileceğini düşünüyorum. Ama, eğer bu parçalanmışlığımızı çözmezsek bence çok asgari düzeyde faydalarımız olabilir.

### Amaç Demokrasi

Bundan amaç bence çok net anlaşılıyor: Bir kere 1. ve 2. Dünya savaşlarından sonra bir Ortadoğu şekillenmesi yapıldı. Yine bu ülkeler tarafından yapıldı. Bu şekillenme vasıtasıyla bu güne kadar Ortadoğu'nun zenginliklerini bunlar diledikleri gibi kullanıyorlardı. Ama dünya da değişiyor teknoloji ilerledikçe değerler yerini yeni değerlere bırakıyor. Demokrasi zamana göre biraz daha ete kemiğe bürünüp, dallanıp, budaklanıyor. O elli yıl önceki düzenden hala ekonomik çıkarları sürdürememek noktasında tıklandılar, gördüğüm bu. Suudi Arabistan, Amerika'sız nefes alamaz. Amerika'ya kafa

tutar duruma geldi. Terörizme en büyük islami sermayenin aktığı noktalardan birisi Suudi Arabistan. Demek elli yıl önce kurulan bir düzen bugün yürümüyor bunun için bir müdahale var. Bunu değiştirecek ve düzenlemeye koyacak, onun için baştaki cümlede dedim ki yeni dünya düzeninde Amerika ve devamında İngiltere ve güçlü ülkeler Ortadoğu zenginliklerinde sulh içerisinde ve barış içerisinde azami düzeyde faydalanabilmesi için burada da demokrasinin olması lazımdır. Demokrasinin de olabilmesi içinde ne olacak. Başta özellikle Kürt sorununun çözülmesi lazım. Çünkü Kürt sorunu çözülmedikçe Ortadoğu'da barış olmayacaktır. İstikrar olmayacak. İstikrar olmadığı içindir ki bu ülkelerin düzenlerinden rahatsız ve yeterince de huzurlu bir biçimde buradaki ticaretini ya da yer altı yerüstü zenginliklerini rahat bir biçimde kullanma şansını elden geçiriyor. Bunun içinde bu düzeni değiştirmesi gerekiyor. Yerine konulacak nedir? Net bellidir. Liberal ekonomidir, piyasa ekonomisi ki bunun içinde demokrasi lazım. Tabi birazda uzun vadesine baktığımız zaman yukarda Çin birden uyanarak geliyor. Öbür taraftan Avrupa Birliği'yle bir sıkışmışlığı var, yani eninde sonunda ABD ile AB karşı karşıya gelecek. Amerika, Sovyetler Birliği'ni nasıl ki çökerttiyse, ya Avrupa Birliği'ni çökertecek, bu silahla olur mu olmaz mı bilmiyorum, fikri düzeyde çökertmeye çalışacak, fikri düzeyde çökertmedikleri zaman mutlaka Ortadoğu da ve dünyanın bir başka yeri bölgesi için silahlı da olsa karşı karşıya geleceklerdir. Zaten Avrupa Birliği'nin, Avrupa Birliği Ordusu; 'nu kurma düşünün altında da gelecekteki vuruşma hesapları yatmaktadır.. Şimdi Amerika bunu görüyor, 20-30 yıl sonrasını görüyor ve diyor: Eğer bu totaliter rejimler devam ederse Avrupa veya diğer kendine uzun vadede rakip gördüğü güçler, buradaki ülkeleri içten çökertip kendine yandaş iktidarlar oluşturabilirler. Ve bu yandaş iktidarlar yine totaliter olacak. Ama sadece Ahmet gidici yerine Mehmet gelici. Peki ben ne yapmalıyım, Sovyetler Birliği'ni geliştirdiğim demokrasiyle çökerttim. O halde ben rakiplerimi de bu yolla çökertebilirim.

Yani Avrupa Birliği'nin Ortadoğuya Afrika'ya yerleşmesinin önüne seti oluşturacağım demokrasiyle getirebilirim. Peki o zaman bir çelişki gibi görünüyor, Avrupa Birliği'de demokrasi istiyor. Ama ortada baktığımız zaman kapışma noktası neresidir; taraf olmaktır. Şimdi son zamanlarda Tayyip Erdoğan'ın Amerika'ya direnmesinin altında yatan nedir; Avrupa Birliği'nin verdiği destek ile direniyor. Nedir direnme dersiniz; parlamentodan teskere geçmedi, İsrail ile anlaşmalar da zorluk çıkarılıyor, günlük medyasına baktığınız zaman işgal gücü diye Amerika anılıyor, bütün bunlar bir direnme noktasıdır, devletler arasında. Avrupa Birliği'nden aldığı güçlendir. İşte bu kapışma ve gelecekteki Ortadoğu'dan yeterince faydalanma, Çin'i, Sovyetler'i burada barajlayabilmek için Ortadoğu'ya girmesi gerekiyor. Demokrasi ha deyince gelmiyor. Bunun içinde kendisine güçlü dayanaklar lazım. Ortadoğu'da demokrasinin olduğu yerde huzur vardır. Kürt sorunu çözülmedikçe, Kürtler kendi bağımsız devletsel yapılarına kavuşmadığı sürece Ortadoğu'da rahat yoktur. Kim ne derse desin, Ortadoğu'da Kürtler devletleşecek, ondan sonra istikrar gelecek. İsrail devletleştiği halde istikrar gelmiyor, niye çünkü sonuç itibariyle her ne kadar tarihsel olarak toprakları sayılsa bile sanki ihraç edilmiş bir ülke gibi duruyor. İsrail, Türkiye, Kürdistan bu üç devlet ayağı eğer oluşturabilirse bunlar demokrasiye açık pencerelerdir, o zaman bu ülkeler örnek gösterilerek belki silaha gerek olmaksızın Ortadoğu'daki düzen değişikliği olabilir. Buna demokrasi derler demezler bilmiyorum ama düzen değişecektir. Irak bir tecrübedir. Görüldü ki yerel ayaklar iyi hesaplanmadan 'siz bir ülkeyi işgal edebilirsiniz. Ama sükuneti sağlamayabilirsiniz'. İşgal etmek ayrıdır, ben Amerika'ya işgalcidir demiyorum tabi orada bir despotu kovma eylemidir. Ama sonuç itibariyle yerel ayaklarla iyi bir diyalog iyi bir entegrasyon sağlayamadığınız zaman huzuru da sağlayamıyorsunuz. Huzur nerede var, Kürdistan bölgesinde var. O da Amerika'lılar sağlamıyor, Kürtler kendi huzurunu sağlıyor.

---

*Kürt sorunu çözülmedikçe, Kürtler kendi bağımsız devletsel yapılarına kavuşmadığı sürece Ortadoğu'da rahat yoktur. Kim ne derse desin, Ortadoğu'da Kürtler devletleşecek, ondan sonra istikrar gelecek. İsrail devletleştiği halde istikrar gelmiyor, niye çünkü sonuç itibariyle her ne kadar tarihsel olarak toprakları sayılsa bile sanki ihraç edilmiş bir ülke gibi duruyor.*

---

#### **Tehlikeli boyutu...**

Diş müdahale zaten Afganistan'a ve Irak'a da yapıldı. Bazen her ülkeye müdahale etmek zorunluluğunda kalmayabilirsiniz. Bu iki müdahale diğerlerini ürkütebilir. Ama ben müdahaleye maruz kalmadan, kendi kendime demokrasiyi getirmeliyim. Yani şimdi Türkiye'de bu son altı aydır türlü açılımlar var. Bu da bir müdahaledir. Avrupa Birliği'nin yasal bir müdahalesidir. Bu askeri bir müdahale ile olabilirdi. Ama bu sonuç itibariyle bir müdahaledir. Ama bu müdahale yapılırken iç dinamikler iyi hesaplanmazsa ilerde ciddi sorunlar çıkabilir. Ben o cümlelerin başında sordum benim konum olmadığı için aslında islamiyeti topyekün bir düşüşe de götürebilir. Çünkü siz beğendiğiniz demokrasiyi ben şeriatımla değiştirmeyebilirim. Hatta bu ülkeler Ortadoğu'ya şeriatı yaygın bir biçimde kurabilir. Şimdi kim terörizm diyor; yani bir milletin hak arayışını silahlı mücadele yöntemiyle siz yürüttüğünüz zaman rakibiniz size; "terörist" diyor. Ama yapan adam için bu terörizm değildir. Yani terörizmin tanımı; bireysel çıkarları uğruna bireysel şiddet uygulamadır. Şimdi siz Ortadoğu'ya demokrasiyi getirirken şunu diyorsunuz. Ortadoğu ve Kuzey Afrika da islami değerler



var bunlar da totalitizm var. islamiyetlen demokrasi yan yana değildir. Ben demokrasiyi getiriyorum derken nedir, ben islamiyeti geri teptireceğim. Yani bu ihtimal için şöyle bir durum olabilir; dünya islam hareketi topyekün dirilebilir. Yani bir kere bu projenin en büyük tehlikeli yanlarından biridir ve bu konuşulmayacak yanındır. Bu sadece bir öngörü olarak ileri sürdüğüm bir durumdur. Olur olmaz bilmiyorum ama bence bin yıllık, iki bin yıllık üç bin yıllık bir islami tarih varsa ve bu hala ayakta dimdik duruyorsa öyle kolay değildir. Ha! Bir şey becerir mi? İslam ülkelerinin alimleri

ulemaları yan yana gelir, islamiyeti çağımıza göre dizayn edebilirler mi? Bu dizayn hiçbir müdahaleye getirmeden çok örnek düzenler de yaratabilir. Ben bunu bilmiyorum ama ortada gördüğüm bu. Yarın hesaba katılmazsa, sadece işte biz Suudi Arabistan'daki krallığı yıkarız, yerine demokrasiyi getiririz ile bu iş çözülür sanılırsa yanıltıcı olabilir. Fakat tekrar dönüyorum bu alana, ama ilgi alanım içinde değildir, en azından bu aşamada ilgi alanım içinde değildir. Başta, Büyük Ortadoğu Projesi'nin gerçekleşmesi için bağımsız Kürt bölgesinin kabul edilmesi gerekir. Bu Türkiye'siz ve İsrail'siz olmayacak. O halde birinci sonuç nedir; sonuç bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni Kürdistan'a alıştırmaktan geçer. Bunun başka yolu yoktur. Bunu nasıl alıştırırlar, bunu, projeyi ileri sürenler düşünsün.

### Bağımsız Kürdistan...

Yani bu tehlike biraz önce söylediğim gibi radikal islami kesimler örgütlenerek islami milliyetçi duyguları ön plana çıkararak, aslında çok daha yaygın bir biçimde düzen kurmaları getirebilir. Böyle bir dirilme noktası o zaman da kanla olur. Bu işler, kanla olduğu zaman bir koca Ortadoğu coğrafyasını silahla



Amerika'nın ya da onların müttefik güçlerinin deyimiyle; "terbiye etmek" çok zor olur, gibime geliyor. Geliyor o halde yumuşak geçişe. O anlamda diyorum ki bu yumuşak geçişlerin yapılabilmesi için, bir Filistin-İsrail sorununu çözmesi lazım. İsrailiye araplar kabullenecek ya da en azından araplar kabul etmese bile İsrail-Filistin ile olan sorununu çözecek ki oradaki stres bitsin mermi bomba orda patlamasın. Kürtler tarihsel bir millet olarak, haksızlığa uğramış bin yıldan beridir bu durumda. Bu durum, böyle federasyonla, bilmiyorum özerklikle dil ile de olmaz. Yani ben bunu söylerken Ortadoğu Projesi kapsamında söylüyorum. Yoksa bunlar, bu kazanımlar, kötüdür ve küçüktür demiyorum. Şimdi siz Kürtlerin bu sorununu çözmezseniz huzur olmayacak Ortadoğu'da. Kürtler her buldukları fırsatta huzur kaçırabilirler ve herkes bunu bilmelidir. Kürtlerden başka kimse Ortadoğu'da uzun vadeli huzur kaçırtamaz. Kürtler kimseyi yenemez, ama kimseye huzur da vermez. Dolayısıyla siz projenizle Ortadoğu'ya müdahale ederken diyorsunuz; ben buraya huzur getireyim terörizmi bitireyim, onların kendi deyimiyle "terörizm" diyorum. Şimdi bir taraftan da bu sorun var, o halde ben bir Kürt olarak soruna baktığım zaman,

bağımsız bir Kürdistan görüyorum. Eğer bu yoksa bir kere dünya yan yana gelirse, üç tane Amerika'da yan yana gelirse bu projeyi Ortadoğu'da uygulama şansı yoktur. Gördük, teknolojiyle bombardımana tutabiliyorsunuz, on sekiz günde işgal edebiliyorsunuz ülkeyi. Ama sonrası! sonrası hakim olamıyorsunuz. Dolayısıyla Kürtlere özgürlük getirmeyen Ortadoğu'da hiçbir projenin hayat bulma şansını ben şahsen görmüyorum. Bunu Kürt olduğum için değil, realite bunu gösteriyor. Ha!! Bunun bir yolu daha var. Nedir, topyekün 40 milyon Kürdü katledersiniz, o zaman da ayrı bir durum. Bu da olmayacağına göre, tabi en zoru nedir? En zoru şu: Kürtlerle Türkleri uyuşturmak. Kürtlerin Türklerle sorunu yok ama Türklerin Kürtlerle sorunu var. Çünkü özellikle son yüz yıldır her oluşumunu en küçük birimine kadar örgütünü anti Kürtlük üzerine kurmuş bir devlettir. Yani o kadar komikleşiyor ki bir yayın yapıyor yarım saat Türkçe'den başka lehçeler ( Kurmanci-Zazaki ) şeklinde o da bölüş tedrisat, bölge parçalama yönünde, yani bir hakkı veriyor ama piç ve puç ederek veriyor. Piç ve puç etmeden vermiyor. Hem kokuşturuyor hem de piç ediyor. Eğer bu Amerika ya da bu gelişmiş ülkeler, kim bu projeyi onaylıyorsa, bir kere Türklerle Kürtleri kabullendirecek. Kürtler bir millettir ve devlet olma hakları vardır. Şimdi tabi biz bilmiyoruz şu an bu projeyi henüz doğru dürüst bilen de yok. Tam netleşmiş bir proje değil, yani kağıt üzerinde anlaşılmış deniliyor ama gerçekten anlaşıldı mı?

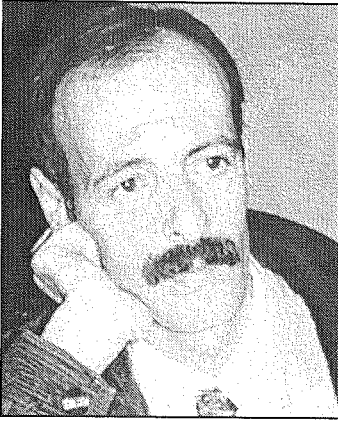
Şimdi mantığına baktığımız zaman Avrupa Birliği ile Amerika'nın bu proje üzerinde anlaşma şansları yok. Yani mecburiyete dayalı anlaşmalar olabilir. Şimdi birinin çıkarına olan, diğerinin çıkarına terstir. Nasıl uyuşacaklar, evet ikisinin uyuştugu bir nokta var. Ortadoğu'da ki mevcut ülkelerin düzeni yıkılmalı ya da yeni bir düzen gelmeli ve bu düzen demokrasi ve liberal ekonomi olmalı. Peki projeyi hayata geçirirken nasıl yapacaklar, o diyecek benim denetimimde olmalı öbürü benim denetimimde, işte çatışma noktası o gün başlayacak.

### **Kürtlerde milli bir politikanın gerekliliği**

Bu projenin süresi hakkında bir görüş belirtmiyorum. Ama bir kere şu bir gerçek, proje 2007'den önce olgunlaşmaz. Yani proje, bundan sonra gazetelerde sık sık konuşulacak, raporlar hazırlanacak, tartışılacak. Çünkü bir proje bir işin düzenli gitmesidir. Yani proje küçümsenecek bir vakaa değil.. Eğer o güne kadar Kürtler projede etkin olabilir, seslerini yükseltebilir ve adam gibi bilimsel çalışmalar yaparsa, bu projede daha önceki konuşmamda da belirttiğim etkinlikleri ve projektörleri tutabilirler. 2007'den sonra tabi bunu kehanet anlamında söylemiyorum. Bu takvimler çok hızlı değişir çok gecikebilir de projenin uygulanabilirlik haline baktığınız zaman bir kere yirmi yıldan önce sonuçlanma şansı olmayan bir proje. Irak savaşı, Afganistan savaşı iki üç yıl oldu hala oturmadı. Koca bir kıtayı düşünüyorsunuz. Proje aşaması uygulama noktasına geldiği zaman o gün Çin'nin, o gün Sovyetlerin müdahale şansı nasıl olacak. Tabi bunları bugünden görmek mümkün değil. Ama görünen bir şey var, ya Ortadoğu ve dünyada ABD tek süper güç olacak, bütün bunları kendi uyumu içerisinde yapacak. Bunu da ayarlar. Yani nereyi Sovyetlere bırakıp nereyi Avrupa Birliğine bırakır o ayarlar ya da bu noktada şiddetli çatışmalar olacak. Şiddetli çatışmalar olduğu zaman da silahın olduğu yerde ne demokrasi olur ne de demokratik haklar konuşulur.

**Yani diyeceğim son cümle şu:** Ortadoğu'daki değişim, teorik olarak Kürtlerin lehinedir, pratik olarak ta mutlak lehine olmalıdır. Bunun için bizim acilen bir milli politika üretme merkezlerine ihtiyacımız var. Bunun içinde başta Irak Kürdistan'ında ki Kürtler olmak üzere, Kürtlerin milli bir çizgide örgütsel bir bütünlük demiyorum ama en azından politika üretmede bütünsellik noktasını yakalama zamanı gelmiştir.

# Büyük Ortadoğu Projesi (Great Middle East Project) ya da “Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi” **Ve Kürtler...**



■ Arif SEVİNÇ

arifsevinc01@my.net.com

Bu gün çok büyük tartışmalara vesile olmasa da, gelecek aylarda ABD tarafından oluşturulan ve Haziran ayında yapılan G-8 zirvesinde “Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi”ne dönüşen Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) dünya kamuoyunda öncelikli olarak tartışılacaktır.

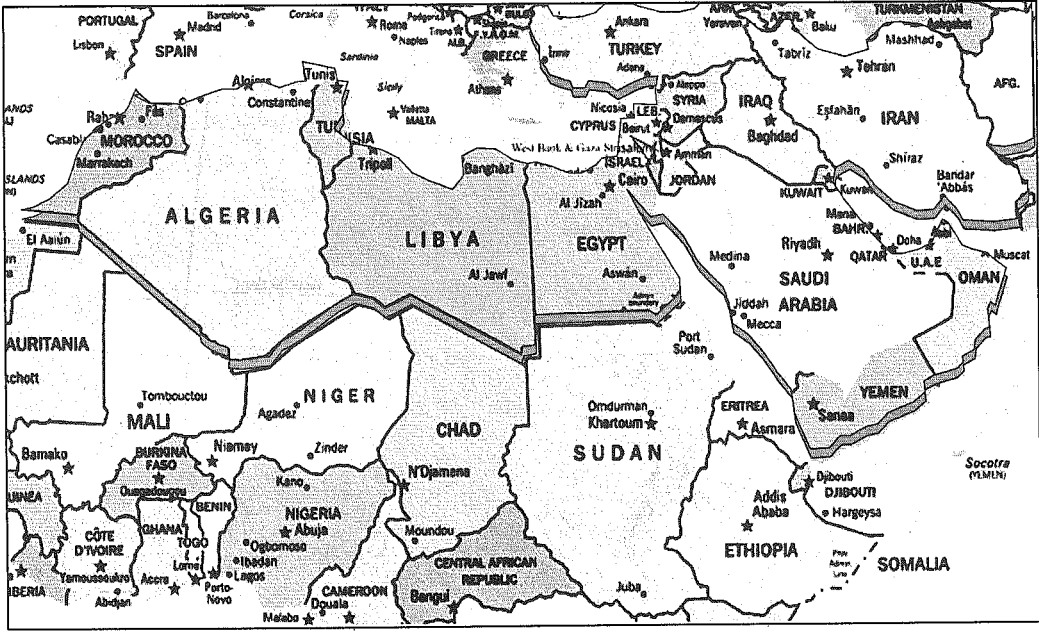
Zira bu proje ile; SSCB-sosyalist sistemin çökmesi ve Körfez savaşı sonrasında küresel sistemin yeniden inşası sözkonusu olacaktır.

Türkiye’de bu kavram daha çok, Başbakan Recep Tayip Erdoğan’ın, 16 Şubat 2004 tarihinde yaptığı bir konuşmada “Diyarbakır’ı istiyorum ki şu anda Amerika’nın da Büyük Ortadoğu Projesi var ya, genişletilmiş Ortadoğu, yani bu proje içerisinde Diyarbakır bir yıldız olabilir. Bunu başarmamız lazım. (1)” (18.02.2004 *Hürriyet Gazetesi Sayfa 20*) demesi üzerine gündeme gelmiştir.

İlk kez, geçen yıl Türkiye’yi de ziyaret eden ABD’li düşünür Bernard Lewis tarafından kullanılan “Büyük Ortadoğu” terimi, Birzenski’nin “Orta Asya stratejisi”nin bir benzeri olarak, ABD’li Neo Con’lar (yeni Muhafazakarlar) tarafından büyük bir coğrafyayı ABD’nin çıkarları açısından yeniden dizayn etmek amacıyla kapsamlı bir plana dönüştürülmüştür.

ABD, bu projeyi desteklemeleri amacıyla G-8’ler zirvesine sunmuş, NATO toplantısında da ele alınmasını planlamıştır. AB ve BM’inde projeye katkı sunmasını istemektedir.

Büyük Ortadoğu Projesi, Ortadoğu’nun sınırlarını ge-



*Bu proje, ağırlıklı olarak Arap devletlerini hedeflese de, Güney Kafkas ülkeleri, Afganistan ve bazı orta Asya devletlerini, Güney Asya, Kürdistan'ı ellerinde bulunduran İran, Irak, Suriye ve Türkiye dahil tüm Ortadoğu'yu, kuzey Afrika ülkeleri (Fas, Tunus, Libya, Mısır) gibi 22 ülkeyi ilgilendirmektedir.*

nişletmekte, Ortadoğu'yu yeniden tanımlamaktadır; Afrika'nın kuzeybatı ucundaki Fas'tan başlamakta Pakistan'a kadar geniş bir alanı kapsamaktadır.

Bu proje, ağırlıklı olarak Arap devletlerini hedeflese de, Güney Kafkas ülkeleri, Afganistan ve bazı orta Asya devletlerini, Güney Asya, Kürdistan'ı ellerinde bulunduran İran, Irak, Suriye ve Türkiye dahil tüm Ortadoğu'yu, kuzey Afrika ülkeleri (Fas, Tunus, Libya, Mısır) gibi 22 ülkeyi ilgilendirmektedir.

1. Dünya Savaşı sonrası parçalanan ve Emperyalist devlet tarafından paylaşılan eski Osmanlı İmparatorluğu sınırlarıyla örtüşen bu bölgenin ortak özelliği, doğalgaz, petrol gibi dünya ekonomisi açısından stratejik kaynaklar bakımından zengin ancak ekonomik olarak geri, yoksul, siyasal olarak istikrarsız, ağırlıklı olarak da monarşik, oligarşik idari yapılı İslam

ülkeleri olmalarıdır.

Yine 2. Dünya Savaşı'ndan sonra 2 kutuplu hale gelen dünyanın çekişme ve çatışma alanıdır.

Ya da bir başka deyimle başını ABD'nin çektiği dünya Kapitalist sistemiyle, SSCB'nin liderliğindeki Dünya Sosyalist sisteminin çektiği, çatıştığı bir alandır.

Bu bölge 1. Dünya Savaşı sonrası paylaşılsa da Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya vb. ülkeler arasında kurulan statüko uzun ömürlü olmamış, paylaşım sonrası kapitalist ülkelerin kendi aralarındaki çekişmeler, bölgede gelişen anti-emperyalist hareketlerin SSCB tarafından desteklenmesi ile de istikrarsızlığa dönüşmüştür.

2. Dünya Savaşı sonrası SSCB'nin giderek nüfuzunu arttırdığı bu bölge, savaşlar, çatışmalar, kanlı iktidar değişiklikleri, darbelerle karakterize olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin ve ardından Warshowa Paktı ülkelerinin çökmesi ve dağılmasından sonra bu alanların güçlü devletler tarafından yeniden paylaşılması süreci başlamış, Doğu Avrupa ve Kafkaslar kanlı dalaşmaların, çatışmaların yaşandığı alanlar olmuştur. Bu alanlarda Dünyanın büyük devletleri ABD, İngiltere başta olmak üzere AB ülkeleri Rusya, Çin ve Japonya arasında paylaşılmış birkaç sorunlu bölge hariç genel olarak statüko sağlanmıştır.

Şimdi, SSCB ve diğer Sosyalist ülkelerin dağılması ve paylaşılması dışında, bu güçlerin etkilediği nüfuz alanları, yani 2 kutuplu dünya dengeleri nedeniyle "aman ha diğer tarafa geçer" kaygısıyla pek dokunulmayan ya da desteklenen "yeşil" alanlar da yeniden paylaşım, daha doğrusu yeni güç dengelerine uygun dizayn zamanı gelmiştir.

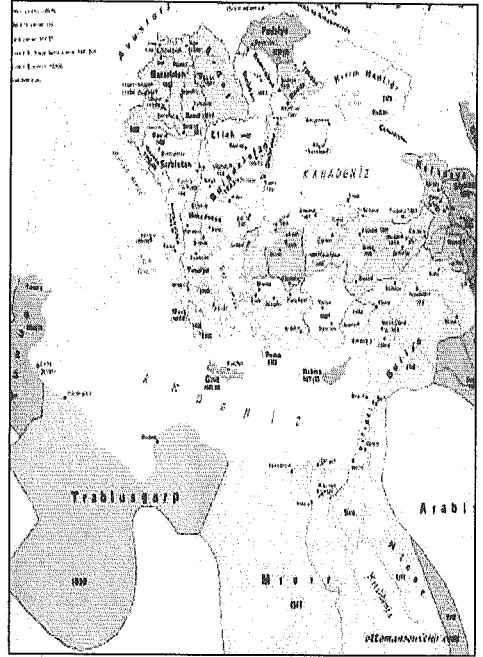
Bilindiği gibi ABD 2. Dünya Savaşı sırasında daha çok Uzakdoğu ile ilgilidir. Bölge başta İngiltere olmak üzere Avrupa kapitalist devletleri arasında paylaşılmıştır. Bu ülkeler ise SSCB karşısında gerilemiş, Afganistan, Mısır, Irak, Suriye, Cezayir, Libya, Yemen gibi pek çok ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır.

Uzakdoğuda işlerini yoluna koyan ve Dünyanın süper devleti konumuna gelen ABD, yakın müttefiki İngiltere ile bu bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda, ama diğer güçleride ikna ederek şekillendirmek istemektedir.

Aslında ABD'ye yapılan 11 Eylül Saldırıları'nı bu projeye karşı geliştirilen bir eylem olarak tanımlamak çokta abartılı olmayacaktır.

11 Eylül Saldırıları'nın aktörleri, kökenleri, finans kaynakları ve hedefleri ile ardından yapılan açıklamalarda bunun izlerini bulmak mümkündür.

ABD tarafından planlanan ve 11 Eylül Saldırıları'yla meşruiyet kazandırılan Afganistan'a müdahale ile Büyük Ortadoğu Projesi için start verilmiştir.



Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarını gösteren harita.

*1. Dünya Savaşı sonrası parçalanmış ve Emperyalist devlet tarafından paylaşılan eski Osmanlı İmparatorluğu sınırlarıyla örtüşen bu bölgenin ortak özelliği, doğalgaz, petrol gibi dünya ekonomisi açısından stratejik kaynaklar bakımından zengin ancak ekonomik olarak geri, yoksul, siyasal olarak istikrarsız, ağırlıklı olarak da monarşik, oligarşik idari yapılı İslam ülkeleri olmalarıdır.*

Irak savaşı bu projenin ikinci adımı olarak düşünülmelidir.

Bu proje de amaç, her şeyden öncelikle, ekonomiktir. ABD bir süper devlet olarak, bu geniş pazarı elinde tutmak en azından kendi önceliklerine göre şekillendirmek, kendi ekonomisi için olduğu kadar, Dünya kapitalist sisteminin stratejik değerdeki ihtiyaçları için de gerekli olan, başta petrol, doğalgaz ve uranyum olmak üzere, yeraltı ve yerüstü zenginliklerini kontrol etmek, ABD'nin gücünü ve hakimiyetini garantiye almak istemektedir.

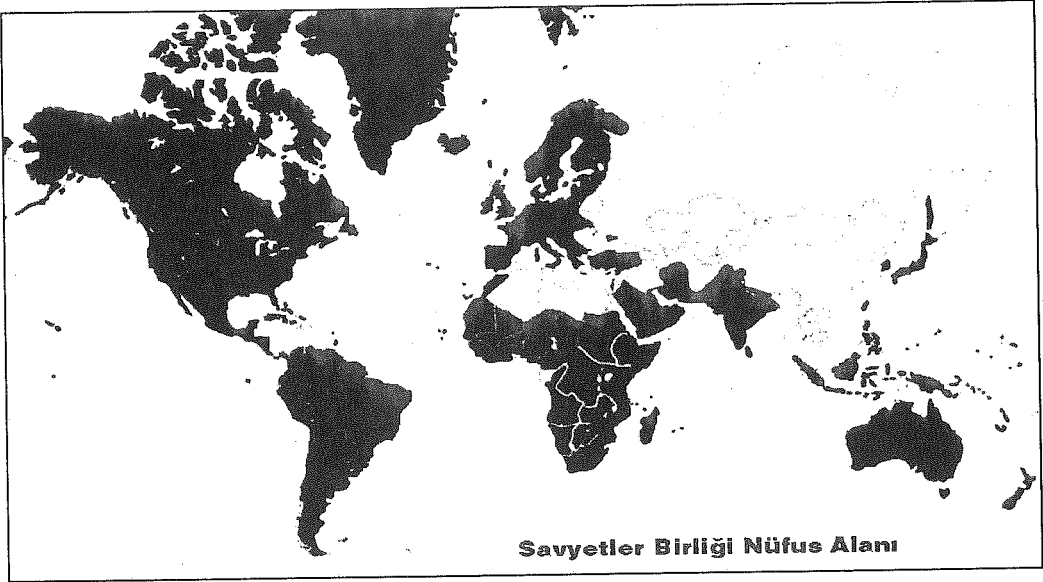
Projenin diğer amacı ise ABD'nin güvenliğini sağlamaktır; Sosyalist sisteme karşı yaratılan ve büyütülen, SSCB'nin dağılmasının ardından hedefsiz kalan ve efendilerine dönen terörü önlemek ya da mutlak bir şekilde kontrol altına almaktır.

Kendi yarattığı Frenkeştayn'ların gücünün küçümsenmemesini en iyi ABD'nin bilmesi doğal değilmi?

11 Eylül Saldırıları'nın hemen ardından, ABD Afganistan'da yakaladığı uygun ve rahat müdahale zeminini Irak'ta bulamamıştır. Irak Müdahalesi öncesi Dünyada meydana gelen kutuplaşmadan ürken ABD, bu kez daha temkinli davranmaktadır. Sovyetlere karşı uygulanan "soğuk savaş" projesi gibi zamana yayılmış, içinde pek çok taktığın bulunduğu bu proje için acele etmemektedir.

Zira açıklandığında projedeki hedef ülkelerden ciddi tepkiler yükselmiştir. Mısır, Suudi Arabistan, İran, Suriye ve Ürdün ilk tepki veren ülkelerdir. BM arap beşeri kalkınma raporunu hazırlayanlardan Mısırlı sosyal bilimci Nadir Fercani bile, girişimin reddedilmesini istemiştir. Projeyi "bir sarhoşun aydınlanmak yerine sadece ayakta durmak için lamba direğine dayanmasına" benzetti.

Tepkiler, Filistin sorununa direk bir çözüm önerilmemesi, demokrasi ve siyasi



2. Dünya Savaşı sonrası SSCB'nin giderek nüfuzunu arttırdığı bu bölge, savaşlar, çatışmalar, kanlı iktidar değişiklikleri, darbelerle karakterize olmuştur. Sovyetler Birliği'nin ve ardından Warshowa Paktı ülkelerinin çökmesi ve dağılmasından sonra bu alanların güçlü devletler tarafından yeniden paylaşılması süreci başlamış,

reformların dışarıdan dayatılması, ilgili bölge ülkeleri ve hükümetleriyle müzakeredilmemesi, projenin bölgedeki tarihi ve sosyolojik farklılıkları gözardı etmesi gibi nedenlere dayandırılmaktadır.

Ayrıca batı basının da bu konuda çıkan kimi makalelerde Irak'ın 3'e, İran ve Suudi Arabistan'ın 5'e Türkiye'nin ise 7'ye bölüneceği yönündeki varsayımlar korkuyu ve tepkiyi artırmaktadır.

Örneğin Mısır devlet Başkanı **Hüsnü Mübarek**; "Kim herhangi bir topluma ya da bölgeye dışarıdan çözüm ya da reform empoze edilebileceğini düşünüyorsa yanlışlığı içindedir" demiştir.

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Anıl Çeçen; "ABD'nin Irak'ı işgal etmesinin ardından Irak'ın şu an 3'e bölünmüş olduğu ama gelecekte 5 eyaletten oluşacak bir Irak yapılandırmasının ön görüldüğü bilinmektedir. Bu süreç içerisinde Suriye'nin Dürzi, Manini, Asuri ya da Süryani, Şii, Suni olmak üzere 5 ayrı yapıya bölüneceği çeşitli kaynaklarla ifade edilmektedir. Yani bölgenin geleceğinde bir Büyük Irak yoktur. Bir büyük Suriye yoktur. İran içinde böyle bir süre gündemdedir. Ortadoğu'nun genişletilmesi süreci içerisinde bu bölgenin içerisine çekilecek olan İran'ın da yine Azeri, Farsi, Türkmen, Beluci ve Kürdi olmak üzere 5 eyalete bölüneceği ifade edilmektedir. Aynı şekilde Türkiye'nin de ilk aşamada 7 ayrı parçaya bölüneceği dile getirilmektedir. Karadenizde Pontus, Doğu Anadolu'da Ermenistan, Güneydoğu'da Kürdistan, Ege'de İyonya şeklinde Türkiye'nin bölünmesi gündemdedir..." değerlendirmesiyle Türkiye'de egemen olan yerleşik korkuyu dile getirmektedir.

ABD bu projesini "Devrimle değil evrimle" hayata geçirmeyi planlamaktadır. Bu nedenle bölgeye **Marshall Planı**'na benzer bir şekilde mali yardım yapmayı da düşünmektedir.

Bilindiği gibi, Marshall yardımı iki kutuplu hale gelen dünyada "Soğuk Sa-

vaş"ın en önemli argümanlarından biriydi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, ihracatı açısından önemli bir Pazar da olan Avrupa ülkelerinin yıkılan ekonomilerinin yeniden inşası için, gerekli makine ve donanımı sağlamak amacıyla Dışişleri Bakanı George C. Marshall adıyla anılan bir yardım programı hazırladı. Program, 1948 yılında Başkan Truman tarafından yürürlüğe sokuldu.

ABD ekonomilerini düzeltmek amacıyla yardım ettiği ülkelerin, ekonomileri, para ve mali politikaları üzerinde denetimi de elinde tutuyordu.

Marshall Programı'nın diğer amacı Komünizmin Batı Avrupa'daki yayılışına engel olmaktı. Avrupanın doğusu SSCB'nin nüfuz alanına dönüşmüş ve diğer kapitalist ülkeleride tehdit eder duruma gelmişti.

ABD Büyük Ortadoğu projesi ile tıpkı Marshall yardımlarının kapsama alanındaki ülkelerle geliştirdiği bağı bu kez Ortadoğu ülkeleriyle kurmak istemektedir.

Bu konuda Senatör Joe Lieberman ve Chuck Hagel, Ortadoğu projesinde yer alan ülkelere mali yardımı sağlamak için bir kalkınma bankası kurulması tasarısını kongreye sundu.

Amaç bu ülkeleri ABD ve dünya kapitalizmine entegre etmektir.

Tasarıda, "**Büyük Ortadoğu ve Orta Asya Kalkınma Bankası'nın**", özel sektörü, bölgesel ticaret ve yatırımları desteklemek amacıyla **Büyük Ortadoğu ve Orta Asya Kalkınma Vakfı** oluşturulmasında yer almaktadır.

Ayrıca özel bir "Demokrasi Fonu" kurulması, sivil toplum örgütlerinin desteklenmesi, söz konusu ülkelere beş yıllık bir program boyunca, yılda 1 milyar dolar başgışta bulunması ve bu programa, diğer ülkelerden gelen fonlarla da destek sağlanması öngörülmüyor.

Hagel, bu tasarımı; "**Bunlar geleneksel dış yardım programları değil. Bizim tasarımız, özel sektör gelişmelerini uyarı, güçlü piyasa ekonomilerini des-**



teklemeyi ve bölgede ticari ilişkileri canlandırmayı amaçlıyor. Müttetiklerimizle çalışarak, Ortadoğu ve Orta Asya'da ekonomik yeni ekonomik gelişim fırsatları yaratabiliriz. Büyük Ortadoğu ve Orta Asya'da umutsuzluğun yerini bir sonraki kuşakta umutla değiştirmeye kadar terörizme karşı savaşımızda başarılı olamayız.”

Senatör Lieberman ise; “Terörizme karşı sadece kılıçlarımızla savaşamayız. Siyasi ve ekonomik yardım şeklinde savaşmalıyız. 50 yıl önce aynı ideal ve amaçları taşıyan Marshall Planı, şimdi Büyük Ortadoğu'ya, ABD'ye karşı Cihad terörizminin hedeflendiği beşiğe uyarlanmalı. Bütün gerekli askeri gücü kullanarak terörizm bataklığını kurutmalıyız. Ancak aynı zamanda, Müslümanlar için Marshall Planı benzeri bu yaklaşımla demokrasi, refah ve umut bahçesini ekmeliyiz” sözleriyle sundular. (*www.nethaber.com-14 06 2004*)

ABD, bu projeyi desteklemeleri ve aktif rol almaları için NATO ve G-8 ülkelerini (Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Kanada, İngiltere ve Rusya) davet etmiştir. Ayrıca AB ve BM projenin gerçekleşmesine katkıda bulunması düşünülen diğer kuruluşlardır.

ABD ve G-8 ülkeleri SEA ISLAND da projeyi ele aldıklarında bölgedeki eleştirileri ve kaygılarında göz önünde tutarak uzlaşmaya vardılar. Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi ile ilgili sonuç bildirisinde, Ortadoğu'daki çatışmaların sona erdirilmesinin öncelikli olduğu ancak bunun reformlardan kaçmanın bir bahanesi olamayacağı vurgulandı. Bildiride, “Reforma verdiği destek, Arap-İsrail anlaşmazlığının BM kararları temelinde adil, kapsamlı ve kalıcı bir şekilde çözülmesine verdiğimiz destekle el ele gidecektir” denildi.

Ayrıca sonuç bildirisinde “Değişim dışarıdan empoze edilmemeli ve edilemez” denildi. Reform taleplerinin ‘yerel koşulları

ları dikkate almak zorunda olduğu’ ve ‘ülkelerin sahiplenmesi temeli üzerinde olması gerektiği’ ilkesi benimsendi.

Böylece proje Haziran 2004'de İstanbul'da yapılan NATO zirvesinde de görüşülerek, Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika projesi haline getirildi.

Daha önce şubat 2004'te Almanya Dışişleri Bakanı Joschka Fischer, Münih'te yapılan güvenlik konferansında bu projeye benzer bir proje gündeme getirdiği bilinmektedir.

Avrupa- ABD projesi olarak isimlendirilen bu proje de bölgenin serbest ticaret bölgesine dönüştürülmesi, daha sonra, demokrasi ve hukuk devletlerinin kurulmasının teşvik edilmesi öneriliyordu.

ABD'nin Büyük ortadoğu projesi ile Avrupa- ABD projesinin sentezlenmiş ve Küresel bir projeye dönüşmüştür.

**Proje gerçekleşirse;** dünya enerji kaynaklarının kontrolü kesin ve istikrarlı bir şekilde sağlanacak, bu bölge bir bütün olarak dünya kapitalist pazarının istikrarlı bir parçası haline gelecek, batılı ülkeler açısından bir tehdit haline gelen “**Terörizmin**” zemini kurutulacak, bölgesel çatışmalar sona erdirilerek sistemin güvenliği sağlanacaktır.

Bu projeye 2002- 2003 yılında Arap aydınlarının Birleşmiş Milletler için hazırladığı ARAP “**BEŞERİ KALKINMA RAPORU**” kaynaklık etmiştir.

Raporda ki verilere göre;

\*Arap Birliği üyesi 22 ülkenin toplam gayri safi milli hasılası İspanya'nınkinden az.

\*Arapların yüzde 40'ı –ki 65 milyon kişi demek- okuma yazma bilmiyor. Kadınlar bu sayının üçte ikisini oluşturuyor.

\*2010'da 50 milyon, 2020'de ise 100 milyon genç iş hayatına girecek. Bunun için her yıl en az 6 milyon yeni istihdam yaratılması gerekiyor.

\*Eğer bölgedeki işsizlik oranı şu anki gibi devam ederse 2010'da 25 milyon işsiz olacak.

\*Bölge halkının sadece yüzde 6.1'i interneti kullanabiliyor.

\*Kadınların parlamentodaki temsil oranı sadece yüzde 5.3.

\*Gençlerin yüzde 51'i dışarıya göç etmek istiyor. (Kaynak: ntv msnbc/Zeynep Taha 2 mart 2004)

Arap aydınları, bu duruma, yani bölgenin geri kalması ve Otoriter yönetimlerce yönetilmesine İsrail'in neden olduğunu, İsrailin, Filistin topraklarını işgal etmesi ve Arap ülkelerini tehdit etmesi nedeniyle bölgede militarizmin yükseldiğini, katı rejimlerin meşruiyet kazandığını ve kaynakların askeri harcamalara ayrıldığını iddia etmektedirler.

ABD ise proje ile bu durumu değiştirmeyi planlamaktadır. Bölgede demokratik rejimler, reformcu liderler, sivil toplum örgütleri, muhalefetteki siyasi partiler desteklenecek, çoğulculuk ve parlamenter sistem teşvik edilecek, serbest ticaret bölgeleri kurulacak, küçük üretici teşvik edilecek.

Statükonun değişmesine neden olacak bu girişimlerden rahatsız olan rejimler, projenin dışardan sunulmasına tepki gösterirken içeriden her hangi bir reforma, demokratikleşmeye yanaşmamaktadırlar.

Özetle bu proje ABD merkezli olmak üzere, büyük bir coğrafyanın yeniden düzenlenmesi projesidir.

Bu proje kapsamına Kürdistan'ı sömürge statüsünde paylaşan Türkiye, İran, Irak ve Suriye de girmektedir.

Proje gündeme geldiğinde bu ülkelerde ciddi tepkiler yükselmiştir.

**Kürdistanı sömürge statüsünde tutan Dört ülke açısından kısa bir değerlendirmek:**

a- Dört ülkede çok ulusludur.

**İran'da;** Farslar, Azeriler, Kürtler, Beluciler ve Afganlar,

**Irak'da;** Araplar, Kürtler, Türkmenler,

**Suriye'de;** Araplar, Kürtler, Dürziler, **Türkiye'de ise;** Türkler, Kürtler başta olmak üzere Araplar, Lazlar, Çerkezler, Rumlar vd. pek çok etnik ve farklı dinsel grup yaşamaktadır.

b- Bu ülkeler Kürdistan'ı aralarında bölüşmüşlerdir.

c- Türkiye'deki batılılaşma çabaları bir yana, bu devletler baskıcı demokratik olmayan, otoriter İslam ülkeleridir.

d- Ekonomik olarak bağımlı ve geridirler.

Bu bölgede önce, 1630 da Osmanlı İran hanedanlıkları arasında, Kasr-ı Şirin antlaşmasıyla statuko oluşmuş, Kürdistan, İran ve Osmanlı arasında ikiye bölünmüştü.

1630'dan 1914 yani 1. Dünya savaşına kadar statuko yaklaşık 284 yıl hiç değişmedi.

Savaşta Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilmesi ve parçalanması ile bu bölge galip devletlerin çıkarları temelinde yeniden şekillendi.

**Fransa nüfuz alanı olarak; Suriye, İngiltere nüfuz alanı olarak da; Irak devletleri oluştu.**

Yeni kurulan Türkiye Devleti ise, bir **Almanya başta olmak üzere diğer emperyalist devletlerin ortak nüfuz alanı** olarak tarih sahnesine çıktılar.

Kürdistan bir kez daha parçalandı. Toprakları yeni devletler tarafından paylaşıldı.

Temel hak ve özgürlükleri gaspedilen Kürt halkının özgürlük mücadelesi aralıksız olarak devam etti. 19. yüzyılda 1806'da Osmanlıya karşı Baban beyi Abdurrahman Paşa önderliğinde gelişen Şeyh Ubeydullah hareketini, 1815'te Revanduzlu Mehmet Paşa İsyanı, 1842'de Botan'da Bedirhan bey başkaldırısı ve ardından aynı bölgede 1854'te Yezdanşer, 1878'de Osman Bedirhan, 1880'de ise Şeyh Ubeydullah ayaklanmaları izlemişti.

1. Dünya Savaşı öncesinde de Kürdistan'da isyanlar devam etti. 1897 Mutki

de, 1906'da Erzurum ve Siirt'te, 1907'de Dersim'de, 1909'da Süleymaniye'de Mahmut Berzenci, 1909'da Barzan Aşireti ayaklandı. 1914'te Bitlis'te ve yine Barzanda ayaklanmalar gerçekleşti.

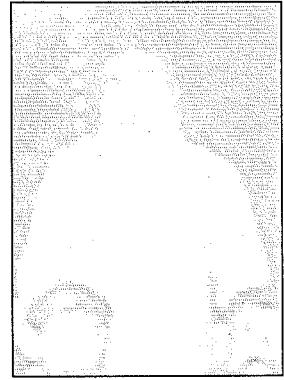
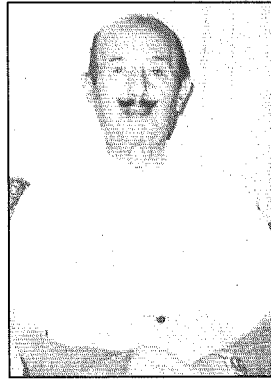
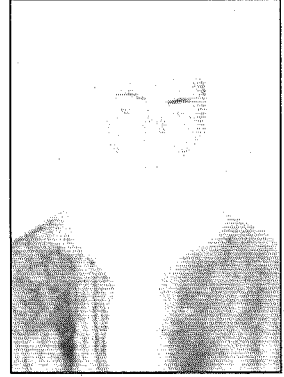
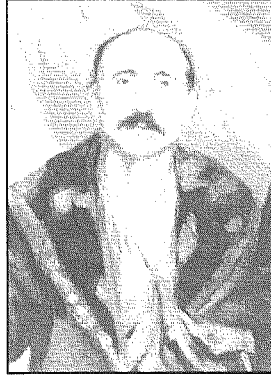
Savaş yıllarında da Kürdistan'da başkaldırı ve isyanlar eksik olmadı.

Birinci Dünya savaşı sonuçlandığında Osmanlı İmparatorluğu tarihe karışmış, Sevr anlaşmasıyla Anadolu, Kürdistan ve Arabistan galip devletler tarafından paylaşılmıştı. Arabistan İngiltere ve Fransa tarafından Anadolu ise İngiltere, Fransa ve Rusya arasında paylaşılmıştı.

"...Ülkeleri bölüşülen Kürtler ve Türkler silaha sarıldılar. Savaş biterken Anadolu'da ve Kürdistan'da yeni bir savaş başladı.

Ne var ki, Kürtler, kendi önderlikleri altında girmedikleri bu savaştan yine hiçbir şey kazanmamış olarak çıktılar. Sonuçta Osmanlı devleti tarihe karıştı, Anadolu ve Trakya'da Türkiye Cumhuriyeti doğdu, Kürdistanın büyük parçası da yine bu cumhuriyetin sınırları içinde kaldı. Bu Türk devletine geçmişte kalan tek sömürge oldu..." (K. Burkay: Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan-Çoğrafya Tarih Edebiyat cilt 1. S.529-530)

Kürtler özgürlük için mücadelelerini aralıksız sürdürdüler. Bir parçada başlayan isyan bastırılırsa hemen bir diğer parçada yeniden ayaklandılar. 1920 Koçgiri İsyanı, 1925 Şeyh Sait İsyanı, 1930 Ağrı İsyanı, 1938 Dersim İsyanı 1946 İran'da Mahabat Kürd Cumhuriyeti'nin ilanı 1960'ardan günümüze



*Kürtler özgürlük için mücadelelerini aralıksız sürdürdüler. Bir parçada başlayan isyan bastırılırsa hemen bir diğer parçada yeniden ayaklandılar. 1920 Koçgiri İsyanı, 1925 Şeyh Sait İsyanı, 1930 Ağrı İsyanı, 1938 Dersim İsyanı 1946 İran'da Mahabat Kürd Cumhuriyeti'nin ilanı 1960'ardan günümüze dek süren Barzan ayaklanmaları...*

dek süren Barzan ayaklanmaları...

Sadece Türkiye sınırlarında irili ufaklı 29 başkaldırı gerçekleştiği göz önüne alındığında Kürt halkının sömürgeci rejimlere karşı büyük bir direnç ve azimle mücadele ettiği görülür.

Ve 2. Dünya Savaşları sonrası oluşan statüko ile Kürt halkının özgürlük mücadelesi iki kalın duvar arasına hapsedilmişti.

Birinci kalın duvar; İran, Irak, Suriye ve Türkiye. Yani Kürdistan'ı paylaşan sömürgeci devletler.

İkinci kalın duvar ise; Bu dört ülkenin uluslararası dayanakları, yani nüfuz alanı oldukları büyük devletlerin kurduğu statüko.

Örneğin bir parçada başkaldıran Kürt halkının mücadelesi karşısında bölge devletleri derhal birlikte hareket etmekte, Kürt hareketi karşısında ortak politika ve stratejiler geliştirmektedirler.

Herşeye rağmen bu duvarda önemli gedikler açıldığında ise Kürt hareketi, bölgede statükonun devamında çıkarı olan ve bu çerçevede İran, Irak, Suriye ve Türkiye'yi bir nevi sigortalayan büyük devletlerin kalın duvarları ile karşılaşmaktadır.

Örneğin Türkiye'de 1925 Şeyh Sait ayaklanmasında sıkışan Türk kuvvetlerine Suriye'yi elinde tutan Fransızlar yardım etmiş, Türk ordusunu Suriye üzerinden geçirerek Kürt ayaklanmasının arkadan vurarak yenilmesini sağlamıştır.

Yakın tarihte 1974'te ABD tarafından İran-Irak arasında sağlanan Cezayir anlaşması da, bir yanıyla gelişen Kürt ayaklanmasını boğmaya yönelikti.

Yine Irak'ın SSCB nüfus alanındayken Kürt halkının mücadelesi karşısında SSCB'nin takındığı tavır bilinmektedir.

#### Özetle;

a- 1. Dünya Savaşı'nda kurulan statüko Kürtlerin aleyhine olmuş, Kürdistan, parçalanmış ve sömürgeci rejimlerin talan, sömürü ve asimilasyonuna terk edilmiştir.

b- 2. Dünya Savaşı ile dünyanın iki kutuplu hale gelmesi Kürtler açısından mevcut durumu değiştirmemiş, sistemler arası çekişme bölge sömürgeci rejimleri açısından bir güvence olmuştur.

c- Sosyalist sistemin çökmesi ile, Sovyet nüfuz alanlarının ABD öncülüğünde yeniden paylaşılması anlamına gelen bir süreç başlamıştır.

Doğu Avrupa ve Kafkaslar'da yeni bir statüko oluşmuşsa da Büyük Ortadoğu Projesi kapsamına giren bu alanlarda değişim gündemde olacaktır. Statüko bir kez daha kurgulanacaktır.

Bu durumda Filistin sorunu ve Kürt sorunu başta olmak üzere pek çok sorun bölge istikrarı için çözümlenmek üzere masaya yatırılacaktır.

Proje ile bir dizi köklü değişimin yaşanacağı, statükonun yeniden oluşacağı aşikardır. Ortadoğu'da petrol ve doğalgaz kaynaklarının bulunduğu ve bu kaynakların dünya pazarlarına aktarılacak üzere yapılan boru hatlarının geçtiği kilit alanlardan biri olan Kürdistan bir kez daha çekişme ve çatışmaların odağı olacaktır.

Kürdistan'ın Parçalı yapısının neden olduğu, daha çok genel olarak Kürt hareketinin zararına, kimi zaman da yıkımına neden olan bölge devletleriyle, bölge ile ilgili devletlerle olan karmaşık/çapraz ilişkiler genel ulusal çıkarlar temelinde yeniden düzenlenmelidir.

Bölge devletlerin Kürdistan'ı güçleri birbirine karşı kullanma/kırdırma politikalarına uygun zeminleri kaldıracak yeni politikalar üretilmelidir.

Yine, uluslararası ittifak ilişkileri yeniden tanımlanmalı, derli toplu bir siyasal hat belirlenmelidir.

Bu nedenle tüm parçalardan Kürt aydınları, politikacıları dünyanın yeni dengelerine uygun politikalar üretmek, geçmişte ki acı deneylerden de dersler çıkarak kendi kırmızı çizgilerini oluşturmak, uzun vadeli ulusal bir program yapmak için acilen bir araya gelmelidir.

# Rews û Girîngiya Avê

## ■ Ehmedê Dirihî

Gotinên peşyên me ne ku dibêjin, "Av heyat e", "Av ronahî ye", "Av îman e", "Av dîn û dinya ye." Û wek li Quranê (Enbîya-30) jî tê gotin, *"We ce'elna minel maî kulle şeyîn heyyîn."* Yanî, "Me her tiştê zindî jî avê afirand."

Qiralekî Seylanîyan 3500 sal Beriya Îsa, li ser kêlika gorra xwe wiha daye nivîsandin: "Her dilopa ku dibare, heta xizmeta mirovahiye nekiribe, nehêlin ku biçe behrê!"

**Ba, av, ax û agir.** Ev her çar made tiştên bingehîn ên jiyane ne, ku şaîrê me yî navdar Feqîyê Teyran di helbesta xwe ya "Ey Avê Av" de jî wisa dibêje:

"Zahir kirin çar bakîre  
**Ba û av û ax û agir e**  
Heywan hemû jê çêkire  
Dar û nebat û kiswetê."

### PIRSGIREKA AVA DINÊ

Îro gelek welatên dinê bi kêmaniya avê re rû bi rû ne. Zêdebûyina nifusê, pirsgirekên fînanismanî û şûnewarî, muşkuleyên avê sal bi salê bêtir zêde dikin. Di vê sedsala dawîyê de nifusa dinê sê qat, xerckirina avê jî heft qat zêde bûye.

Welatên dinê problemên avê ku wê di sedsala peşya me de rast bînin, nikarin tenê bi zêdekirina avê jê re çare bibînin. Ji aliyekî zêdekirina avê, polîtîkaya qontrolkirina avê û ji aliyê din ve jî qalîteya avê, divê ku bînin durustkirin.

Li seranserê dinê qirêjayî, guhêrtinên hewa (atmosfer), îsraf û polîtîkaya avê têrê nakin, ku qalîte û mîqdara avê ku tê şixulandin biparêzin. Av, bere bere kêmtir û qirêj dibin.

Îro roj, li gor raporên NY, di salekê de 200 mîlyon mirov jî ber qirêjbûyîna avê nexweş

dikevin. 2 mîlyon û 2 sedhezêr kes jî dimirin. Li salên 2050an de wê nufûsa dinê bigihê 9.3 mîlyarî. Wê di 60 welatan de 7 mîlyar mirov bi kêmaniya avê re rû bi rû bimînin.

NY, me pê dihesîne ku wê Çavkaniyên Xwezayî yên Avê kêmtir bibin, bigihên sinora qedandinê. Di navbera mîletan de wê li ser parvenekirina avê lihevnekirin derkevin û bigihên dereceya şer û pevçûnan. Ji bo çareserîya viya, divê ku bo tesîsên avê her sal 50-100 mîlyar & bînan raxistin.

### ROJA AVA DINÊ

Sala 1977 de 'Konferansa Avê' li Mar Del Plata civiya. Ev gava pêşî bû.

Li Dublînê 1992 de 'Konferansa Avê û Hawirdorê ya Navneteweyî' çêbû. Bo pêşvebirin û îdareya avê plançêkirin, qerardanan û kesên ku avê xerc dikin, di vê xebatê de cihê xwe girtin.

Di sala 1992 de NY di 'Konferansa Pêşveçûyîna û Cîwarî' de ava xwarinê anîn rojevê.

Lijneya Giştî ya NY, di civîna 22 Sibata 1993 de "22 Adarê", wek "Roja Ava Dinê" îlan kir.

NY her sal li ser parastin û pêşvebirina avê çeman temayan diyar dike û ji bo organîzasyonan jî stratejiyan nîşan dide ku di vê rojê de:

\* Li ser Problemên ava xwarinê bisekinin.

\* Li ser giringîdayîna avê parastina avê çeman gelê xwe hişyar bikin.

\* Hukûmet, ajansên navnetewî, sektorên xusûsî, sazî û organîzasyonên sîvîl, bi hev re tê de cî bigrin û di navbera xwe de karên xwe parve bikin.

\* Li medyayê bernameyên perwerdeyî yên çanda avê saz bikin.



\* Giringîyê bidin xwendekar û ciwanan.

\* Ji bo pêşvebirin û parastina av û çeman konferans, semîner û sempozyuman saz bikin.

\* Ji bo pêhesandina xelkê piromosyonan belav bikin.

1996 – Li Marsîlyayê navenda ‘Konseya Ava Dinê’ hate ava kirin.

1997 – Li Maracheyê ‘Foruma Ava Dinê ya Yekemîn’ hate lidarxistin.

2000 – Li Parîsê ‘Programa Nirxandina Ava Dinê’ hate amadekirin.

2000 – Li Laheyê ‘Foruma Ava Dinê ya Duyemîn’ hate lidarxistin.

Li Bonnê ‘Konferansa Ava Xwarinê ya Navnetewîyan’ hate lidarxistin.

2003 - "Sala Ava Xwarinê ya Navnetewî" di hefteya (16 - 23 Adar) de tê pîrozkirin.

2003 - NY "Rapora Pêşveçûyîne û Ava Dinê" amade kir û ‘Foruma Ava Dinê ya Sêyemîn’ ku sê li bajarên Japonyayê saz bûbûn, dane belavkirin.

Di van salên dawî de roja ava dinê, konseya ava dinê, foruma ava dinê, sala ava vexwarinê ya dinê... Li pey hev komeleyên bi vî awayî ava dibin. Komcivîn çêdibin û qerar

têne girtin ku ji pîrsa ava dinê re çareseriyên bibînin.

NY bala me dikşîne ku li Rojhilata Navîn, ji Dîjle û Feratî bigrin, li Amerîkayê ji robara Colorado heta em bigihîjin Nîla Afrîqayê, li ser heqê av û çeman lihevnekirin di navbera dewletan de bûye gelemşeyek û dijminatî çêdibin. Roj bi roj jî zêdetir dibin. Behsa avê bûye mijareke sereke, rojeva rayagiştî ya dinê û teşkîlatên navnetewî.

Cara pêşî ye ku me jî xwest îsal li serbarjarê xwe Dîyarbekir di derbarê çanda ava xwe de semînerekê bidin. Ez di vê xebata xwe de nû pê hesîyam ku di ferhenga Kurdî de navê robar, çem û golên me tê de tune (nîn e) ne. Em hê jî navê av û çemên xwe nizanin!

Berî her tiştî emê av û çemên xwe nas bikin, pişt re li ser vana heqên xwe hîn bibin û di dawîyê de jî bikaribin ji av û çemên xwe re xwedîtîyê bikin û biparêzin.

### TEMAYÊN ROJA AVA DINÊ

1994 Caring for our water resources is everyone's business:

(Giranê pawitişê awe dayîş, gureyê her kesî yo

Giringî pê dana av û çeman, karê her kesî ye)

### 1995 Women and Water:

(Cinî û awe

Jin û av)

### 1996 Water for Thirsty Cities:

(Seba bajarên teyšanan awe

Ji bo bajarên tîmayî av)

### 1997 The World's Water: Is There Enough?:

(Awa dinya : Gelo bes a?

Awa dinê : Gelo bes e?)

### 1998 Groundwater - the Invisible Resource:

(Awa binerdî - Çimeyo nêasaye

Awa binerdê (Karêz)- Çavkanîyê nexuyayî)

### 1999 Everyone Lives Downstream:

(Her kes binê awe de cuyeno

Herkes li biniya avê dijî)

### 2000 Water for the 21st Century:

(Seba seserra 21. awe

Ji bo sedsala 21. av)

### 2001 Water and Health:

(Awe û tenduristîyê

Av û tenduristî)

### 2002 Water for Development:

(Seba averşîyayîşî awe

Ji bo pêşveçûnê av)

### 2003 Water for the Future:

(Demo ameyox de awe

Ji bo paşerojê av)

### 2004 Water and Disasters:

(Aw û afat

Av û afat )

### AVA DINÊ

Li dinê **1 360** milyon km<sup>3</sup> av hene. Ji vê avê **%95,5** ava şor e, **%2,2** ava çîyayê qeşayê (aysberg) ye, **%2,3** ava şîrîn e.

Potansiyela ava dinê ku dikeve dest 42 hezar km<sup>3</sup>/sal e. Serê mirovî 7342 m<sup>3</sup> av dikeve. Brezilya xwedîyê **%12,3** vê avê ye. Ya duyemîn bi **%10,2** Rusya ye.

Av êdî bûye nişaneyê dewlemendî û medeniyetê. Li gor pîvanên navnetewî:

Welatê ku xwedîyê **10 000 m<sup>3</sup>/kes/sal** > zêdetir be, 'Dewlemendê avê' ye.

Ewê ku xwedîyê **3 000 < av < 10 000 m<sup>3</sup>/kes/sal** be, ava wî 'Besbûyî' ye.

Ewê ku xwedîyê **1 000 < av < 3000 m<sup>3</sup>/kes/sal** be, ava wî 'Qîm nake' tê hesabandin.

Ewê ku xwedîyê **ava < 1 000 m<sup>3</sup>/kes/sal** re kêmtir be, wek 'Feqîrê avê' tê binavkirin.

Li Tirkîyê serê mirovî **1642 m<sup>3</sup>** av dikeve. Yanî ava Tirkîyê **qîm nake**.

Li gor rapora **Unescoyê, Finlanda**, xwedîyê **ava xwarinê** ya herî xweş e. Pişt re **Kanada û Zelandaya Nû** tî. **Tirkîye** di rêza **45.** de cih digre. Ava herî **qirêj** jî, ya **Belçîkayê** ye.

### AVA ROJHILATA NAVÎN

Ji berê hetanî îro li Rojhilata Navîn pirs-gireka avê li ser şixulandina wê şer derdike-tine. Wisa dixuye ku di paşerojê de pirs-gire-ka kêmanîya avê wê cihê petrolê bigre.

Îro Tirkîye, Lubnan û Iraq ne tê de, li te-vayî welatên dinê kêmanîya avê heye. Di sê-goşeya Başûrê Lubnan, Israîl û Urdunê de av tu car qîm nake.

Ji av û çeman yên herî girîng royên Ferat, Dîjle û Urdunê nê. Her sê robar jî di sinorê dewletan re derbas dibin.

### Avên Ku Di Sinoran Re Derbas Dibin

Di Huqûqa Navnetewî de jibo ev cûre avan 4 dîtinên esasî hene.

Her welat av û çemên ku di erdê wan re derdikevin, çawa bixwazin dikarin wiha bi-kar bînin. "**Serdestiya Mutleq**"

Av û çem parçeyên welatî ne. Welatên ku li seriya avê ne, nikarin mîqdar û wesfa avê biguherînin. "**Temamiya Wareyî**"

Warên av û çeman, qada şilayîyê, mîqda-ra avê, bikaranîna avê, hewceyîya pêşvebirinê, şertên ekonomîk û sosyal, teserrûfa av û tevî şertên din tînin ber çavan. Di parvekirina avê de tiştê girîng ew e, ku tu zirar nadî welatên din: "**Biheq û Maqultî Fêde Dîtin**"

Divê sinorên dewletan bigrin ber çav. Di temamiya averêjê de ji av û çeman pir baş feydedîtin esas e. "**Temamiya Averêjê**"

Tirkîye hem "**Serdestiya Mutleq**" dix-waze hem jî, ji "**Biheq û Maqultî Feydedî-tinê**" re qayîl e.

Çavkanîyên Çemê Xabûrî ku milê Fera-tî ne, ava xwe ji binerdê Deştê Serê Kanîyê digrin. Sûrîye ji bo viya naxwaze ku vê ava binerdî bête kişandin.



## ÇARESERÎ

Welatên ku ava wan zaf kêr e, divê;  
Avên xwe bi dîqet û randiman **bikar bînin**.  
Şûnewariyên av û çeman û hawirdora  
wan **biparezin**.

Pêşî lê bigrin ku av **qirêj** nebin.  
Di ava avdaniyê de ji **îsrafê** dûr bimînin.  
Giringî pê bidin ku **parav û averêjan** bi-  
karibin **parzûn bikin** û cardin bidin avdanê.  
Li ser Ava **deryayan** bixebitin, heke eko-  
nomîk be, **saffî bikin** û bidin avdanê.

**Sîstem û metodên** avdanê pêş ve bibin.

## BIKARANÎNA AVÊ

Avdan (%70)

Endustrî ( % 23 )

Xwarinî (%7)

Sal bi sal, para bikaranîna ava avdanê  
kêr dibe, ava xwarinê û endustriyê zêde di-  
bin.

## AVDAN

Ava ku ji nebatan re hewce ye, lêbelê bi  
rêyên tabîî peydakirinê de kêr dimîne; me-  
tod û sîstemên ku cih û qada avdanê, li gor  
îmkanên teknîkî û maddî ji her parselê re rê-  
ya avdan û avrêjnî çêkin û gihîştina rehên  
nebatan e.

**Metodên Avdanê:**

**Rûxarkî / Serrûkî**

**Reqîşandin / Pizrûkî**

**Çilkin / Dilopkî**

**Cêrerdkî Awdayîş / Jêrerdkî Avdan**

## Îsrafa Avdaniyê

Heke avê bi qasê hewceyîya nebatê zêde-  
tir bidinê, av dinisile kûrahîyê û avzê bilind  
dibe, axa rûyê erdê diherike diçe û xafikê axê  
tîjî dibin, rehê nebatan bêhewa dimînin.

## Zerarên Wê

Av bîlasebeb tune dibe.

Avzê bilind dibe, ber(mehsul)dayîn  
kêr dibe.

Ax bi avê re diherike, wînda dibe û mad-  
deyên ku ji bo nebatan hewce ne, kêmtir di-  
bin.

Rehê nebatan di nav avê de bêhewa dimî-  
nin û jê nexweşî peyda dibin. Ava zêde ya ku

dinisile, wesfa axê xira dike. Ax dibe şorax.

## Sebebên Wê

Ji zêdetirî hînbûyî avdan.

Topografyaya zevîyan xirab e.

Zevî belavbûyî û perçe perçe ne.

Heqê avê belaş yan jî erzan e.

Ava avdanê, rast nayê pîvandin.

Tesîsên avê kêr in yan jî qîm nakin.

Dev ji metodên berê û kevn nehatiye berdan.

Avakirina sîstemên modern bi mesref in,  
buha ne.

## POLÎTİKAYA AVÊ

**Îdareya Avê:** Îdareya çavkanîyên avê di-  
vê merkezi nebin. Ên ku avê bikar tînin, tev  
bi hev re qerar bidin û av û çeman bişixulî-  
nin.

**Heqê Avê:** Belaş e, erzan e, yan jî buha-  
yê avê ye.

**Qalîteya Avê:** Li gor paqîjîyê, zelalîyê,  
bêrengîyê, bêbêhnîyê û hwd :

Ava biqalîte, hinek qirêj in, qirêj in û zaf  
qirêj in.

**Tahsîsa Avê:** Di navbera warên avê de  
tahsîs kirin. Sektorên avdanê herî zêde avê  
xerc dikin. Lêbelê roj bi roj, hewceyîya ava  
xwarinê û ya endustriyê bêtir zêde dibe.

## AVA TIRKÎYÊ

Barîna salê **642,6** mm, yan **501** milyar  
m<sup>3</sup>/sal e. **274** milyar m<sup>3</sup> av helm dibin. **41**  
milyar m<sup>3</sup> av dinisile kûrahîyê. **186** milyar  
m<sup>3</sup> av jî diherike. Ji **208** milyar m<sup>3</sup> avê, serê  
mirovî **3126** m<sup>3</sup> dikeve.

Ava Tirkîyê ku dikare bête bikaranîn, **98**  
milyar m<sup>3</sup> ava sererdê, **12** milyar m<sup>3</sup> jî ava bi-  
nerdî, tev **110** milyar m<sup>3</sup> e. Serê mirovî **1642**  
m<sup>3</sup> av dikeve. Li nav **140** devletan de yê **72**  
mîn e. Ji **40** milyar m<sup>3</sup> avê, **30** milyar m<sup>3</sup> jî  
avdanê re, **5.8** milyar m<sup>3</sup> jî xwarinê re û **4.2**  
milyar m<sup>3</sup> jî ji endustriyê re serf dibe.

Erazîyên çandinîya Tirkîyê tev **28.05** mil-  
yon ha' in. Ewên ku bi ekonomîk bêne avda-  
nê **8.5** milyon ha' ne. Ji wan **4.8** milyon ha  
erd, niha tên avdanê.

## PROJEYA ROJHILATABAŞÛRÊ ANADOLÎYÊ (PRA-GAP)

Projeya ava Dîjle û Jêrê Ferafî ye. Heke  
ev proje tamam bibe **1,7** milyon ha erd wê

bêne avdanê û 27 milyar KWs enerjî bête hilberandin. Di Projeyê de 22 bendav û 19 SHE (Santralê Hidro Elektrîkî) hene. 11 bendav û 7 SHE **temam** bûnê, bi vana 214 000 ha erd tene avdanê. Projeya enerjîyê % 80 **temam** bûne, lêbelê ji projeyên avdanê tenê %13 bûne **temam**.

Enerjîya Hidro Elektrîkê ya bendava **Bavê Reş** (1996) **10,4** milyar KWs  
Ya **Tirkiyê** (2002) **44,0** milyar KWs  
Ya **13 bajarên** me (2001) **11,6** milyar KWs e.

Piştî avdanê, li Deşta Herranê avzê bûye bilind, axa deştê sal bi sal bêtir dibe şorax û şorreyin. Ji ber ku avrêjna deştê tam nahe-rike, naçe dervayî deştê, bere bere li jêrî deştê dibe gol. Lêbelê niha hinek kes dibêjin ku **"Cenan ji nezaniya xwe zêde avê xerc di-kin, ji ber viya li deştê şoraxî peyda bûye."** (Nezanên me jî, van gotinan dişidînin!...)

Li Deşta Dîyarbekirê bi tesîsên avdanê niha nêzî 10 000 ha erd tene avdanê. Li vira **erozyon** ewqas bûye zêde ku nayê gotinê! Li gor pîvanan ji niha ve, her sal **17 000 ton** ax bi avê re diherike û diçe. Li Deşta Çinarê tebeqeya axa serî tev çûye, tebeqeya binî ya **bi-çaqil** tenê maye. Heke tebeqeya serî biçe, ev ax êdî mehsulên xwe pir kêmtir dide. Em bibêjin projeya Dîjleyê **temam** bibe, **800 000** ha erd tene avdanê. Li gor vî hesabî, bi tenê ji vî herêmê her sal wê **1 360 000 ton** ax bi ava avdanê re biherike û here.

Em dixwazin ku zeviyên me avî bin, lê axa me ji destê me diçe, haya me ji binî ve jê tune ye!

Gotina peşîyan e, **"Çû bigre heyfê bavê, da ser çiyê dayê."**

Çare çi ye? Ev mesele meseleyeke dûdirêj e, behsa semînerêke din e.

### Hidropolîtîk

Li Tirkiyê bikaranîna ava royên Ferat û Dîjleyê ku ji gola bendavan dibe helm, didin avdanê, bi avrêjnê re vedigerin, welatên biniya avê xistine nav taswasê.

PRA (GAP) ji ber vî yekê ji hêla sîyasî ve jî bûye problemeke sereke. Ji bo çareseriyê li Zanîngeha Hacettepeyê **'Navenda Lêgerîna Stratejîk û Hidropolîtîk'** hatîye damezrandin.

### AVERÊJÊN ME

Averêja **Feratî** **35** milyar m<sup>3</sup>/sal  
Averêja **Dîjleyê** **50** milyar m<sup>3</sup>/sal  
Averêja **Erezê** **4,5** milyar m<sup>3</sup>/sal  
Averêja **Gola Wanê** **2,4** milyar m<sup>3</sup>/sal

### GOLÊN ME YÊN TEBÎÎ

Gola Masî, Gola Xaçê, Gola Çildirê, Gola Arçaxê, Gola Hezarê, Gola Nazîkê, Gola Nemrudê, Gola Wanê

### AV Û AFATÊN ME

Pîrozkirina Roja Ava Dinê ya îsal (Av û Afat), di koordînasyona sazîyên **UNISDR** û **WMO** de hate damezrandin.

#### AFAT:

##### Hişkayî

Di çandinîya me de, heke sal şilî derbas bibe baş e. Salên ku hişkayî bibe, em bibêjin mîna Çola Dîyarbekirê, Deşta Serêkanîyê yan jî li Berrîya Mêrdînê zad heb nagrin. Ji ber ku çandinîya me, hê jî girêdayî rewşa hewayî ye, lewma jî kîjan sal hişkayî be, ew sal ji bo gelê me afat e, felaket e.

##### Qirêjayî

Di sala 1995an de Kargeha Ava Dewletê (DSI) xwestibû ku ava Bendava Gola Devê ji bo xwarinê bîne bajar. 1996 de Greenpeace Mediterraneanê me pê da hesandin ku şirketa NV Turkse Shell, li cîwara Dîyarbekirê di akîferê (tebeqeyê ku ava binerdî tê de hene) li Mîdyadê de efareya petrolê deşarj kiriye û pê re jî avê qirêj kirine, herimandine.

Ev av ji alîyê Dîyarbekirê ve 18.7 km diherike û tê. Li gor pîvanan, ava hetikandî gihiştîye **1 252 000 000 m<sup>3</sup>**. Di nav vî avê de hîdroklor ewqas zêde bûye ku (10 ppm), êdî nayê vexwarin. KAD jî, ji bendava Dîjleyê avê anîye, gihandiye bajêr. Ava petrolê hê jî ava binerdî ya Dîyarbekirê dihetikîne.

Rojek berî rojan qirêjbûyîna vî avê divê ku bête taqîbkirin, qontrolkirin û paqijkirin. Xebata petroldêrxistinê ya şirketa NV Turkse Shell li herêma Dîyarbekirê de qurf dixê dilê mirov. Eşkera ye ku li vir gelê me bi talûkeye pir mezin re rû bi rû ye.

##### Lehî

Di zivistana 1926-1927 de ava çemê Dîjleyê ewqas zêde bûye, rabûye ku bûye afat, li rojhilatê perava Dîjleyê bajarê **Elmedîna** di

bin lehî de maye û bajar ji binî ve xera bûye. Dû re, gundê Êlîhê bûye qeza û pişt re bûye bajarê Batmanê. Lêbelê niha piraniya gelê Batmanê bi xwe ji vê afatê û hebûna bajarê Elmedîna bêxeber in.

Çima? Çi heyf e ku mîna tiştên din, afatên me jî nehatine nivîsandin.

Afatên avê yên herî mezin tofan in. Mîna tofana Nuh Pêxemberî.

### Li Ser Qedexeya Qirêjkirina Ava

#### Xwarinê Warên Parastinî

0-300 m Warê Mutleq : Di vê qadê de di vê qet destûr nedin ku awahî çêbibin.

300- 1000 m Warê Mesafeya Nêzik: Di vê qadê de banên yekta ku ji bo feydeya rayagiştî yan jî turîzmê destûr didin. Li vir bi tenê bo çandinîya bêgubre û derman destûr tê dayin.

1000-2000 m Warê Mesafeya Normal: Di vê qadê de bo sanayî û îskanê destûr nayê dayin. Bi tenê ji bo avakirina rez, seyrangêh yan jî şahî û turîzmê destûr tê dayin.

2000 m< Warê Mesafeya Dûr : Qada ku ava rezervuarî tê de tê ser hev. Li wî warî jî sazîyên sanayî ku avê qirêj dikin, destûr bo çêkirina wan nayê dayin.

Digel vê yekê li Dîyarbekir 50 m dûrî perava Dîjleyê ji vir ta sîh sal berê fabrîqeya şîr û yem ava bûye. Hê îsal jî 300 m li dûrî vê robara me bayîya petrolê ava bûye. Kê bi çi maffî û çawa destûr daye vana? Divê em pê bihesin û bikaribin hesabê vê yekê ji wan bipirsin.

### TARÎXÇEYA AVA XWARINÊ YA DÎYARBEKIRÊ

Ava Hemrawatê ewqas xweş bûye ku ji Padîşahên Osmanîyan Delî Îbrahîm, her tim vê avê bo Stenbolê daye anîn û vexwarîye.

Li Dîyarbekirê berî Îdareya Waqîfan sala 1935 de şebekeya avê ava dikin. Di sala 1972an de Bankaya Bajaran (İller Bankası) ava Hemrawatê gihandiye bajêr. Di sala 1982 de KAD ji 8 bîrên avê, 1986 de ji 12 bîrên din avê dane ser xeta mezin. Kanîya Enzelê, Hundirê Bedenê, Alî Pinar û ji bîrên mehellî jî avê derxistine.

Ev çavkanîyên ku qîm nekirine, KAD li gor hewcedarîya sala 2030, ji Hezîrana 2001ê û vir de ji Bendava Dîjleyê bi pompa-



*Berî Keban, Samsat, Nevala Çorî,  
Zeugma, Xalfeî hwd, di bin ava  
bendavan de man. Hinek bi  
temamî ji holê rabûn, hinek jî bi  
qismî ji holê rabûn. Niha jî dor  
hatiye Gelîyê Mûnzûrî, Heskîf,  
Gelîyê Zê....*

*42 000 ha erd di navbera Mamekî  
û Pulumûrîyê de li sala 1971êyî  
wek Parqa Millî hate îlankirin. Li  
gor UNESCOyê ev parq ji alî îlmî  
ve jî gelekî estetîk û îstîsnayî ye.  
Li raserî Gelîyê Mûnzûrê pirojeya  
8 bendavan heye. Ji vana Bendava  
Uzunçayirê ava bûye jî.  
Dêrsîmîyan di nav xwe de  
"Înisiyatîfa Dêrsîmê" danîne. Her  
sal di demsala havînê de festîval  
dadimezrînî, tîn ba hev û diqîrîn,  
dibêjîn "Dest Meavêjin Mûnzûrê  
Me!" Divê ku em tev bi hev re  
bibêjin, "Dest Meavêjin Mûnzûrê  
Me!"*

yê ji 10 km bakurê bajêr ve 2m<sup>3</sup>/s avê dide. Ev av li Girê Mastfiroş parzûn dibe (255 000 m<sup>3</sup>/roj) û tê serbajarê me.

### Cîwarên Ava Xwarinê Ya Dîyarbekirê

Gend û gemara malan û endustriyê, efareya çandîniyê û petrolê, parava bajar û navçeyan.

### Qirêjîya Dîjleyê Hetanî Dîyarbekirê

Deşarja Saziya Sifirê ya Madenê,

Parava navçeyên Pîran, Gêl, Maden, Erxenî û Dîyarbekirê,

Deşarja Garnizona Eskerî Ya Bîlgeyê (Bilge Kışlası),

Deşarja warên Petrolê

Avrêjna ku dirije ser Robarê Dîjleyê.

Li gor têgihaştina min, bo ava vexwarinê ya Dîyarbekir, ava Birkleynê ya herî xweş û pak e. Heke vê avê bigihîjin min, problemên me yên ava vexwarinê namînin.

### AV Û CÎWARA ME

Berî Keban, Samsat, Nevala Çorî, Zeugma, Xalfetî hwd, di bin ava bendavan de man. Hinek bi temamî ji holê rabûn, hinek jî bi qismî ji holê rabûn. Niha jî dor hatiye Geliyê Mûnzûrî, Heskîf, Geliyê Zê....

42 000 ha erd di navbera Mamekî û Pulumûriyê de li sala 1971ê yê wek Parqa Millî hate îlankirin. Li gor UNESCOyê ev parq ji alî ilmî ve jî gelekî estetîk û îstîsnayî ye. Li raserî Geliyê Mûnzûrê pirojeya 8 bendavan heye. Ji vana Bendava Uzunçayirê ava bûye jî.

Dêrsîmîyan di nav xwe de "Înisiyatîfa Dêrsîmê" danîne. Her sal di demsala havînê de festîval dadimezrîn, tîn ba hev û diqîrîn, dibêjin "Dest Meavêjin Mûnzûrê Me!" Di vê ku em tev bi hev re bibêjin, "Dest Meavêjin Mûnzûrê Me!"

Ji bo mozaîkên bendava Bêrecûgê û Zeugmayê, di sala 2000 de nivîsek di rojnameya Newyork Timesê de derket. Pişt re jî, eleqe û reaksiyonên enternasyonalî ketin rojevê.

Fermandarê Îskenderê Nîkator li ser ava Feratî bajarek ava kiriye û pirek jî daniye ser çemî. Qedera Zeugmayê êdî her tim pîrbûyîn bû, bihur bû... Mozaîk, hêkel û mîmarîyên ku ji kevirên Feratî çêbûne, bûne pira kultur û hunerê. Niha piraniya wan mozaîkan, li bin gola Bendava Bêrecûgê man. Ewên ku derxistin jî, niha dixwazin ji Dîlokê birevînin bi bin muzeyên Stenbolê.

Komela OMI di 14ê Hezîrana 2002yân de, li ser behsa "Bendav û Cîwarê" forum û panel çêkirine û bi hev re qerar dane ku "Heke em naxwazin di paşeroja xwe de bînasname û di tarîyê de bijîn, em mecbûr in ku li ser cihên bendavan dîsa bisekinin."

Şaredarê Kebanê çil sal bi şûn de, hîn nû bi xwe hesîyaye û dibêje, "Bendava Kebanê erdê me tev di bin golê de hişt, navçeya me niha li nav du çîyan şilfîtazi maye. Em heqê navê xwe dixwazin. Heke hewce be, emê serî li rêyên huqûqî jî bidin..."

### BENDAVÊN DINÊ Û YÊN ME

| Nav         | Ro         | Dewlet  | Hecimê Gol (m <sup>3</sup> ) |
|-------------|------------|---------|------------------------------|
| Bratsk      | Angara     | Rusya   | 169,270                      |
| Kariba      | Sambesi    | Rodezya | 160,368                      |
| Assuan      | Nil        | Mısır   | 157,000                      |
| Akosombo    | Volta      | Gana    | 148,000                      |
| Daniel      | Manicougan | Kanada  | 141,851                      |
| Bavê Reş    | Ferat      | Tirkiya | 48,700                       |
| Keban       | Ferat      | Tirkiya | 30,000                       |
| Mosil       | Dijle      | Iraq    | 12,500                       |
| Zinarê Reş  | Ferat      | Tirkiya | 9,540                        |
| Derbendixan | Zêya Jorîn | Iraq    | 8,300                        |
| Dokan       | Zêya Jêrîn | Iraq    | 6,800                        |

### DI EDEBÎYATA KURDÎ DE AV

**Feqîyê Teyran:** (Ey Avê Av)

**Cegerxwîn û Şivan Perwer:** (Ey Xabûr Xabûr-Ey Ferat Ferat)

**Roşan Lezgîn:** Di çîroka "Dîyarbekir Seranser Eşq" de Dîjleyê wisa taswîr dike:

"Çemê Dîjleyê barîk, bi naz û nazenînî ji Şikefta Birqlênê, ew şikefta ku kilîta deriyê wê di nav lêvên Xoceyê Xizir de ye, ji hem-bêza çiyayan za; ji bihuştê za: Di pey Çiyayê Sadulkafê re; warê firarên bajarê Deqyanos re fetl da xwe û di nav Bexçeyê Adenê re lef bi lef, fetl bi fetl geriya û ber bi germistanan ve herikî.

Dîjle: Keça bihuştê; delala Bexçeyê Ade-nê. Hemû çiyayên Kurdistanê dil berdane Dîjleyê. Di nav hemû çiyayan de Çiyayê Qerejdaxê xwe gihandiye ber Dîjleyê. Çiyayê Qerejdaxê: Çiyayê esmer. Dema ku çav berdaye Dîjle, heş û aqil di serî de nemaye.

(Êê... Ev hezkirin e. Ev sewda ye, evîn e. Tu car jî mirov nizane kengî û wê li kû aj bike. Mînanî çayira biharê ye, di nav kevir de jî zîl dide...)

Erê. Qerejdaxî nihêriye. Ji dil nihêriye. Dîjle pêl bi pêl herikiye û Qerejdaxî ji keze-ba şewitî mêze kiriye. De hadê! Cardin, cardin binihêre! Û nihêrî. Awir wisa kûr kûr li hev lefiyan. Dengê şaîr dût bû... Dûr bû, çû pişt çiyayan. Mîna ku ava Çemê Muradê di çileyê zivistanê de di bin qeşayê re biherike. Mîna ku bi bayê biharê re ku pêl bi pêl geh nêzik be û geh dût bibe, wisa, bi teqlan xwe digihand guhan. Di nav qelebalixa eywanê de awiran hevûdin qefaltibûn. Mîna Qerejdax û Dîjleyê. Qerejdax agir bi dil ketiye; şewitiye. Kel daye û volkan bi volkan teqiyaye. Dîjle herikiye, laser bi laser; kef ketiye ser. Tevayî agirê dilê Qerejdax ber bi Dîjleyê ve herikiye; gêj, har. Û Dîjleyê Qerejdaxî kiriye hambêza xwe. Xwe li dor agirê dilê Qerejdaxî pêçaye; agir kiriye hambêza xwe, pêl bi pêl, kef bi kef agir misandiye. Û Qerejdax ava Dîjleyê vexwariye, bi hinavekî şewitî. Qerejdax sar bûye, di hambêza Dîjleyê de bi xew ve çûye û Dîjle bêdeng herikiye. Agirê dilê Qerejdax di nav kefa pêlên ava Dîjleyê de bûye kevir; esmer. Ev bajarê qedîm: Diyarbekir.

Diyarbekir seranser bi wan keviran lê bûye; kefa pêlên ava Dîjleyê û agirê dilê Qerejdaxî. Di nav kevirên dîwarên vî bajarî de eşq heye, sewda û evîn heye, hezkirin heye. Kuçe bi kuçe, xanî bi xanî, beden bi beden, birc bi birc eşq heye di nav vî bajarî de. Ji her derê vî bajarî bêhna eşq û sewda û evînê tê."

**Efsaneyên Avê:** "Şivan û Mizûr", "Birkleyn û Dîjle", "Feqîyê Teyran û Çemê Botan..."

**Di Îdyom û Gotinên Pêşiyên**

**Kurdan de Av**

Awê ma nêşina pêser (Ava me di cokê de nare). Awe kewta şiqoqe (Av ketiye şiqoqê).

Awe adir ro kerdiş. Awe fek de şiyayîş. Awe pey ra çirod kerdiş. Awe ... qîyame (acor) şiyayîş. Awa arêyî birrîyayîş. Ava hêdî, me eceb jê dî. Çem û çem awe de şiyayîş. Gonî nêbena awe (Xwîn nabe av). Mêr çem e, jin gol e. Royê kiçik lê herikî, ji avê mezin lê sekinî çêtir e. Xebera vaye, vaye ser a dîyena.

**Gelê Beşdaran !**

Wek we ji gotinên me fam kiribe, mînanî her tiştî em di pirsgireka avê de jî peya mane. Li her cihê dinê bi hezaran mirovên zana tîn ba hev, pirsgirekên ava dinê didin ber hev, mişawire dikin. Li çareyan digerin û dibînin. Lêbelê gelê me hê jî navê av û çemên xwe nizane. Zanayên me, enstîtuyên me li ku ne?!...

Xelkê dest avêtiye petrola me şelandiye, hem jî ava me ya binerdî hetikandine. Êdî nayê vexwarin.

Sibe jî heke em zû bi xwe nehesin, hişyar nebin, dest davêjin ava Dîjle û Feratî jî, ji destê me digrin dibin, diherimînin û dihetikînin. Me dixapînin û dibêjin, "Em erdê we avî dikin!..." Em jî pê şad dibin. Li ser çemên me bendavan ava dikin, erdên me bi tarîxa me ve di bin ava golan de winda dikin, elektrîka me dişêlînin û dibin.

**Bajarê Samsatê, Newala Çorê li ku ne?** Baş bû ku Newyork Timesê di nivîsa xwe de, eserên Zeugmayê (Xirabeyên Belqisê) bi me da hesandin, an na, hê jî em hay jê nedibûn.

Heke em dest bi xwe nekin, xwedî li hêjahiyên xwe dernakevin, kes guh nade qada SÎTê, li ser Gelîyê Mûnzûrî wê her 8 bendavan jî girê bidin. Ji wê û bi şûn de dor tê ser Heskîf, Gelîyê Zê û Jorê Feratî jî. Êdî wê wextê ha bibêjin ha bibêjin, xwedîyê avê em in!...

**Şîretên Dawî**

Ava xwe nas bikin!

Heq û huqûqê avê hîn bibin!

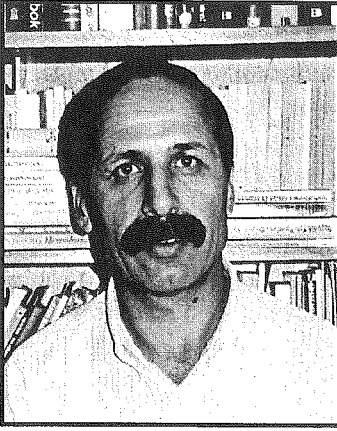
Avê îsraf mekin!

Dest bidin projeyên av û çeman!

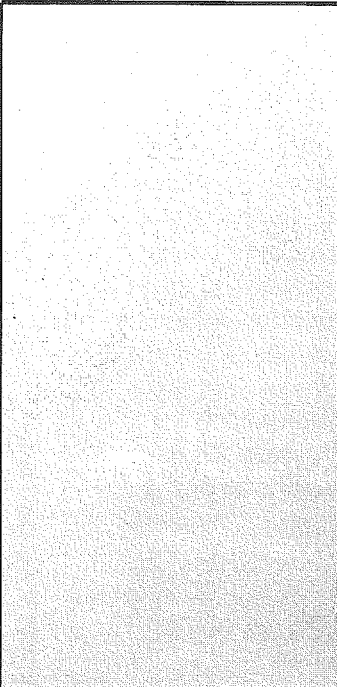
Cîwara av û çemên xwe biparêzin!

Xwedîyê erd û ava xwe bin!

# Bir Kitap, “Kürt İsyanları” Üzerine



■ Munzur ÇEM



Bir süre önce Ahmet Kahrman'ın “Kürt İsyanları” (Tedip ve Tenkil) isimli kitabı elime geçti. Evrensel Basım Yayın tarafından basılan kitap, Ekim 2003 tarihini taşıyor. Kitap ta Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1938 tarihine kadar geçen Kürt direnişleri hakkında bir hayli bilgi ve çok sayıda belge yer almaktadır.

Doğrusu, kitabı okumaya başladığımda, onunla ilgili yazı yazmak gibi bir düşüncem yoktu. Ancak okuduktan sonra, bütünü üzerine olmasa da, ötekilerine oranla daha yakından ilgilendiğim Dersim direnişiyle ilgili bölümdeki kimi noktaları, böyle bir makalede ele almayı bir zorunluluk olarak gördüm. Öyle gördüm, çünkü söz konusu bölümde, bana göre düzeltilmesi gereken bir hayli yanlış bilgi ya da açıklığa kavuşmamış olmasına rağmen kesin olarak kanıtlanmış gibi sunulan şeyler var.

Yazar, 1925 Kürt ulusal direnişinden bahsederken, “Şeyh Said, Kürtlerin birliği için 1924 yazında Dersim'e uzanıyor, efsanevi lider Seid Rıza'yla da buluşuyordu,” diyor.

Bu saptamadan sonra ise buluşmanın nasıl gerçekleştiğine ilişkin bilgiler veriliyor. Yazarın belirlemelerine göre Şeyh Said, görüşmeyi organize etme işini Palulu Şeyh Şerif'e veriyor. Şeyh Şerif de Nazımiye ilçesine bağlı Cıvarek (Sarıyayla) (doğrusu Cıvrak M.Ç.) köyünden Seid Bertal Efendi'yi Çarekanlı Mustafa Paşa'ya gönderiyor ve sonuçta da Seid Rıza ile yakın dost olan Mustafa Paşa görüşmeyi gerçekleştiriyor. Görüşme, Mustafa Paşa'nın köyü olan Ağuyasini yaylasında ve bütün Dersimlileri gelenlerinin katılımıyla yapılıyor. Yazar bu arada

görüşmenin gerçekleşmesi için aracılık eden Seid Bertal Efendi'nin 1938'de bir tesadüf eseri olarak kurtulduğunu da belirtiyor.

Hemen şunu belirteyim ki, Şeyh Said ile Seid Rıza arasında görüşme yapıldığına dair bilgiler ilk kez bu eserde yer almıyor. Bu, öteden beri sözlü planda söylenegelen ve üzerinde çokça spekülasyon yapılan bir konudur. Ben de yıllardır bununla ilgili gerçeği öğrenebilmek için olanaklarım ölçüsünde çaba harcamaktayım. Doğrusunu söylemek gerekirse vardığım sonuç, böyle bir görüşmenin gerçekleşmediği, bu yönde söylenenlerin hayal ürünü şeyler oldukları şeklindedir. Neden bu sonuca vardım, bunu biraz açmak istiyorum.

1. Çocukluğumda, bir çok kişiden Şeyh Said'in Kureşan aşiret reisi Alîyê Gaxi ile görüştüğünü duymuştum. Bunlara, "Hotay Serra Usivê Qurzkizî" kitabında anıları dile getirilen Usivo Qurzkij da dahildir. Ne var ki onun konuya değinmesi, anıların basımından sonraki bir tarihe rastladığı için kitapta yer alamadı. Şeyh Sait'in Sey Rıza ile görüştüğü yolundaki bilgiye çok sonradan, Dersim'in başka yörelerinde karşılaştım. Bu arada, söz konusu görüşmeyi yapan kişinin Çarekan Beyi Mustafa Bey olduğunu söyleyenlere de rastladım. Demek oluyor ki Şeyh Said ile lider pozisyonunda görüşen kişi konusunda bizzat Dersimliler arasında görüş birliği yok. Her yöre, kendi yöresinin etkin kişisiyle görüşüldüğünü söylemektedir.

2. Görüşme yeri de buna paralel olarak değişiklik gösteriyor. Kimilerine göre görüşme Sey Rıza'nın konağında, kimilerine göre Aliyê Gaxi'nin evinde, kimine göre Kutu Deresi'nde, kimine göre ise Çarekan bölgesinde gerçekleşmiş.

3. Halk arasında Çarekanlı Mustafa Bey'e, "Mistefa Beg", "Mire Mistefa" ya da sadece Mire (Mir) denilmektedir. Ona Mustafa Paşa denildiğine ilk kez yazarın kitabında tanık oldum. Bu ailenin genel ismi ise "Çê Sosên Begî" (Sosên Bey Ailesi)'dir. Çarekan Beyi Mustafa oldukça

varlıklıydı, devletle ilişkileri çok iyiydi. Onun, bütün bu ilişkileri bir tarafa bırakarak kendisi için son derece riskli olabilecek böyle bir görüşmeye aracılık, ondan da öte ev sahipliği yapması hayli güç gibi geliyor bana.

4. Cıvrak köyünden Bertal Efendi ya da Bertalê Alîyê Gulavî'nin Şeyh Şerif tarafından Mustafa Bey'e elçi olarak gönderilmesi de inandırıcı gözüküyor. O dönemde Bertal Efendi ailesi (Çê Alîyê Gulavî) ile Mustafa Bey'in arası çok gergindi. Aralarında on yıllarca süren bir kavga vardı. Derken bir ara iki aile arasında barış yapılması söz konusu oluyor. Bertal Efendi'nin de küçüğü olan Memed'in ısrarla karşı çıkmasına rağmen, o an aşiret reisliği yapmakta olan büyük kardeş Süleyman Ağa (Silemanê Alîyê Gulavî), Mir ile barışmayı kabul ediyor. Memed'in karşı çıkma gerekçesi ise şu: "Mir, açık çatışma ile başa çıkamadığı rakipleriyle barış antlaşması yapıyor, onları tedbirsiz davranmaya itiyor ve arkasından da darbeyi vuruyor. Bu Sosên Beg ailesinin geleneksel politikasıdır. Kendisine kafa tuttuğumuz için Mir bizi af etmez. Fırsat bulur bulmaz intikam almak ister, barışmayalım," diyor.

Barışın ardından küçük kardeşin dedikleri gerçekleşiyor ve hem de Mir Mustafa onu (Memedi) öldürtüyor.

Bütün bu nedenlerden ötürü de Bertal Efendi'nin böyle bir aracılığı üstlenmesi, Mir'in ise kabul etmesi olanaksız denilecek kadar güç bir şey.

Beri taraftan, Gımgım (Varto) yöresinde Cibranlı aşireti ile Hormekan (Kürtçe orijinali: Xormek) aşireti arasında süregelen düşmanlık ve çatışmalar biliniyor. Dersim'deki Hormekanların buna ilgisiz oldukları söylenemez her halde. Aşiretin iki kolunun oldukça sıkı diyalog içerisinde oldukları ve Gımgım'da yerleşik Hormek liderlerinin şıkışık dönemlerde Dersim'deki Cıvrak köyüne geldikleri ve orada kaldıkları bilinmektedir. Genç Yazar Deniz Gündüz de derleme sonucu yazdığı "Kilama Pepuği"



kitabında bu ilişkileri irdeliyor. Gımgım'daki Hormekan ve Cibran aşiretleri arasında süregelen kanlı çatışmalar ortada iken, Şey Sait'in de Cibran aşireti ile yakın ilişkileri, hatta evlilik nedeniyle Halit Bey'le akrabalığı biliniyor iken Dersim'deki Hormek reisleri böyle bir görüşmeye aracılık edebilirler mi? Aşiretsel ilişkiler açısından olaya bakıldığında, Gımgım'daki Hormekanlıların şiddetle karşı oldukları bir şeyin Dersim'deki akrabaları tarafından yerine getirilmesi mantığa ne derece uygun düşer, üzerinde düşünmek gerekir.

Bu arada yazar, Bertal Efendi'nin adını "Seid Bertal" şeklinde veriyor ki, onun adının önünde "Seid" sıfatının ya da isminin olduğunu ilk kez duyuyorum. O, halk arasında "Bertal Efendi" ya da "Bertalê Alîyê Gulavî" olarak biliniyor.

Kitap'ta, Şeyh Said ile Dersimliler arasındaki görüşmenin Mustafa Bey'in köyü "Ağuyasini" yaylasında yapıldığı belirtiliyor. Oysa, saptayabildiğim kadarıyla o yörede bu isimde bir köy ya da yayla yok. Mir'in oradaki merkez köylerinden biri Şênîaxan (Türkçe okunuşu: Şeniagan)'dır. Burada bahsi geçen köy de bu olsa gerek.

Kitabın yazarı, toplantıya katılanlardan biri olan Usênê Sêydî ya da Sey Usên'in yeğeni Kahraman Aytaç'ın ağzından, Sey Rıza'nın yanına Baytar Nuri ile Alişêr'i alarak gittiğini söylüyor. Oysa Baytar Nuri ne "Kürdistan Tarihinde Dersim" kitabında böyle bir konuya değiniyor, ne de anılarında. Bu tür bir görüşme yapılmış olsa M. Nuri Dersimi neden bahsetmesin?

Yine söz konusu görüşmenin yapıldığına dair bilgiye resmi belgelerle devlet yanlısı yayınlarda rastlanmaması da dikkat çekicidir.

Yazar, Bertal Efendi için, ".. Civarek, 1938 yılında yıkılıp yıkılarak halkı kurşundan geçirilecek, Bertal Tanrıverdi, rastlantı sonucu kurtulabilecekti," (s. 68) derken de yanılğıya düşüyor.

Burada bahsi geçen Bertal Efendi ailesinin öteki bireyleri Remedan köyünün

yanıbaşında Hîra Gewre'de katledilirlerken kendisi de Nazîmiye'den yola çıkarıldı ve ilçenin bir kaç kilometre kuzey-doğusuna düşen Vilê Kewlî semtinde öldürüldü. Usivo Qurzkij, görgü tanığı olarak anılarında bu olayı anlatıyor. Yani 1938'de tesadüf eseri olarak kurtulan Bertal Tanrıverdi o değil, 1925'lerde henüz çocuk yaşta olması gereken yeğen Bertal'dır (Daha geniş bilgi için bak, Çem, Munzur, Hotay Serra Usivê Qurzkizî, Weşanên Deng, s. 65 ve devamı).

Sey Rıza ile Şeyh Said arasında yapıldığı söylenen görüşme hakkında bu güne kadar bir çok kişi ile konuştum ki bunlar arasında bizzat Sey Rıza'nın torunu Ali Rıza Polat ile Sey Rıza'yı yakından tanıyan kişiler de vardı; ancak hiç kimseden kesin olarak böyle bir görüşmenin yapıldığına dair bir bilgi alamadım. Konuştuğum kişilerden bazıları konu hakkında bilgileri olmadığını söylerken, bazıları sadece duyduklarını ifade ettiler. Torun Ali Rıza Polat'ın yanıtı da "Öyle söylüyorlar ama kesin bilmiyorum" şeklinde olmuştur.

Bu konu, Sey Rıza'nın Dersim'deki son günlerinin irdelendiği Mehmet Gülmez'in "Dersim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza" (Dersim'den Darağacına Seyit Rıza) isimli çalışmasında da yer alıyor.

Gülmez, kitabında bu olayı Sey Rıza'nın ikinci karısı Besê'nin kardeşi olan ve sürekli olarak onun yanında bulunan, hem korumalığını ve hem de elçiliğini yapan Hemê Boxi (Türkçesi: Boğı) ile konuştuğunu şu cümlelerle ifade ediyor:

"Hemed amca, Şeyh Said, savaştan önce Dersim'e geldi mi? Sey Rıza'nın yanına geldi mi, gelmedi mi? Sey Rıza'dan yardım istedi mi, istemedi mi?"

Bu soruyu sorduğum zaman yanımda daha başkaları da vardı.

Hemedê Boxî aynen şöyle yanıt verdi: 'Hayır, hayır! Haşa, haşa! Vallahi iftiradır, billahi iftiradır. Biz Şeyh Said'i Dersim'de hiç görmedik. Şeyh Said hiç Ağdad'a, Sey Rıza'nın evine gelmedi. Şeyh Said'i ne duyduk, ne de gördük. Şeyh Said olayını

söyle duyduk biz:

Mart'ın ortasıydı. Hozat'tan bir elçi geldi, dediler ki Hasan Hayri'den mektup getirmiş.

Sey Rıza mektubu okudu, baktık ki, Hasan Hayri mektubunda 'Şeyh Said ve çevresi başkaldırmış, Elazığ'ı almışlar. Diğer tarafta da Şeyh Said kuvvetleri Diyarbakir üzerine yürümüşler. Biz burada da Şeyh Said'in yanındayız, birlikteyiz. Elinizden geldiği ölçüde acele ederek yörenizdeki hükümet merkezlerine el koyun,' diyor.

Sey Rıza altına bir kaç kelime yazdıktan sonra mektubu Kalan reisi Ali Ağa'ya yolladı. Sey Rıza:

'Ali Ağa hal-mecal böyledir. ... Ben gidiyorum, biz Hozatı kuşatacağız, sen de Kali, Boliyi, başka da kimleri yanına alabileceksen al, Erzincan'ı kuşat. Hiç değilse Erzincan'dakileri meşgul et ki oradan Şeyh Said'e karşı kuvvet gitmesin.'

'Sabahleyin haber salındı, çok kişi toplandı, Sey Rıza'yı kızığa bindirdik ve Xaçelîye'ye gittik. Geceyi Xaçelîye'de geçirdik. Yine o gece de çevreden çok sayıda insan geldi. Silahlı olanlar bir araya toplandılar, Sabahleyin Sey Rıza'yı yine kızakla yola çıkardık, Hozat yakınında Dewrês Cemali'lere ait bir mezra var, oraya götürdük. O gece Sey Rıza Hozat'ta bulunan hükümetin gücü, devlet askerinin miktarı hakkında bilgi getirmesi için Hozat merkezine elçi yolladı. Ne var ki öteden haber geldi. Hasan Hayri çektiği telgrafta... 'Şeyh Said güçleri geri dönüp Palu'ya çekilmişler,' demiş.

Bunun üzerine Hozat'a saldırmadan geri döndük," diyor (Mehmet Gülmez, Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit Rıza, Zend Yayın, Kasım 1996, İstanbul, s.158. Kirmancca'dan çeviren: Munzur Çem).

İşin ilginç yanı, bu gelişmeyi doğrular nitelikte bilgiler resmi belgelerde de yer alıyor:

Örneğin, 3. Ordu Müfettişliğinin 28/2/341 (1925) tarih ve 347 numaralı şifresinde şöyle deniliyor:

"Dersim Ekradı'nın\* bilhassa

Karaballı\*\*, Feratuşağı\*\*\*, Abbasuşağı aşiretlerinin Bitlis, Hozat veya Pertek'i basmak konusunda yaptıkları müzakerelerinde, evvela Hozat'ı basarak mahpusları tahliye ettikten sonra Pertek'i basmaya karar verdikleri pek mevsuk olarak haber alınmıştır." (M. Bayrak, Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri, s.280)

Aynı Müfettişliğin 1.3.941 (1925) tarih ve 358 numaralı şifrede ise şu satırlar yer alıyor:

"Elaziz'in sukitu üzerine Dersim'de galeyan olup Kürtlerin vilayet merkezinde toplanmaya başladıkları, bazı memurların irticayı andırır sözler söyledikleri, Şeyh Şerif ve Dersim Mebus-u sabıkı Hasan Hayri imzasıyla Elaziz'de rüesaya gelen telgrafta Elaziz'de asayişin ihlal edilmemesinin bildirildiği, garbi Dersimlilerin iş bu taşkınlıklarına karşı şarki Dersim ve bilhassa Mazgirt aşairinin lehinde samimi tezahürat gösterdikleri,...

Çemişkezek kazasının dün Ekrat tarafından ihata olduğunu kısmen kaza içinde müsademe başladığı tarafeynden dört beş telef olduğu, Dersim Kürtlerinin bilhassa Karaballı, Feratuşağı, Abbasuşağı aşiretlerinin Evvela Hozat'ı basmak müzakeresinde bulundukları öğrenilmiştir." (M. Bayrak, age, s.280)

Öte yandan Civrak köyü ile benim doğup büyüdüğüm köy birbirlerine komşu sayılırlar. Ailemle Bertal Efendi ailesi arasında ötedenberi güçlü dostluk bağları var. Eğer yukarıda bahsedilen görüşme gerçekleşmiş olsaydı, bunun bizim çevrede bilinip konuşulmaması mümkün olmazdı. Bahsi geçen döneme ilişkin sıradan olayları dahi bilen ve günlük yaşamda sürekli konuşan insanlar bu derece önemli bir konuya neden hiç değinmesinler?

Yöremizde, 1925 ulusal direnişi sırasında Mire Mustafa'nın tutumu ile ilgili olarak şunlar söyleniyordu ki, bunu bizzat babamdan da dinlemişimdir. Direniş başlar başlamaz, İsmet İnönü Erzincan'a geliyor, Mir ile görüşüyor, kendisine kirvelik

teklifinde bulunuyor ve böylece onun harekete vereceği muhtemel bir desteğin önünü kesmiş oluyor.

Ner var ki, direnişten sonra Mustafa Bey yine de sürgüne yollanıyor. Bunun nedenini yine babam dahil bizden önceki kuşaktan insanlar, "Evet Mustafa Bey, Şeyh Said'e destek olmadı ama devletin istediği şekilde karşı da çıkmadı. O nedenle de devlet sürgün etti kendisini." Tabi bütün bunlar belgelere dayalı bilgiler değil, yöre insanı tarafından anlatılan şeyler.

Bu arada şunu belirteyim; Şeyh Said ile Dersimliler arasında yapıldığı söylenen görüşmelerin tümünde anlatılan ortak bir hikaye var. Güya Şeyh Said, konuk olduğu evin sahiplerinden (kimine göre Sey Rıza, kimine göre Alîyê Gaxî, kimine göre ise Mustafa Beg), yemek yapılmak üzere kesilmek istenen hayvanları kesmemelerini istemiş, onları kendi adamlarına kestirtmek istemiş. Nedeni de Dersimlilerin kızılbaş olması ve onların kestiği hayvanın etini haram kabul etmesiymiş. Doğrusu, bu iddia da bana hiç gerçekçi gelmiyor. Şahsen bunun iki nedene bağlı olarak ortaya çıkmış olabileceğini düşünmekteyim. Birinci ve ağırlıklı ihtimal, bunun bizzat devlet eliyle ortaya atılmış olmasıdır. Özellikle de, devletin gönlüne göre ısmarlama "tarih yazarlığına" soyunanların bu gibi konularda ne kadar "üretken" olduklarını göz ardı etmemek gerekir. İkincisi ise Şeyh Said önderliğindeki ulusal direnişe destek vermeyen ya da karşı çıkan, kimi dersimlilerin kendi tutumlarına haklılık kazandırmak için, yani savunma psikolojisi ile yarattıkları bir bahane olması ihtimalidir.

Görüşme ile ilgili yukarıda değindiğim birbirinden farklı görüşlerin yanısıra, Şeyh Said'in bu tür bir davranışta bulunmasına inanmayı güçleştiren başka nedenler de mevcuttur. Her şeyden önce Şeyh Said, Türk sömürgecilerinin yaygınlaştırmaya çalıştıkları gibi sıradan, bilinçsiz ve gerici biri değildi. Bir din adamıydı ama oldukça iyi eğitimi olan bilinçli ve ateşli bir

yurtseverdi o. Oturduğu Hınıs'ta bir hayli kızılbaş vardı, daha doğrusu onlarla komşuydu. Onun, bu kesime karşı düşmanca ya da küçük düşürücü yönde bir tutumu olduğuna ilişkin her hangi bir bilgi ya da kanıt yok elde. Tersine oldukça dostane ve barışçıl bir komşulukları olduğu söyleniyor. Zaten "Halkın davasını zafere götürmek için gerekirse komünistlerden de yardım alınır" diyerek çevresindeki din adamlarını ikna eden ve bu yolda çaba harcayan birinin, yukarıda belirtildiği tarzda dar görüşlüce bir davranış sergileyebileceğine inanmak için ciddi bir neden yok. Kaldı ki, bu Kürt geleneklerine o kadar aykırı ki bırakalım Şeyh Said'i, sıradan biri dahi böyle bir şeyi kolay kolay yapmaz. Devlete karşı bir başkaldırı hareketi planlayan ve bu amaçla Dersimlilerin desteğini almaya giden biri, bunu yaptığı zaman baltayı kendi ayağına vurduğunu da bilir her halde. Düşünün; birinin evine gidiyorsunuz, elini sıkıyor, ekmeğini yiyip suyunu içiyor, yatağında yatıyorsunuz ama sıra hayvan kesmeye gelince "Ben sizin kestiğiniz hayvanın etini yemem, bırakın benim adamlarım kessinler," diyorsunuz, inanılacak şey mi?

Yazının çerçevesini aşmasına rağmen yeri gelmişken kendi yöremde yaşananlardan da hareketle, din farkının bu olaydaki rolüne kısaca değinmek istiyorum. İstiyorum, çünkü 1925 direnişiyle ilgili olarak yazanların önemlice bir kesimi, Doğu Dersim ve Gımgım (Varto) yörelerinde, kimi aşiretlerin 1925'te direnişçilere karşı çıkmış olmalarını alevi-sünni çelişmesine bağlama eğilimindedirler ve daha da önemlisi, sonraki nesiller içerisinde bu görüşe inanların sayısı bir haylidir.

Yine bu noktaya değinirken, Doğu Dersim'li Alevi Kürt aşiretlerinin 1925 direnişine karşı tavırlarının oldum olası abartılarak yansıtıldığını da önemle belirtmek gerekir. Gerçek şu ki, ortada kimilerince dile getirildiği tarzda geniş çaplı bir karşı çıkış yoktu. Doğu Dersimliler, bu direniş sırasında esas olarak sessiz kaldılar.

Hatta o günün sınırlı haberleşme olanakları nedeniyle kısa süren ayaklanma sona ererken içlerinden bir çoğu ne olup bittiğini anlamaya fırsat bile bulamamışlardı.

Beri taraftan, bu satırların yazarı öteden beri sırf dinsel nedenlere bağlı olarak çatışma ve savaşların çıkabileceğine inanlardan değil. Tarihte, dinsel görünüm verilen hangi çatışmaya bakarsanız bakın, onun altında yatan başka nedenler vardır. Din, ekonomik ve politik nedenlerle çıkan bu tür çelişki ve çatışmalarda taraftar toplamak, başka bir deyişle kitleleri yönlendirmek için kullanılan bir araç olmaktan öte bir rol oynamıyor.

Üzerinde durmakta olduğumuz somut olayda da durum bunun tersi değil. Ne, Kiği ve Depe (Karakoçan) yöresini de dahil ettiğim Dersim'in doğu kesiminde, ne de daha doğuda yer alan Gımgım (Varto) Xinus (Hınıs) yöresinde; bazı Kürt aşiretlerince Şeyh Sait önderliğindeki 1925 ulusal direnişine karşı sergilenen tavrın temelinde din farkı etkeni yatıyordu. Neden ya da nedenler başkaydı.

Örneğin Hormekan aşiretinin tavrını ele alalım: Bu aşiretin, öteden beri Cıbran aşireti ile sorunları olduğu, aralarında kanlı çatışmaların yaşandığı bilinmektedir. Hamidiye Alayları'ndan birinin Cıbranlılar tarafından kurulması ve bu sayede elde edilen güçle sünni olsun, alevi olsun komşu aşiretler üzerinde baskıların arttırılması, söz konusu çelişki ve çatışmaları daha da büyüttü, oldukça uç noktaya götürdü. İki aşiret arasında yaşanan sorunların din farkından değil, kimi ekonomik ve sosyal nedenlerden kaynaklandığı ise olaya objektif yaklaşan herkesin kabul edebileceği bir gerçektir.

Bu nedenle de Hormekan aşiretinin, Şeyh Sait önderliğindeki harekete karşı aldığı tavrı aslında yeni bir şey değildi. O, yukarıda bahsi geçen olayların bir devamı, daha doğrusu zincirin yeni bir halkasını teşkil ediyordu ki, daha önce de değinildiği gibi bunun da asıl nedeni kimilerinin klişeleşmiş

sözlerle tekrarladıkları gibi sünnilere karşı alevilerin duyduğu bir tepki değildi. Nitekim, yörenin alevi aşiretlerinden Avdelan, Hormekan ve Lolan aşiretlerinin tersine direnişe destek verdi. Hormekan liderlerinden ünlü silahşör Zeynel'in, durumu güçleştğinde bir sünni olan İbrahim Paşa'nın yanına gitmesi ve bir süre orada barınması da söz konusu alevi-sünni kavgası tezini çürüten etkenlerden biridir.

Doğu Dersim'e gelince; iyi tanıdığım bu yörede, bazı grupların 1925 direnişine karşı çıkmış olmalarının da yine din farkı ile ilgisi yoktu. Bir kere bu bölgede, direnişe tavır alanlar sadece alevilerden oluşmuyordu; sünnilerden de aynı tavrı sergileyenler vardı. Örneğin, Dersim'in Xıran ve Sadiyan aşiretleri Kurmancca konuşan alevi, Şixmamdanların Sêydikan kolu ve Kurêşanlar Kirmancca (Zazaca) konuşan alevi, onlara komşu Oxî'li (bu günkü Karakoçan) Necip Ağa ise Kurmancca konuşan bir sünni idi. Bunun da ötesinde, alevilerle sünniler öteden beri bu yörelerde yan yana ya da iç içe yaşamaktaydılar ve dinsel açıdan birbirlerine karşı son derece saygılıydılar. O bölgeden biri olarak, bu güne kadar her iki kesim arasında dine dayalı bir sürtüşmeye rastlamadığımı, duymadığımı altını çizerek belirtmek isterim.

1925'deki o olayları bilen ve hatta bizzat çatışmalara katılmış olanlardan dinlediklerim var. Bunların içerisinde de din farkını kendi davranışlarına neden olarak gösteren bir tek kişiye rastlamadığımı belirtmek isterim. Onlar, alevi-sünni çelişkisini ağızlarına almazken, çok sıradan nedenler ve basit çıkarlarla o işi yaptıklarını her fırsatta ve bazen de ironik bir tarzda dile getiriyorlardı. Buna örnek

Bir örnek olmak üzere "Usivê Qurzkizî"nin anılarından kısa bir bölümü buraya almak istiyorum:

"... Bunun üzerine, yani o şekilde adam öldürünce, Haydar firar etti. (...) Aradan bir süre geçtikten sonra Şeyh Sait ihtilali baş

gösterdi. O ihtilal çıkınca da devlet beklemedi, kim kendisine yardım eder de Şeyh Said'e karşı savaşırsa her türden suçu afedilecek diye ilan etti. Haydar da bu olayı fırsat olarak gördü, devletten yana tavır aldı ve Şeyh Said güçlerine karşı savaştı. Tabi bizim yöreden çok sayıda kişi aynısını yaptı. Örneğin, Seter'den Dewrês İvrayim, Hesenê Hemedî, Usêno Qız, ... Doğrusunu söylemek gerekirse Kiğı tarafında alevi olsun, sünni olsun bir hayli Kürt bir araya gelip devlete destek verdiler." (Munzur Çem, Hotay Serra Usivê Qurzkizî, Deng Yayınları, 2002 İstanbul, s. 13. Kirmancca'dan çeviren Munzur Çem)

Burada sözü geçen Haydar, Usivo Qurzkiz ile akrabadır. Seter köyünden aynı işi yapanların tümü yine onun yakından tanıdıklarıdır. Grubun liderliğini yapan kişi ise bu olaydan 13 yıl sonra, yani 1938'de iki karısı ve gelini ile birlikte kurşuna dizilerek, oğlu İmam Hesen ise başı kesilerek katledilecek olan Dewrês İvrayim (İvrayîmê Hesenî) idi. Dewrês İvrayîm, o yöredeki kureşanların lideri olup tıpkı Haydar gibi çeşitli eylemlerinden ötürü devletçe aranan biriydi. Ve yine onun da direnişçilere karşı devletten yana tavır takınmasında, aftan yararlanmaktan başka her hangi bir düşüncesi yoktu.

Alevi Kürtler içerisinde, 1925 direnişine karşı çıkmış, din adamı ya da aşiret reislerinin aslında Aleviliği hiç de umursamadıkları, o yılların başka bir çok olayı karşısında takındıkları tutum da açığa çıkartıyor. "Doğu İlleri ve Varto Tarihi" nin yazarı Hormekanlı M. Şerif Fırat ile Malatya'nın "ünlü" Doğan Dedesi'ni buna örnek olarak verebiliriz. Şeyh Sait'in Alevilere hiç bir zararı dokunmadığı halde ona karşı savaşan bu ikili 1921, 1926, 1930 ve 1937-38'de Alevi Kürtler soykırımı uğrattırlarken seslerini çıkarttılar mı? Hayır. Onlar, Aleviliği yok sayan, Alevi ibatedini yasaklayan ve alevileri katleden; Dersim halk türkülerinde sürekli Yezit ve Mervan ile özdeşleştirilen soykırımcıların saflarında

---

M. Şerif Fırat ile Doğan Dede gibilerini, böylesine gözükapalı bir tarzda kendi halkının katillerinin hizmetine girmeye iten nedenler neydi acaba? Bu, soyut bir çıkarıcılık ya da kişilik zaafının bir sonucu muydu, yoksa bizzat bu kişiliğin ortaya çıkmasına ve şekillenmesine de neden olan başka etkenler mi mevcuttu? Bu satırların yazarının görüşü ikincisinden yanadır; yani bahsi geçen ikilide somutlaşan tutumun, kökleri daha gerilere giden kimi tarihi ve toplumsal koşulların bir sonucu olduğu şeklindedir.

---

yer aldılar, kim iktidara geldiyse onun adamı oldular.

Peki M. Şerif Fırat ile Doğan Dede gibilerini, böylesine gözükapalı bir tarzda kendi halkının katillerinin hizmetine girmeye iten nedenler neydi acaba? Bu, soyut bir çıkarıcılık ya da kişilik zaafının bir sonucu muydu, yoksa bizzat bu kişiliğin ortaya çıkmasına ve şekillenmesine de neden olan başka etkenler mi mevcuttu? Bu satırların yazarının görüşü ikincisinden yanadır; yani bahsi geçen ikilide somutlaşan tutumun, kökleri daha gerilere giden kimi tarihi ve toplumsal koşulların bir sonucu olduğu şeklindedir.

Bilindiği gibi, Gıngım (Varto) ve Malatya yörelerinde yaşayan alevi Kürtler, kendilerini sünni Osmanlı devleti dönemindeki baskı ve tahribatlara karşı savunabilmek için gerekli olanaklara sahip

sayılmazlardı. 1923 yılında kurulan yeni devlet ise "Cumhuriyet" adıyla doğuyor ve biçimsel de olsa laik gözüküyordu. Bu nedenle de onun, Sünni Osmanlıya karşı tepkici olan o yörelerin Alevi Kürtlerinin hiç değilse bir bölümü tarafından sempatiyle karşılanmasında ve desteklenmesinde anlaşılmayacak bir şey yoktu. Bu tutum, onlara sadece ekonomik ve politik avantajlara sahip olmanın yollarını açmıyor, aynı zamanda bir hesaplama ve geçmişin öcünü almayı da olanaklı kılıyordu. İşte gerek Gımgım yöresi Hormekan ve Lolan aşiretlerinin gerekse Malatya'lı Doğan Dede'nin yeni devletin yönetimine destek vermiş olmalarının altında yatan temel etkeni bu noktada aramak gerekir. İşin gerçeği, onlar Şey Sait'e karşı oldukları için değil, fırsat çıkmışken yeni devletle ilişkileri düzeltme, ona dayanarak kendi çıkarlarını ve geleceklerini sağlama alma düşüncesiyle böyle bir yola girdiler.

Elbet bu tutum, Dersim'in çoğunluğunun 1925 direnişine karşı sergilediği tutumla bağdaşmıyor, çelişiyor. Daha önce verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi 1925 direnişi sırasında doğu yörelerinde kemalist rejime sağlanan sınırlı destek bir yana bırakılırsa, Dersim'in merkez bölgeleri harekete karşı sessiz kaldılar, batı bölgelerinde ise sempati ile bakıldı ve ondan da öte fiili destek verilmesi yönünde hazırlıklar yapıldı.

Peki Dersim'i böyle bir tutum sergilemeye iten neydi? Bunun başlıca nedeni, Dersim'in coğrafik olarak Malatya ve Gımgım-Hınıs yörelerine daha avantajlı bir durumda olması, Osmanlı döneminin tahribatlarından buralar kadar etkilenmemesi ve ayrıca kendisini dış tehlikelerden koruyabilecek belli bir güce sahip olmasıydı. Uzunca bir süredir Osmanlı devleti ile mücadele içerisinde olan Dersim, gerektiğinde yeni devlete karşı da aynı şeyi yapabileceğine inanıyordu. Ayrıca dersimliler bakımından yeni kurulan devlet, yani T.C. ile Osmanlı arasında fazlaca bir fark yoktu. Tersine yeni devletin aşırı Türk

milliyetçiliği üzerine şekillenen politikası, fazladan bir kuşku ve endişe kaynağıydı. Kaldı ki, Ankara hükümetinin 1921 yılında Dersim'in batısında yer alan Koçkiri'de yapmış olduğu soykırım, bütün tazeliği ile gözlerinin önünde duruyordu onların.

Şimdi, bu noktayı bir kenara bırakalım ve kitapla ilgili değerlendirmeye devam edelim. Kürt İsyanları'nın yazarı, Sey Rıza'nın halkla ilişkilerinden ve mütevazî kişiliğinden bahsederken, "Rıza yerine 'Rızoz' diye çağrılıyordu. Dersim'in tartışmasız lideri haline geldiğinde bile o halkın 'Rızoz'suydu' diyor. (s. 222)

Sey Rıza'nın mütevazî bir kişiliğe sahip olduğu tartışma götürmez. Bu, onu tanıyan hemen her kesin üzerinde birleştiği bir noktadır.

Ancak A. Kahraman bunu öyle sunuyor ki sanki Sey Rıza'ya her zaman ve her kes tarafından bu şekilde hitabedilmiş gibi bir hava doğuyor. Bu, gerçeği yansıtan bir saptama değil. Sey Rıza'ya halk arasında esas olarak "Rayver" diye hitap edilir. Belirli durumlarda, diyelim ki kızgınlık anında, bir sorunu haletsin diye yanına gidildiğinde ve özellikle nazı geçenler tarafından kendisine "Rızoz" diye seslenilir. Bu "Rızoz!" şeklindeki hitapla ilgili olarak bana anlatılan yaşanmış bir olayı aktarayım:

Bir ara Kurêşan aşireti ile Sey Rıza tarafı (Şixhesenanlar) arasında büyük bir kavga meydana geliyor. Bir süre sonra ise barış toplantısı (cemat) yapılmasına karar veriliyor ve toplantı gerçekleşiyor. Seyit Rıza bir ara bakıyor ki Kurêşan aşiretinin batı kolunun (Hozat-Ovacık yöresi) lideri Sey Usê (Seit Hüseyin) kapının yanında oturuyor. Bunun üzerine kendisine sesleniyor ve "Sey Usê qey uza lewê Çêverî de nîsta ro?" (Sey Usê neden kapının yanında oturuyorsun" diyor. Ötekisi ise buna karşılık "Cayê mi kî lewê çêverî yo, tawayê nêbeno Rayver" (Benim yerim de kapının yanı, bir şey olmaz Rehber) diyor.

Tartışmalar sırasında Sey Rıza karşı tarafı haksız bir noktaya getiriyor ve işte tam o

anda Sey Usê oturduğu yerden "Rıza hala uza de vinde" (Hele orada dur Rıza) diye sesleniyor. Sey Rıza buna karşılık "Nê Sey Usê, heqa to çin a, cayê to peyê çeveri yo (Hayır Sey Usê senin konuşmaya hakkın yok, yerin kapının arkasıdır," diyor. İşte Sey Usên'in burada ona "Rıza" demesi, ikisi arasında dostane ilişkilerin bulunması ve Sey Usên'in ona nazının geçmesidir.

Sey Rıza'nın özel yaşamından bahsedilen bölümde ise onun üç kez evlendiği belirtiliyor. Yazara göre ilk karısı Zêyne, 1920'de oluşturulan TBMM de milletvekilliği yapan Diyar Ağa'nın kızıdır (s.223).

Doğrusu Sey Rıza'nın Zeyne adında bir karısı olduğunu ilk kez duyuyorum. Torunları dahil, kendisini tanıyan bir çok kişi ile onun yaşamı üzerine yaptığım konuşmalarda bana hep iki kez evlendiğinden bahsedildi. İlk karısı Elê (Elif), ikincisi ise Besê'dir. Elê'nin Diyar Ağa'nın kızı olduğu ise bilinmektedir. Kitapta bu konuda yazılanları okuduktan sonra yeniden sordum, konuştuğum kişiler bu bilgileri bir kez daha doğruladılar, yani Sey Rıza üç değil, iki kez evlenmiş.

Yazar, Sey Rıza'nın Elê'den Hıdır, Şeyh Hasan, Baba, Bıra İbrahim ile Reşik Hüsêyin olmak üzere beş erkek çocuğu dünyaya geldiğini belirtiyor. Sey Rıza'nın Hıdır isminde oğlu olduğunu bu güne kadar hiç duymamıştım. Bu satırları okuduktan sonra bir daha sordum, hiç kimse doğrulamadı. Yazar, bir yerlerden yanlış bilgi almış olmalı. Ayrıca Baba ile Bıra İbahim iki ayrı kişi değil, Sey Rıza'nın ilk karısı Elif'den doğan üç oğlundan ortancasının değişik iki adıdır. Yani ortanca oğluna hem "Bava İvrayim" deniliyor, hem de "Bıra İvrayim."

Yazar, Sey Rıza'nın son karısı Besê'den çocuğu olmadığını belirtiyor ki bu bilgi de doğru değil. Sey Rıza'nın Bese'den çocukları vardı.

A. Kahraman, Türk basınında Sey Rıza'nın karısı Besê'den çok bahsedildiğini söyledikten sonra "Besê, eşinin yanında

savaşarak öldü," diyor.

Eğer bu savaştan, Sey Rıza ile birlikte olmak, ondan uzaklaşmamak kastediliyorsa yazılanlar doğrudur. Besê, son ana kadar Sey Rıza ile birlikteydi. Fakat eğer anlatılmak istenen, onun silah kullandığı ise yanlıştır. Sey Rıza'nın karısı Besê silah kullanmış değil. Silahşör olarak ün salmış Dersimli Bese, Xozmerage köyünden demenanlı Mirzali'nin karısı olan "Besa Siyaye" (Kara Besê)'dir. Kara Bese, 1940'lı yıllarda Dersim dağlarında ele geçti, sürgüne yollandı ve sonradan Elazığ'da öldü.

Kahraman, kitabının bu bölümde Dersim-Rus ve Dersim-Ermeni ilişkileri üzerinde dururken de Avukat Kahraman Aytaç'ın ağzından aktardıkları arasında şu ilginç cümleler göze çarpıyor:

"Seid Rıza, Sansa vadisinin tutulması görevini, aşiretinden Çamurekli Zeynal Ağa'ya (Altıntaş), Dersim'in en savaşkan, en gözü pek asiretleri olan Heyderanlar, Alanlar, Balaban, Demenan ve Kureşanları da emrine veriyor."

"Zeynel Ağa, Sansa vadisine yerleştikten sonra, Rus ordusu ve askerlerinin teçhizatını yakından görüyor. Gördükleri karşısında şaşırıyor. Çünkü Rus askerlerinin elinde toplar, makineli tüfekler var..."

"Zeynel Ağa Seid Rıza'ya gidiyor. Gördüklerini anlatıyor. Seid Rıza 'Ne yapalım yani, vaz mı geçelim?' deyince silahları Ruslardan alacağını söyleyip ayrılıyor. Rus karargahı ile ilişki kuruyor. Komutanla görüşmek istediğini bildiriyor. İsteği kabul oluyor. Zeynel Ağa komutanın yanına gidince, 'sizinle alıp veremediğimiz bir şey yok' diyor. Biz Kürdüz. Bizim sorunumuz Osmanlıyla. Bağımsızlık için yıllardan beri mücadele halindeyiz. Ama silah bakımından güçsüz olduğumuz için amacımıza ulaşamıyoruz. Eğer silah yardımı yaparsanız, bu kez başarıya ulaşmamız mümkün olacaktır."

Yazar'ın yine aynı kaynağa dayanarak aktardığına göre, Rus Komutan Zeynel'i dinledikten sonra, konuyu



değerlendireceklerini söyleyip kendisini geri gönderiyor. Bir süre sonra da çağırıyor ve 117 katır yükü silah ve giyecek veriyor. Dersimliler de Ruslardan aldıkları bu silahlarla Erzincan üzerine yürüyerek Rusları vuruyorlar. (s.230-231)

Doğrusu insan bu satırları okuyunca, bu kadar çok yanlışın nasıl bir araya getirildiğini anlamakta güçlük çekiyor.

Her şeyden önce Çamurekli Zeynel, Sey Rıza'nın aşiretinden değil. Yani Şixhesenanlı değil, Kureşanlıdır. Sey Rıza'nın bölgesi ile Zeynel'in köyü birbirlerine oldukça uzak mesafedeler. Dersim'i ve oradaki aşiret ilişkilerini bilenler, Seit Rıza'nın kendi aşireti dışındaki aşiretlerden birini çağırıp söylendiği tarzda görev vermesi hayli zordur ki zaten pratikte de Zeynel'e bu tür bir görev verilmiş değil.

Ayrıca Çamurekli Zeynel'in bağlı olduğu Kureşan aşiretinin o dönemki tartışmasız reisi Alîyê Gaxî idi ve bu günkü Dersim merkez ilçeye bağlı Şovayige köyünde oturmaktaydı. Doğu Dersim'de onun etkinliği, Batı Dersim'de yaşamakta olan Sey Rıza'dan çok daha fazlaydı. Bu nedenle de Kurêşanlılar ile birlikte hareket etmek için Sey Rıza'nın görüşeceği kişi, sadece iyi bir silahşör olan ve yönetici role sahip bulunmayan Zeynel değil, Alîyê Gaxî olurdu. Sey Rıza'nın Batı Dersim'deki Kureşanlı muhatabı ise Sey Usên (Usênê Sêyd) idi.

Yukarıdaki satırlarda göze çarpan diğer bir nokta da, Zeynel'in Sansa vadisine gittikten sonra Ruslarla karşılaştığı ve onların ellerindeki silahları da o zaman gördüğü şeklindedir. Oysa Ruslar bölgeye adım atar atmaz Dersimlilerle yüz yüze gelmiş ve Dersim'in kuzey hatı boyunca, Kiği'dan Erzincan'a kadar uzanan bölgede aralarında irili-ufaklı diziyle çatışma yaşanmış, bir o kadar da görüşme yapılmıştı.

Bu çatışmalar sırasında ne tek cephe vardı, ne de tek cephe komutanlığı. Değişik bölgelerde, aşiretler gruplar halinde cepheler açmışlardı. Diyelim ki Kiği-Plemuriye

(Pülümür) hattındaki cephe komutalarından biri ünlü Çarekan Beyi Mustafa Bey idi. Bir diğeri, Sünni Kürt aşiretlerinden olup Kurmancca lehçesi konuşan Kiği'ya bağlı Pagasure köyünden Usên Ağa idi. Yörenin alevi aşiretlerinden bazıları da Usên Ağa ile birlikteydiler ki bu satırların yazarının mensubu olduğu aşiret de bunlar arasındaydı. Haydaran, Alan, Demenan, Balaban ve Kureşan aşiretlerinin Zeynel'in emrine verildikleri belirlemesi de tümüyle gerçek dışıdır. Daha önce de belirttiğim gibi ne Sey Rıza'nın bu tür bir görevlendirmeyi yapabilecek gücü ve yetkisi vardı, ne Zeynel böyle bir komutanlık görevini üstlenebilecek konumda biriydi, ne de sözü edilen aşiretler bunu kabul ederlerdi. Alîyê Gaxî, Plemuriye (Pülümür) hattında etkin olan kişilerden biriydi. Buna karşılık Sey Rıza asıl olarak Ovacık-Hozat bölgesinde ön plana çıkmış ve Erzincan üzerine yürüme sırasında da tartışmasız lider haline gelmişti.

Ruslarla Dersimliler arasında Pülümür cephesinde geçen çatışmaları anlatırken özellikle de Areyan (Arêzan/Arêzi) aşiretinden oluşan kolun gösterdiği olağanüstü başarıyı gözden uzak tutmamak gerekir.

Beri taraftan, Rus Ordusunun komutanıyla görüşen kişi Çamurekli Zeynel değil, onun karşısında saygıyla eğildiği Alîyê Gaxî idi. Halk arasında da iyi bilinen ve sık sık anlatılan bu olayı, Alîyê Gaxî'nin torunu Kazım şu sözlerle dile getiriyor:

"Evet, onun bu alanlarda da hayli çalışmaları olmuş. Örneğin, 1. Dünya Savaşı sırasında, Rus Ordusu Plemuriye tarafında Soya Tole'ye kadar ilerlediğinde, o gidip Rus komutanla konuşmuş. Yeri gelmişken şunu da söyliyeim, Aliyê Gaxî Türkçe bilmiyormuş ama Ermeniceyi rahat konuşuyormuş. Ruslarla görüşmelerinde de Ermenice konuşmuş, Ermeni tercümanlar aracılık etmiş, çevirmişler.

Aliyê Gaxî, o görüşmeler sırasında Rus komutana diyor ki "Biz Türk değiliz, Kürdüz. Türklerle aramız bozuk ve onlarla

savaş halindeyiz. Dersime girmeyin, bize destek olun, silah verin direnelim ki, Türk zulmünden kurtulalım." Orada bu konuda anlaşmaya varıyorlar ve Ruslardan epey silah ve cephane alıyor. Türk devletinin sürekli bize düşmanca davranması ve sonunda da katletmesinin nedenlerinden biri budur.

Öte taraftan büyük dedem Ruslarla anlaşmaya varmış ama Dersimlilere de, "Tedbirlerinizi alın, tuzağa düşmeyelim. Ola ki Ruslar yarın-öbür gün sözlerinde durmaz olsunlar, böyle bir şey olduğu takdirde savaşırız," demiş. (Munzur Çem, Tanıkların Diliyle Dersim'38, Peri Yayınları, Mart 1999, İstanbul, s.164)

Bu görüşmenin, halk arasında çokça anlatılan bir de mizahi yanı var ki o da şöyledir: Aliyê Gaxi Rus Komutanla görüştüğünde, Komutan ona:

"Bak Ali Ağa, biz devletiz bu kadar silah ve askeri gücümüz var, ama yine de Türklerle baş etmekte bu kadar zorlanıyoruz. Onlarla savaştığınızı söylüyorsun, peki sizin neyiniz var, onlarla nasıl başa çıkıyorsunuz?"

Alîyê Gaxi buna aynen şu yanıtı veriyor:

"Servê pîye mi bo, name juyî ra, ey kîseme, qersuna dey cême pê ayê bînî kîseme" (Babamın başı için, birini öldürüyoruz, sonra onun kurşununu alarak ötekini öldürüyoruz).

Komutan bu sözleri duyunca gülmüş ve "Sizin işiniz çok zor Ali Ağa" demiş.

Yazar, kaynak olarak başvurduğu Kahraman Aytaç'tan aktarmalara şu satırlarla devam ediyor:

"Hazırlıklar tamamlandıktan sonra, Dersim'liler Seid Rıza'nın önderliğinde Erzincan üstüne yürümeye başlıyor....

"... Dersim'liler şehri kuşatma altına alıyorlar. Şehirdeki komutan, yardım göndermesi için Karakoçan'daki karargaha haber veriyor. Karakoçan'daki Rus birlikleri harekete geçiyor. Fakat Sansa deresine geldiklerinde şaşkınlık içersinde ateşle karşılaşılıyorlar. Aldatıldıklarını anlıyor ama,

---

İşte bu koşullarda Ruslar kendiliğinden geri çekilir ve Ermeniler de silah zoruyla bölgeden çıkarıldıktan sonra Dersim, yine eski haline dönüyordu. Ne var ki böyle bile olsa Sey Rıza o dönemde de yörenin en saygın liderlerinden biri; hatta en önde olanı olma durumunu korumaktaydı. Koçkiri katliamı sırasında ve sonrasında devletle onun muhattap olması ve görüşmeleri yürütmesi de zaten bunu kanıtlıyor.

---

çok geçtir..." (s.232)

Depe ya da Türkçeleştirilmiş ismiyle Karakoçan, Elazığ-Bingöl yolu üzerinde ve Elazığ'a bağlı bir ilçedir. Eğer bu metinde bahsi geçen "Karakoçan" bu ilçe ise yukarıdaki bilgiler tümüyle yanlış demektir. Çünkü 1. Dünya Savaşı sırasında Ruslar Dersim'in güneyine düşen Karakoçan'a kadar gelmemiş, orada karargahları da olmamış ve dolayısıyla da yukarıda belirtilen tarzda her hangi bir olay da yaşanmamış. Sansa Vadisi ise Dersim'in kuzeyinde Karasu nehrine açılan bir vadidir.

Yazar, bundan sonra ki yakın dönem için Sey Rıza'dan bahsederken de şunları yazıyor:

"1919 yılında, Ankara'ya kafa tutan tutumundan hemen sonra, ajan-provokatörler meydana salınmış, 'dokunulmaz' olmadığı kanıtlanırcasına didilmiş, etkisi kırılmıştı. O artık bir sözüyle Dersim'i ayağa kaldıran lider değil, sözü fazla dinlenmeyen, etrafına söz geçiremeyen

bir adamdı (s. 240)

Bu değerlendirmenin de gerçeği yansıttığı söylenemez. Yazarın "Ankara'ya kafa tutma" sözleriyle, onun M. Kemal ve çevresi ile ilişkilerini kastettiği açıktır. Elbet Sey Rıza, M. Kemal'in faaliyetlerinden memnun değildi, ona her hangi bir destek de sunmadı. Bu yüzden de kendisine yapılan milletvekilliği önersini red etti.

Peki o dönemde "meydana salınan" ajan-provokatörler kimlerdir? Bunlar nerede, nasıl ve hangi eylemleriyle Sey Rıza'yı "sözü dinlenmeyen bir adam" haline getirmeyi başarmışlar acaba?

Beri taraftan eğer Sey Rıza bu durumda olan biri ise nasıl olur da 1924 yılında Şeyh Said ile yapıldığı söylenen görüşmeyi Dersimliler adına en ön planda yürüten "efsanevi lider" olabiliyor?

Sey Rıza, 1918'de Erzincan'ı kuşatıp alırken arkasında büyük bir güç vardı. Çünkü koşullar buna uygundu. Aslında yakın tarihimizdeki bu olayın ciddi olarak irdelenmeye ihtiyacı var. Öyle ya 1915 soykırımı sırasında Ermeni halkına büyük destek veren, onları koruyan Dersimliler, 1918'de nasıl oldu da birden bire böylesine ters bir noktaya geldiler ve bu kez onlarla çatıştılar? Gerçi Dersimlilerin savaşı sivil halkla değildi ama yine de yöre Ermenileri bir bütün bundan etkilendiler ve bir hayli zarar gördüler. Dersimli Baytar Nuri, Sey Rıza'nın bu harekate girişmesi nedeninin, sadece Erzincan yöresindeki Kürtleri korumaya yönelik olduğunu belirtiyor. Peki silahlı Ermeni güçlerden Kürtlere yönelik böyle bir tehdit gerçekten söz konusu muydu, araştırmak gerekir. Kanımca Ermeniler de, Kürtler de o dönemde uzağı görebilen sağlıklı bir politika izleyemediler. Savaşta, Osmanlıları yenen Rusya'nın desteğine büyük ölçüde bel bağlamış olan Ermeni yöneticilerin, Kürtleri ve onların taleplerini fazla önemsemediklerini hatta bir çoğuna karşı çıktıklarını söylemek yanlış olmaz. Sovyet devriminin patlak vermesi ve Rus ordusunun geri çekilmesi hazırlıksız

yakaldı onları. Kürtler ise aynı şekilde ne Ermeni-Kürt ilişkilerini bozmak için Osmanlı paşalarının oynadıkları oyunları, ne de Ermenilerle çatışmanın gelecekte kendileri için yaratabileceği tehlikeyi görebildiler. Politik körlük olarak nitelendirilmesi gereken bu tutumun, her iki halka neye mal olduğunu anlatmaya gerek yok sanıyorum.

İşte bu koşullarda Ruslar kendiliğinden geri çekilir ve Ermeniler de silah zoruyla bölgeden çıkarıldıktan sonra Dersim, yine eski haline dönüyordu. Ne var ki böyle bile olsa Sey Rıza o dönemde de yörenin en saygın liderlerinden biri, hatta en önde olanı olma durumunu korumaktaydı. Koçkiri katliamı sırasında ve sonrasında devletle onun muhattap olması ve görüşmeleri yürütmesi de zaten bunu kanıtlıyor.

Yazar, "Şeyh şerif, Şeyh Said'in istemi üzerine Dersimlilerin yansız kalmaları için girişimde bulunuyordu..."

'Bu arada Karaballı aşiretinin reisi Celalzade Mehmet Efendi' ye de 'Hareketsiz durmaları' için telgraf çekiyorlardı.

'Hasan Hayri Bey, bu telgraf gerekçe gösterilerek bir yıl sonra idam ediliyordu.

'İdam üzerine, Kocuşağı aşireti, Hasan Hayri'nin oğlunun önderliğinde ayaklanınca Türk ordusu 1926 yılında Pülümür'e giriyor, isyancıları şiddetle cezalandırıyordu."

Kanımca, "Şeyh Sait Dersimlilerin tarafsız kalmalarını istiyordu," belirlemesi, o günkü gerçeği tam olarak yansıtmıyordu. Şey Sait'in bu konudaki tutumunu, Dersimlilerin harekete fiilen destek vermelerini, diğer bir deyişle ayaklanmaya katılmalarını sağlamak, ancak bu gerçekleşmediği takdirde tarafsız durmalarını temin etmek şeklinde özetlemek gerçekçi olur kanısındayım.

Nitekim, Şey Said adına harekete müdahale etme yetkisine sahip olduğu bilinen Darahini eski inzibat Memuru Hasan Fehmi Bey'in, kendisine ve bir kopyası da Elazığ Cephesi Komutanı Şeyh Serif'e yazdığı bir mektupta Dersim ve Kiğılılarla

aşireti büyüğü Alîyê Gaxî, Batı Dersim Kureşanlarının büyüğü Usênê Seydî, Demenan aşireti adına Cevrayîl Axayê Arekiye, Usivan aşireti reisi Qemer (Kamer) Ağa'ydı. Hatta Kamer Ağa'nın suyun çokluğunu ve karşıya geçişin zorluğunu bahane ederek Munzur'un kıyısından geri döndüğü, kendi adına konuşma yetkisini ise Usênê Seydî'ye verdiği de söylenmektedir.

Yazar, bu arada 1937 harekatı sırasında, teğmen İsmail Hakkı'nın öldürülüşüne değiniyor ve teğmenin köprüden geçerken üzeri aranan ve hakarete uğrayan Yusufan aşireti reisi Kamer Ağa'nın oğlu Fındık tarafından öldürüldüğünü belirtiyor (s. 262ve 263). Ne var ki işin gerçeği öyle değil. Olayın aslı şöyle:

1937 baharında asker adım adım Dersim'in içlerine doğru ilerlerken, büyükçe bir askeri birlik Harçige çayının batı kıyısına geçiyor. Demenan ve Haydaran aşiretleri, Kureşan ve Usivan (Yusufan) aşiretlerinin de desteğiyle geniş bir saldırı başlatıyorlar. Çok yoğun çatışmalar yaşanıyor ve askeri birlik oldukça zor duruma düşüyor. Çünkü Dersim kuvvetleri köprüyü de ateş altına almış, birliklerin geri çekilmelerine izin vermiyorlar.

Genel Kurmay yayınları arasında yer alan "Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar" isimli kitabın 384, 385 ve 386. sayfalarında bu çatışmalarla ilgili detaylı bilgi var. Bu kaynakta, söz konusu geri çekilme harekatı ile ilgili olarak şunlar söyleniyor:

"9 ncu Seyyar Jandarma Taburunun 1 nci, 2 nci ve 3 ncü Bölükleri ile Tabur Karargahı Harçik suyunun doğusuna geçmişler, köprü'nün batısında ve köprü başında artçı olarak sadece bir makinali tüfek mangası bırakılmıştı. 29 Nisan saat 09:00'da başlayan bu çekilme, eşkiyanın baskısı altında bir hayli güç olmuş ve tabur bir miktar zaiyat vererek suyun doğusunda Kizge köyü civarında toplanmıştı."

Kendisi o yöreden olan Memê Jêle'nin

derlediği ve başka kişiler tarafından da doğrulanan bilgilere göre, askeri birlik nehrin batısında sıkışıp kalınca, büyük dini otoriteye sahip olan ve devletle de öteden beri iyi ilişkileri bulunan Muxundîye (Muhundu) lu Seyid Usên'den yardım isteniyor. Seyid Usên ilk elde Haydaran bölgesine giderek Hıdır Ağa (Xidê Alê Îsme)'den yardım istiyor. Ne var ki Hıdır Ağa, sözün Kamer Ağa (Qemer Ağa)'da olduğunu söylüyor ve Seyid Usên'i geri gönderiyor. Sêyîd Usê, daha sonra Xozmerege (Hozmerek) köyünden Demenanlı bir kadın yardımıyla çatışma bölgesine gidiyor.

Orada görüşmeler yapılırken devlet hesabına çalışan "ünlülerden" Ali Yıldırım da devreye giriyor. Dersimliler, askeri birliklerin yöreyi terk etmesini ve Mazgirt'ten daha güneye çekilmesini istiyorlar. Bu arada yine dersimliler, bozdukları telgraf hattının onarılmasına da izin veriyorlar ve böylece Elazığ'daki Abdullah Alpdoğan'la konuşma şansı ortaya çıkıyor. Alpdoğan'nın, Dersimlilerin istemlerinin kabul edildiğini, yemin billah ederek ve "namus sözüdür" diye kesin bir dille bildirmesi, ayrıca Seyid Usên'in de kefil olması üzerine birliklerin geri çekilip nehrin doğu yakasına geçmelerine izin veriliyor.

O akşam, varılan anlaşmayı yazılı hale getirmek üzere Alîyê Gaxî'nin oğlunun konağında bir araya geliyorlar. Ancak Tabur Komutanı olan binbaşı böyle bir belgeyi imzalamaya yanaşmıyor ve "Devletin bir şerefi var, üç-beş eşkiya ile anlaşma mı yapacak?" türünden sözler sarf ediyor.

Seyîd Usê, daha sonra etrafına, "Biz anlaşma yapmak üzere konuşurken, binbaşı tabancasını çıkarttı ve alnıma dayadı, bu yüzden de anlaşmayı imzalayamadık," diyecekti.

Binbaşı bununla da yetinmiyor ve bu arada Dersimlilerin kararlılıklarını ölçmek için de kimine göre teğmen, kimine göre ise üstteğmen olan İsmail Hakkı komutasında

bir birliğe yeniden karşıya geçme emrini veriyor. Birlik, köprüyü geçmeye çalıştığı sırada Dersimliler ateş açıyorlar ve ilk ateşte, İsmail Hakkı ile bir grup asker vuruluyor. Onu vuran kişi ise yazarın belirttiği gibi Fındık Ağa değil, Korkez köyünden Kureşanlı Memo'dur. Ne var ki Memo orada bir kurnazlık yaparak İsmail Hakkı'yı vurur vurmaz "Tpuurr, mi ra Fındıq Axa vanê" (Heeyt, bana Fındık Ağa derler) diye bağıyor. İşte bu bağırma olayı, sorumluluğun Fındık Ağa'ya yüklenmesine neden oluyor. Korkez'li Memo, sonraki günlerde bu tavrının nedenini "Baktım ki, Qemer Ağa (Fındık'ın babası) biraz yan çiziyor, oğlunun ismini verdim ki mecbur kalsın kavgaya girsin" şeklinde açıklıyor.

Kitapta, Faik Bulut'un "Dersim Raporları" isimli çalışmasından, Sey Rıza'nın emirleri olduğunu söylenen F. Doğan'ın ağzından gelişmeler aktarılırken de Demenan aşiretinden bahsediliyor ve "Aşiretin en yiğit elemanları olan İbişî Seyik Ali, Hesê Gene, Memê Kek'in oğlu Hıdır ve kardeşleri, Kamer Ağa'nın oğlu Hüseyin ..." belirlemesinde bulunuluyor. Bunlardan son ikisi yeni duyduğum isimlerdir, doğruluk derecesiyle ilgili olarak bir şey söyleyemem. Baştaki ikisi ise gerçekten de Kürt ulusal direnişinin bu yöredeki unutulmaz isimlerindendirler. Ancak bunların da isimlerinin yazılışında yanlışlık var. Doğrusu şöyledir: İvisê Sêykalî, Hesê Gewe ya da Hesê Gewa Qerî.

1937 yılındaki çatışmalarla ilgili olarak kitabın 276. sayfasında yer alan şu satırlar da üzerinde durulmayı gerektirecek niteliktedir:

"...Bahtiyar aşireti hedef haline geldiğini görünce 1937 yılında Hozat'ta cephe açmış, Seit Rıza'nın yanında savaşa girmiş, çatışma alanı genişlemişti. Bir süre sonra aynı bölgedeki Yukarı Abbas, Karabal ve Ferhat aşiretleri savaşa katılmış, Onları Nazîmiye bölgesindeki Haydaran ve Mazgirt'teki Demenan ile Yusufan aşiretleri izlemişti."

Önce buradaki bir kaç özel ismin

orijinalini vermekle başlayalım işe. Yukarıdaki "Bahtiyar, Abbas, Karabal ve Ferhat" isimlerinin Kürtçe asılları sırasıyla Bextîyaran (Beytîyarî), Abasan / Avasan (Avasî / Abasî), Qerebalîyan / Qerebolîyî ve Ferhadan / Feratî'dur.

Qerebalîyan (Qerebolîyî) ve Ferhadan (Feratî) aşiretleri, ne 1937 yılında ne de 1938'de savaşa girdiler. Onlar bunun tersine çatışmaların tamamen dışında kaldılar. Bu yüzden de yukarıdaki alıntıda yer alan konuya ilişkin bilgi gerçeği yansıtmıyor.

Bextîyaran aşireti için yapılan "... hedef haline geldiğini görünce cephe açtı" tarzındaki görüşe de katılmak hayli güç. Bextîyaran (Bahtiyaran) aşireti, 1937'den önce Sey Rıza ile ittifak yapmış aşiretlerden biriydi. Aşiretin liderliğini yapan Şahan Ağa, o dönemde ortaokulu okumuş yurtsever bir insandı. Bu olaya bakışı, aşiretsel ilişkileri aşan bir çerçevedeydi. Bütün bu nedenlerden ötürü de Bextîyaran aşiretinin çatışmaya katılması için kendisinin hedef haline geldiğini görmesine gerek yoktu. Türk devletini ve onun amaçlarını iyi bilen Şahan Ağa, 1937 baharında askeri hareket başlar başlamaz, direnişe geçti.

279. sayfada ise Alişer için "İlksor dağında, kullandığı mağaranın önünde, "heval" (arkadaş) diye hitap ettiği eşi Zarife'yle oturuyordu," deniliyor.

Bu bilgide de bir yanlışlık var. Zira Alişer'in bulunduğu mağara "İlksor" (doğrusu İksor olacak) dağında değil, Tujîk Bava ya da Sultan Bava'nın eteklerindeki "Mixara Palaxine" (Palaxine Mağarası) idi. Katledilişinden sonra halk bu mağaraya "Mixara Alîşêr Efendî" (Alîşêr Efendî Magarası) adını verdi.

Kitabın yazarı, Alîşêr'in katledilişini anlatırken de kimi önemli hatalara düşmektedir (s.279-280).

Örneğin, Alîşêr ile Rayvero Qop arasında kirvelik olduğunu belirtiyor ki bu doğru değil. Alişer ile kirve olan, Sey Rıza'nın öteki yeğeni Zeynelê Alîyê Topî (Zeynel Top)'dir. Zeynel, oğlunu Alişêr'in eteğinde

sünnet ettirmiş.

Alişêr'i katleden ekibin başında yer alan kişi ise kitapta belirtildiği gibi Rayvero Qop değil. İşin doğrusu şöyle: Rayvero Qop ile o yörede savaşmakta olan 17. Tümen Karargahı, olayı birlikte planlamışlar. Ne var ki Rayver'in kendisinin Alişêr'in yanına gitme şansı yoktu. O nedenle de bu işi halletme görevi, yine o sıralar amcası Sey Rıza'ya yüz çevirmiş olan Zeynel Top'a verildi. Zeynel Top, her ne kadar Sey Rıza'ya karşı devletle aynı saflarda bulunuyor idiyse de aralarındaki kirvelik bağı nedeniyle Alişêr'e sokulabilirdi ve öyle de oldu. Alişêr'i katletmeye giden ekibin başında Zeynel Top, ikinci planda da yine aynı aşiretten Halvorîye'li Mistê Sure vardılar.

Zeynel, mağaraya gitmeden Sey Rıza'nın yanına gidiyor ama Sey Rıza o an ki ihanetçi tutumu nedeniyle kendisiyle konuşmuyor. Zeynel, "Amcam izin verirse aşireti kurtaracağım" tarzında sözler ediyor ve ayrılıyor. O gider gitmez de Sey Rıza "Aşireti kurtaracağım" sözüyle yeğenin neyin peşinde olduğunu çıkartmaya çalışıyor. Epeyce düşündükten sonra aklına, onun Alişêr'e kötülük yapabileceği geliyor ve beklemeksizin bir kaç silahşör gönderiyor ancak onlar mağaraya vardıklarında Alişêr ile Zarife çoktan öldürülmüşlerdi. Yoksa yazar'ın belirttiği gibi, Sey Rıza karşıda oturup dürbünle bakarak onların mağaraya sokulduklarını görmüş değildi.

Yine Rayver'in o sırada saf değiştirdiği ve direnişçilere katılıyor gözükteği şeklindeki bilgi de gerçeği ifade etmiyor. Rayver, söylendiği dönemde böyle bir şey yapmadı. Zaten o derece deşifre olmuş ve tecrit edilmişti ki böyle bunu yapabilme şansına sahip değildi. Kitabın 286. sayfasında Sey Rıza ailesinden öldürülen kişilerin sayısı 47 olarak veriliyor. Dersimli görgü tanıkları bu rakkamın 29 olduğunu söylüyorlar. Resmi belgelerde ise 30 rakkamı var (G. Kurmay a.g.e. s. 406).

Yeri gelmişken, bu bir kişilik farkın

nerden geldiğini de belirtelim. Katledilenlerden biri Sey Rıza'nın oğlu Six Hesên (Şih Hasan)'nin karısıydı ve hamileydi. Katliam sırasında kurşunlar onun karnını parçalamış, bebeğin vücudu kısmen dışarıya çıkmıştı. İşte Dersimliler doğmamış olan o bebeği rakkama dahil etmezken, Türk ordu kaynakları tersini yaptılar ve bu nedenle de onların verdiği rakkam 29 yerine 30 oldu. Resmi yayınlarda "şaki" olarak nitelendirilen 30 kişiden 3'ü erkek, 6 tanesi kadın, 21i ise çocuktu.

Hazır söz bu noktaya gelmişken Sey Rıza'nın devletin eline düşmesi konusuna da kısaca değinmek istiyorum. Bilindiği gibi bu konuda iki ayrı görüş var. Bir görüşe göre Sey Rıza teslim olmuş, bir görüşe göre ise aldığı davet üzerine görüşmeye giderken tutuklanmış.

Daha önce de bahsi geçen Sey Rıza'nın ikinci karısı Besê'nin kardeşi Hemê Boxî (Hemê Boğı)'nin verdiği bilgiye göre, 1927 yılının Eylül ayı başlarında Erzincan'dan iki adam kendi evine gelmiş. Adamlardan birini o ana kadar hiç görmemiş ama ötekini gözü ısırmış fakat uzun uzadıya düşünmesine rağmen bir türlü çıkartamamış. Tabi sonunda konuklarına kim olduklarını sormuş ve onlardan biri kendi isminin cansal (Cansalê Bavî) olduğunu, arkadaşının ise Mahmud olduğunu söylemiş. Cansal ismini duyunca karşısındakini hatırlamış ev sahibi. O, 1921'deki Qoçkiri direnişinin kırılmasından sonra Erzincan Valisinin yazdığı mektubu Sey Rıza'ya getiren Cansal'dan başkası değilmiş. Cansal'ın, eskiden Sey Rıza ailesine talip olan bir ailden olduğunu da belirtelim.

Bu arada konuk Vali'den mektup getirdiğini ve Sey Rıza'yı görüp kendisine vermek istediğini söylemiş. Hemê Boxî ise ne olur, ne olmaz diye düşünerek "Sey Rıza'dan haberimiz yok. Gizleniyor ama nerede kaldığını bilmiyoruz," şeklinde yanıt vermiş. Tabii bir yandan bunları söylerken bir yandan da Sey Rıza'ya haber ulaştırıp görüşünü sormuş. Sey Rıza'nın kabul etmesi

üzerine, Cansal gece yanına götürülüyor ve o da mektubu kendisine veriyor. Sey Rıza mektubu okuyor, bir süre sohbet ettikten sonra Cansal gerisin geriye Erzincan'a dönüyor.

Mektupta, "daha fazla kan dökülmesini önlemek" amacıyla Sey Rıza görüşmeye davet ediliyormuş. Sey Rıza uzun uzadıya düşündükten sonra, gitmeye karar vermiş. (Konuyla ilgili daha geniş bilgi için Mehmet Gülmez'in "Dêrsim ra ve Dare Estene Seyit Rıza", kitabının 105-115. Sayfalarına bakılabilir.)

Sey Rıza'ya en yakın kişilerden biri tarafından verilen bu bilgi, hükümet kanadından görüşme isteğinin geldiğini doğruluyor. Burada esas olan, yaşamı boyunca devlete güven duymamış olan Sey Rıza'nın, neden Valinin mektubunu ciddiye alıp Erzincan'a gittiği sorusuna yanıt aramaktır.

Bunun yanıtını, Dersim'in o anki durumunu ve Sey Rıza'nın pozisyonunu göz önünde tutarak vermek gerekir. Dersim'de durum nasıldı? Daha önce, kendisiyle birlikte davranacaklarına, yani işgalci saldırıya karşı direneceklerine söz vermiş ve yemin etmiş olan aşiretlerden büyük bir kesimi, verdikleri sözde durmamış, o ana kadar savaşa katılmamışlardı. Sey Rıza'nın en büyük iki destekçisi olan Alişer ile Şahan Ağa yine Dersimliler eliyle katledilmişlerdi. Rehber Qop'tan sonra, öteki yeğeni Zeynel Top'da devletle uzlaşmıştı. Düşman propagandası önemli ölçüde etkili olmuş ve "Sey Rıza inat ediyor, devletle görüşmüyor, böyle giderse sonumuzu getirecek" tarzında serzenişler başını almış gidiyordu. İşte bu koşullarda sonuç alma şansı çok küçük de olsa önüne çıkmış olan fırsatı red etmedi, daha doğrusu edemedi ve bir bakıma bile bile ölüme gitti o. Yola çıkmadan önce yanındakilere döne döne "Bu benim sonum olabilir, beni darağacına götürebilir ama yine de bir şans var, onu denemek istiyorum," demesi de bunu gösteriyor.

Yazar, Elazığ'daki "dava" sonucunda idam edilenler arasında Usivan (Yusufan) reisi Qemer (Kamer) Ağa ile ve Haydaran reisi Qemer (Kamer) Ağa'nın isimlerini verirken de yanılğıya düşüyor. Her iki Kamer Ağa da idam değil, ömür boyu hapis cezasına çarptırıldılar ve Yusufanlı Kamer Ağa Bolu, Haydaranlı Kamer Ağa ise İzmir'de cezaevlerinde yaşamlarını noktadılar.

Sonuç olarak söylenebilecek şey şudur. Kürt İsyanları, bir hayli emek sarf edilerek hazırlanmış bir çalışmadır. Ne var ki bu yazının da ortaya koyduğu gibi, onda küçümsenemeyecek ölçüde yanlışlıklar var. En azından benim üzerinde durduğum bölümler bakımından durum böyledir. Söz konusu çalışmaya katkı sağlayacağı düşüncesiyle hazırlanmış olan bu yazının, kitabın yazarı tarafından bundan sonrası için göz önünde tutulacağını umarım.

*\*Arapça da Kürtler demektir.*

*\*\* Dersim'de bu isimde bir aşiret yok. Burada kastedilen Qerebalıyan aşireti olsa gerek.*

*\*\*\* Dersim'de konuşulan Kürtçenin her iki lehçesinde de aşiretlerin sonuna "lı" son eki ile "uşağı" sözcüğü gelmez. Bunlar Türkçeye ait formlardır ve yanlış olarak kullanılmaktadır. Kürtçenin söz konusu her iki lehçesinde de bu aşiret isimleri "an" çoğul eki ile biterler. Usivan, Demenan, Balıyan, Şadıyan, Qerebalıyan gibi. Ancak Şadıyan örneğinde de görüldüğü gibi, isim sesli harfle bittiği taktirde son ek "an" ile arasına "y" bağlantı harfi olarak girer ve sonek "yan" şeklini alır. Dersim'de "an" son ekinin "i (in) ve "o (on)" olmak üzere iki değişik formu daha var ki çoğunlukla "i (in)" soneki ile biten form kullanılır. Demeni, Balıyi Qerebolıyi vs.*





# Irak Kürdistan'ı Bölgesel Anayasası (\*)

## Kısım I

### GENEL HÜKÜMLER

#### Madde 1:

Kürdistan Bölgesi, Federal Irak Cumhuriyeti'nin bir bölgesidir, siyasi sistemi cumhuriyetçi ve parlamenter olacaktır.

#### Madde 2:

Kürdistan Bölgesi, Dıhok vilayeti, 1968 yılı öncesi idari sınırlarıyla Kerkük, Süleymaniye ve Erbil Vilayetlerinden, Aqre, Şexan, Sincar, Telefer, Tilkef kazalarıyla, Ninova'ya bağlı Zimar, Beeşqe, Eski Kelek bölgelerinden, Diyala Vilayetine bağlı Xeniqin ve Mendeli kazalarıyla, Wasit Vilayetindeki Badra Kazası ve Cesan bölgesi ve çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu öteki bölgelerden oluşur.

#### Madde 3:

İktidar ve meşruluğunun kaynağı halktır.

#### Madde 4:

Kürdistan Bölgesi halkı Kürtlerden ve diğer ulusal guruplardan (Türkmen, Asuri, Keldani ve Arap) oluşur, bu Anayasa söz konusu azınlıkların, Kürdistan Bölgesi bütünlüğü çerçevesinde haklarını tanıır.

#### Madde 5:

Kerkük şehri Kürdistan Bölgesi'nin başkentidir. Eğer gerekli olursa Kürdistan Parlamentosu, geçici olarak bir başka şehri başkent yapabilir.

#### Madde 6:

Kürdistan Bölgesi, Irak Federal Cumhuriyeti bayrağının yanısıra özel bir bayrağa sahip olacak, ulusal şîara, marşa ve bayrama (21 Mart) da sahip olacak ve bu durum yasa ile düzenlenecektir.

#### Madde 7:

Kürdistan Bölgesi'nin Halk Savunma Güçleri vardır.

#### Madde 8:

1) Kürdistan Bölgesi'nin resmi dili Kürtçe'dir.  
2) Federal ve öteki bölgesel yetkililerle yapılacak resmi yazışmalar her iki dilde, Arapça ve Kürtçe olacaktır.

3) Kürtçe'nin yanısıra Türkmençe, Türkmenlerin eğitim ve kültür dili olacak. Süryanice, Kürtçe'ye ek olarak, o dili konuşanların eğitim ve kültür dili olarak değerlendirilecek. Arapça da Kürtçenin yanısıra, Araplar için eğitim ve kültür dili olacaktır.

## KISIM II

### TEMEL HAKLAR VE GÖREVLER

#### Madde 9:

1) Kürdistan Bölgesi'nin vatandaşları, ırk, renk, cins, dil, etnik köken, din ya da toplumsal konum bakımından aralarında hiçbir ayırım olmaksızın, hakları ve görevleri itibarıyla kanun önünde eşittirler.

2) Kadınlar erkeklerle tam bir eşitliğe sahip olacaklardır.

3) Aile birimi toplumun temelidir. Yasalar çerçevesinde anne ve çocukların korunması güvence altına alınacaktır. Hükümet ve toplum gençliği korumakla, ahlaki, Kürdistan halkının ulusal değerlerini korumakla görevlidir.

4) Tüm vatandaşlar için fırsat eşitliği güvence altına alınır.

#### Madde 10:

1) Ceza kişiseldir. Yasa ile tanımlanmadığı sürece ne suç vardır ne de ceza. Yasalarca suç olarak değerlendirilmediği sürece, hiçbir eylem cezalandırılmaz. Yasada belirtildiğinden daha büyük olan hiçbir ceza uygulanamaz.

2) Sanık, suçu kanıtlanıncaya kadar suçsuzdur.

#### Madde 11:

1) Savunma hakkı, yasalar uyarınca, soruşturma

ve yargılamanın tüm aşamalarında kutsal bir haktır.

2) Mahkeme tarafından, yasa uyarınca, gizli olarak ilan edilmedikleri sürece, duruşmalar açık olacaktır.

Madde 12:

1) Hane ve hane olarak değerlendirilen yerlerin saygınlığı vardır. Yasal kararlar olmadığı müddetçe, hanenin saygınlığı ayaklar altına alınamaz, heneye girilmez, kontrol ve arama yapılmaz.

2) Bireyler ya da onların malları, yasada tanımlanan koşullar dışında aranamaz.

3) Bireyin onuru (saygınlığı) koruma altındadır, fiziksel ve ruhi cezaya çarptırılması yasaktır.

4) Mahkemelerin yasalar çerçevesinde verilmiş özel kararları olmadığı müddetçe, hiç kimse gözaltına alınamaz, tutuklanıp hapse atılamaz.

Madde 13:

Posta, telefon, telgraf ve elektronik araçlarla yapılan haberleşmenin gizliliği güvence altına alınmıştır. Bölgenin güvenlik ve adli ihtiyaçları uyarınca ve adalet kurumlarından birinin yasalar çerçevesinde verilmiş özel kararı olmadığı müddetçe, yapılan haberleşmeler açıklanmaz.

Madde 14:

Mülkiyet hakkı güvence altına alınmıştır, yasalarla belirtilen durumlar dışında, menkul ve gayrimenkul mülklere el konulamaz. Yasalar çerçevesinde ve adil bir tazminatın ödenmesi karşılığında, kamu çıkarları için gerekli görüldüğü durumlar dışında, kimsenin malı kamulaştırılmaz.

Madde 15:

Kürdistan Bölgesi'nin vatandaşlarının Federal Irak dışına seyahat etmeleri ya da geri dönmeleri yasaklanamaz. Yasalarca belirlenen durumlar dışında, halkın dolaşma ve yerleşme özgürlüğüne hiçbir sınırlama getirilemez.

Madde 16:

Düşünce ve düşündüğünü söyleme, basın, yayın, toplanma, barışçı gösteri yapma, siyasi parti, sendika ve dernek kurma özgürlüğü güvence altındadır ve yasalarla düzenlenecektir.

Madde 17:

Din, inanç ve dinsel vecibeleri yerine getirme özgürlüğü, Federal Irak Anayasası hükümlerine ters düşmediği, bu Anayasa ve genel ahlak

kurallarıyla çelişmediği sürece güvence altına alınmıştır.

Madde 18:

Siyasi mülteciler ülkelerine iade edilmeyeceklerdir.

Madde 19:

1) Kürdistan Bölgesi'nde ilk öğretim zorunludur ve yasayla düzenlenecektir.

2) Kürdistan Bölgesi Hükümeti, cahilliği ortadan kaldırmak, ilk, orta ve üniversite eğitimi aşamalarında yurttaşlarının ücretsiz eğitim hakkını sağlamak, teknik ve mesleki eğitimi iyileştirmek zorundadır.

Madde 20:

Yasalar çerçevesinde, bilimsel araştırma hakkı güvence altındadır. Düşünce, sanat ve bilim alanlarındaki çalışmalar teşvik edilecek, başarılı olanlar ödüllendirilecek, koruma altına alınacak.

Madde 21:

1) Çalışma her yurttaşın hakkıdır ve istediği yerde çalışır. Bölgesel hükümet her yurttaş yapabileceği işi temin etmek için çaba harcayacaktır.

2) Bölgesel hükümet çalışma şartlarını, işyerlerinin koşullarını iyileştirmeyi güvence altına alacak, çalışanların yaşam düzeyini yükseltmek, bilgi ve becerilerini artırmak için çalışacaktır. Bölgesel hükümet, çalışanların hastalık, sakatlık, işsizlik, yaşlanma gibi durumlarda sosyal güvencelerini sağlayacaktır.

3) Acil ve doğal afetlerin zararlarını önlemek amacıyla yapılanların dışında, hiç kimse ücreti ödenmeyen herhangi bir işi yapmaya zorlanmayacaktır.

Madde 22:

1) Bölgesel hükümet, sağlık hizmetlerini yerine getirme, geliştirme yoluyla kamu sağlığını korumakla yükümlüdür.

2) Hükümet doğayı korumakla, çevre korunmasını iyileştirmekle yükümlüdür.

Madde 23:

Vergi ödemek her yurttaşın görevidir, kanunlarla düzenlenmedikçe vergilendirme olmayacak, vergi toplanmayacak ve değiştirilmeyecektir.

Madde 24:

Yurttaşların yetkililere şikayette bulunma ve dilekçe verme hakkı güvence altındadır ve yetkililer bu şikayet ve dilekçeleri makul bir

zaman dilimi içinde cevaplandırmak zorundadırlar.

Madde 25:

Kürdistan Bölgesi'nde, hakimler, bu kısımda belirtilen hakları korumakla görevlidirler. Mahkemeler de genel hükümlerin eksik veya fazla uygulanmasından sorumlu olanları tesbit eder, gerekli cezaları ve yaptırımları belirler.

### KISIM III

#### Kürdistan Bölgesi Yetkili Organları BÖLÜM - 1

##### Yasama Organı Kürdistan Bölgesel Meclisi

Madde 26:

Kürdistan Bölgesel Meclisi, bölgedeki yasama organıdır, halkın doğrudan, gizli, genel oyuyla seçilen temsilcilerinden oluşur.

Madde 27:

1) Kürdistan Bölgesel Meclisi için yapılacak seçimlerin süreci, seçim şekli, süresi, baraj oranı, seçmenlerde ve seçilenlerde aranan şartlar yasayla belirlenecektir.

2) Meclisin oluşumunda, ulusal azınlıkların adil biçimde temsil edilmeleri gözönünde bulundurulacaktır.

Madde 28:

1) Bir parlamento dönemi 4 yıldır, bu süre ilk oturumla başlar.

2) Meclis, nihai seçim sonuçlarının duyurulmasından sonra, Kürdistan Bölgesi Başkanı'nın isteği üzerine 15 gün içinde toplanacaktır, eğer herhangi bir çağrı yapılmazsa, Meclis yukarıda belirtilen dönemin sonunda toplanacaktır.

Madde 29:

Meclis, ilk oturumunu en yaşlı üyesinin başkanlığında gerçekleştirir. Meclis başkanı, başkan yardımcısı ve sekreteri gizli oyla seçilir.

Madde 30:

Meclis üyeleri görevlerine başlamadan önce aşağıdaki yemini ederler:

"Kürdistan halkının çıkarlarını, onurunu ve birliğini, evlatlarının hak ve özgürlüklerini koruyacağıma, bir üye olarak görevimi doğru ve samimi olarak yerine getireceğime Yüce Tanrı adına yemin ederim."

Madde 31:

1) Yasalar Meclis üyelerinin çoğunluğunun

katıldığı oturumlarda, eğer yasa başka türlü düzenlenmemişse çoğunluk kararıyla çıkarılır.

2) Yasa ve karar tasarıları Meclisin on üyesi tarafından verilebilir.

Madde 32:

Meclis başkanı ile üyelerinin maaş ve öteki giderleri yasa ile düzenlenir.

Madde 33:

Meclisin olağan ve olağanüstü oturumlarını yürütme prosedürleri, meclis üyeliğini sona erdirmenin koşulları, boş üyeliklerin doldurulması prosedürleri yasayla düzenlenir.

Madde 34:

Meclis aşağıdaki özel işleri yapar:

1) Üyelerinin 2/3 çoğunluğuyla, bu Anayasa'da dile getirilen temel hak ve özgürlüklere dokunmamak koşuluyla Bölgesel Anayasa'yı değiştirmek.

2) Yasa çıkarma, değiştirme ve yürürlükten kaldırma.

3) Kabineye ve üyelerine güven oyu verme, bu güveni onlardan geri alma.

4) Kürdistan Bölgesi genel bütçesini onaylamak, bütçe dilimleri arasında gerekli aktarımları yapmak ve genel bütçede anılmayan harcamaları onaylamak.

5) Vergi ve rusum koymak, değiştirmek, yürürlükten kaldırmak.

6) Kürdistan Bölgesi Hükümeti'nin, Irak Federe Cumhuriyeti'nin diğer bölgeleriyle, yabancı taraflarla ve diğer devletlerin federal bölgeleriyle ekonomi, kalkınma, kültür, eğitim, insani yardım, finans, güvenlik ve sınır sorunları gibi alanlarda yaptığı anlaşmaları onaylamak.

7) Meclis üyeliğini onaylamak.

8) Meclisteki boş üyelikleri, yasada öngörüldüğü biçimde doldurmak için gerekli kararları almak.

9) Kürdistan Bölgesi idari otoritesinin çalışmalarını denetlemek.

10) Meclisin iç tüzüğünü oluşturmak, personel ihtiyacını belirlemek, meclis bütçesini hazırlamak, personeli atamak ve verilecek maaşları belirlemek.

11) Meclisin gerekli gördüğü konular hakkında araştırma komitelerini kurmak.

Madde 35:

1) Meclis üyesi parlamenter dokunulmazlığa sahiptir. Üye meclis iç tüzüğü sınırları içinde kendi görüşlerini ve düşüncelerini ifade etmede

özgürdür.

2) Meclis üyesi, gözler önünde işlenen cinayet dışında, Meclis Başkanı'nın izni olmadan, meclis oturumları dışında aranamaz, gözaltına alınamaz hakları ve özgürlükleri kısıtlanamaz, gözetim altında tutulamaz. Aleni cinayet işleme durumunda, Meclisin ilk oturumunda sözkonusu üyeye yönelik yaptırımlar hakkında bilgi verilir.

Madde 36:

1) Meclis, üyelerinin 2/3 çoğunluğu ile kendisini feshedebilir.

2) Meclis aşağıdaki durumlarda Bölgesel Devlet Başkanının emri ile feshedilebilir:

a) Meclis üyelerinin yarısından fazlası görevlerinden istifa ederse.

b) Meclisin toplanması çağrısından sonraki 45 gün içinde yasal salt çoğunluk sağlanamazsa.

c) Eğer Meclis üç kez üst üste yapılan oylamada bakanlar kuruluna güven oyu vermezse.

d) Seçim yasaları değiştirilip, söz konusu parlamentonun geriye kalan görev süresinin altı aydan daha az olduğu durumlarda.

Madde 37:

Parlamento feshedildiğinde ya da görev süresi dolduğunda, iki aydan çok olmayan bir zaman dilimi içinde yeni meclisi oluşturmak için genel seçimler yapılacaktır.

Madde 38:

Meclisin görev süresi sona erdiğinde ve yeni seçimler savaş ve doğal afetler nedeniyle zamanında yapılmadığında, yeni meclis için seçim yapıp, mecliste ilk oturum yapılınca kadar, eski meclis görevde kalacaktır.

## BÖLÜM 2

### İDARİ OTORİTE

#### Kısım 1

#### Kürdistan Bölgesi Başkanı

Madde 39:

Bölgenin, "Kürdistan Bölgesi Başkanı" olarak adlandırılan bir başkanı vardır. Başkan, en yüksek idari otoritedir, kendi bölgesinde Irak Federe Cumhuriyeti'nin Devlet Başkanı'nı temsil eder, ulusal ve ülke sorunlarında ona vekalet eder, federal ve bölgesel yönetim arasındaki koordinasyonu sağlar.

Madde 40:

Kürdistan Bölgesi Başkanı, Irak Federe

Cumhuriyeti Devlet Başkanı seçimi yöntemiyle seçilir ve bu durum yasa ile belirlenir.

Madde 41:

Kürdistan Bölgesi Başkanı'nın seçilme yöntemi, adaylık şartları, suçlanacağı ya da yargılanacağı ve görev süresinin sona erdirilmesi gibi durumlar yasa ile düzenlenir.

Madde 42:

Kürdistan Bölgesi Başkanı, sorumluluklarını üstlenmeden önce, Kürdistan Bölgesel Meclisi'nin önünde aşağıdaki anayasal yeminini edecektir:

"Kürdistan halkının haklarını, başarılarını ve çıkarlarını koruyacağıma, Irak Federe Anayasası ile Kürdistan Bölgesi Anayasası'na riayet edeceğime, görevimi doğru ve samimi bir biçimde yerine getireceğime Yüce Tanrı adına yemin ederim."

Madde 43:

Kürdistan Bölgesi Başkanı'nın görev süresi dört yıldır, iki kez de seçilebilir.

Madde 44:

Kürdistan Bölgesi Başkanı aşağıdaki işleri yapar:

1) Bölgesel Meclis'ten geçen yasaları onaylamak.

2) Bölgesel Meclis için genel seçim çağrısında bulunmak.

3) Bölgesel Meclisi'nin ilk oturumunu gerçekleştirmesi için çağrı yapmak.

4) Bölgesel Meclis'ten güven oyu alan kabineyi resmen ilan etmek.

5) Zorunlu hallerde bakanlar kurulunu olağanüstü toplantıya çağırmak. Böylesi toplantılarda çağrıya neden olan konular görüşülür ve kendisi de hazır bulunuyorsa toplantıya başkanlık yapar.

6) Kürdistan Bölgesi'nin, onun siyasal sisteminin, genel güvenliğinin ya da anayasal kurumlarının varlığının tehdit altında bulunduğu durumda veya Bölgesel Meclis'in toplanmasının zor olduğu koşullarda, Bölgesel Meclis Başkanı'na ve Bakanlar Kurulu'na danışarak ve onaylaması amacıyla meclisin ilk toplantısında sunulması koşuluyla kanun hükmünde kararname çıkarmak. Bu durumlarda çıkartılan kanun hükmündeki kararnameler, meclise sunulmadığında ya da meclis tarafından onaylanmadığında yasal hükümleri kalmamaktadır.

7) Özel yasa uyarınca olağanüstü hal ilan etmek.

8) Irak Federe Cumhuriyeti Devlet Başkanı tarafından kendisine verilen işleri yapmak.

9) Silahlı Kuvvetleri ve İç Güvenlik Kuvvetlerini Bölge bakanlar Kurulu'yla uyum halinde harekete geçirmek, seferber etmek.

10) Gerekli hallerde, Bölgesel Meclis'in onayı ile Federal Silahlı Kuvvetleri bölgeye çağırarak.

11) Bölgede geçici ya da daimi biçimde görev yapan Federal Güvenlik Kurumlarını sevk ve idare etmek.

12) Güven oyunun geri alınmasının ardından, kabinenin ya da bir bakanın istifasını resmen ilan eden kararnamenin çıkarılması.

13) İstifa etmesi istenen ya da kendisi istifa eden kabine ya da bakanın istifalarını kabul etmek ve onlardan, yeni bir kabine oluşuncaya kadar görevde kalmalarını istemek.

14) Mahkumlara özel af çıkarmak.

15) Ölüm cezasını onaylamak ya da onu ömür boyu hapis cezasına çevirmek.

16) Hakimleri, bölgesel başsavcılar, bölgesel genel savcılar ve onların vekillerini, idari birimlerin yöneticilerini ve özel görevlerde bulunan bireyleri, yasalarla uyumlu olarak atamak, görevden almak ya da emekliye sevk etmek.

17) Subaylara ve iç güvenlik elemanlarına rütbelere vermek ve yasalarla uyumlu olarak onları görevden almak ya da emekliye sevk etmek.

18) Yasalarda öngörüldüğü biçimde madalya ve ödül vermek.

19) Bölgesel Hükümet'in önerisi ve Bölge Meclisi'nin onayıyla, diğer bölgesel meclisler nezdindeki Bölge Meclisi temsilcilerini atamak ya da görevden almak.

Madde 45:

Kürdistan Bölgesi Başkanı'nın maaşı ve harcırahları yasa ile belirlenir.

Madde 46:

Başkan'ın, görev ve yapısı yasayla belirlenen bir divanı olur.

Madde 47:

1) Kürdistan Bölgesi Başkanının istifası, ölümü ya da kalıcı sakatlığı durumunda, onun halefi aynı yöntemle seçilecektir.

2) Kürdistan Bölgesi Başkanlığı koltuğu boş

kaldığında, yeni bir başkan seçilinceye kadar, başkanın görevlerini Kürdistan Bölgesel Meclisi Başkanı yerine getirir.

3) Kürdistan Bölgesi Başkanı hazır bulunmadığında ya da izinli olduğunda, başkanın görevlerini vekaleten Bölgesel Hükümetin Başbakanı yerine getirir..

## Bölüm: 2

### Kürdistan Bölgesi Bakanlar Kurulu (Konseyi)

Madde 48:

Kürdistan Bölgesi Bakanlar Konseyi bölgedeki en üst idari ve yönetici otoritedir; bu otorite kendi görevlerini, Kürdistan Bölgesi Başkan'ının sevk ve yönetimi altında yerine getirir.

Madde 49:

1) Bakanlar kurulu başbakan ile sayıları 15'ten az olmamak üzere, başbakan yardımcılar bakanlarından oluşur.

2) Kürdistan Bölgesi Devlet Başkanı, Kürdistan Bölgesel Meclisi'nde çoğunluğu oluşturan grubun önerdiği meclis üyesini kabineyi oluşturmakla görevlendirir.

3) Başbakan yardımcılarını ve bakanları, Kürdistan Bölgesel Meclisi'nin üyeleri arasından ya da meclis üyeliği vasıflarını taşıyan başkaları arasından belirleyip seçme görevi, başbakana verilmiştir.

4) Başbakan oluşturduğu kabineyi, onaylanmak üzere Bölge Başkanı'na sunar.

5) Başbakan, Bölge Başkanı'nın onayından sonra, kabinesini Bölgesel Meclis'e sunarak güven oyu ister. Güven oyunu aldığı anda kabinenin oluşumu hakkında resmi kararname çıkarılır.

6) Başbakan, Kürdistan Bölge Başkanı'nın katıldığı toplantılar dışındaki kabine toplantılarına başkanlık eder.

Madde 50:

Kürdistan Bölgesi Bakanlar Kurulu'nun oluşumunda, ulusal azınlıklar olan Türkmen, Asuri ve Keldanilerin de temsil edilmesi gözönünde bulundurulacaktır.

Madde 51:

Bakanlar kabine ile ilgili çalışmalarında Meclise karşı sorumludurlar, her bakan da sadece bakanlığının çalışmalarıyla sorumludur.

Madde 52:

Bakanlar Konseyi aşağıdaki görevleri yerine getirir:

1) Yasaları, kararları uygulama, bölgesel güvenliği ve kamu malını koruma.

2) Kürdistan Bölgesi Başkanı'yla birlikte Kürdistan Bölgesi'nin genel politikasını oluşturmak.

3) Ekonomik kalkınma planlarını hazırlamak ve planların hayata geçirilmesi için gerekli olan araçları temin etmek.

4) Bölgenin genel bütçesini hazırlamak.

5) Bakanlıkların, Kürdistan Bölgesi'ndeki kurum ve kuruluşların çalışmalarının denetlenmesi, yönetilmesi, takip edilmesi ve koordine edilmesi. Bakanlar Konseyi sözkonusu organların aldığı kararları iptal edebilir ya da değiştirebilir.

6) Yasalara ve kararnamelere uygun olarak idari yönetmelik ve kararların çıkarılması.

7) Yasa tasarılarının hazırlanması ve kararname çıkarılması.

8) Yasalara uygun olarak, personelin atanması, görevden alınması ya da emekliye sevk edilmesi ve onların maaşlarının belirlenmesi.

Madde 53:

Bakan kendi bakanlığının tüm işlerinden doğrudan sorumludur.

Madde 54:

1) Bölgesel Meclis ona verdiği güven oyunu geri aldığı anda, kabine istifa etmiş sayılacaktır.

2) Bölgesel Meclis ona verdiği güven oyunu geri aldığı anda, bakan istifa etmiş sayılacaktır.

Madde 55:

Başbakanın, başbakan yardımcılarının, bakanların sorumlulukları, onların suçlanma ve yargılanma yöntemleri yasa ile düzenlenecektir.

3) Maaş ve ödenekleri de yasa ile belirlenir.

### **BÖLÜM: 3**

#### **YARGI**

Madde 56:

Kürdistan Bölgesi'nin yargı organlarının biçimi, yapısı, oluşturma yöntemi, üyelerinin atanması ve değiştirilmesi, sorumlulukları yasa ile düzenlenir.

Madde 57:

Yargı, kanunda belirtilenler dışında, tüm özel ve tüzel kişi ve kurumları aşan bir yargılamaya yetkisine sahiptir.

Madde 58:

Yargı bağımsızdır, kanun dışında, hiçbir güce tabi değildir.

Madde 59:

Kürdistan Bölgesi Temyiz Mahkemesi normal görevlerinin yanısıra, özel olarak da mahkemelerde yasaların Anayasa'ya uygun olmadığı dile getiren iddiaları karara bağlar. Temyiz Mahkemesini çalışması yasa ile düzenlenir.

Madde 60:

Başsavcı genel hak ve özgürlüklerin savunulmasında, adaletin sağlanmasında halkı temsil eder.

Madde 61:

Müslüman olmayan toplumlar, özel bir yasa uyarınca dinsel ve yargısal oluşumlar kurma hakkına sahiptir. Bu oluşumlar, söz konusu topluluklara mensup insanların tüm kişisel işlerine, normal mahkemelerin yetki ve sorumluluk alanlarının dışında olan işlere bakma hakkına sahiptir.

Madde 62:

Yargının cezaları ve kararları halk adına verilir.

### **KISIM IV YÖNETİM VE BELEDİYE KONSEYLERİ**

Madde 63:

Kürdistan Bölgesi'nin idari bölünmesi, bu Anayasa'nın hükümleri ile çelişmeyen, herhangi bir birimdeki çoğunluğu oluşturan ulusal grupların idari haklarını gözönünde bulunduran bölgesel bir yasa ile belirlenecektir..

Madde 64:

Bölgenin, yasalarla düzenlenen, yeni vilayet, kaza ve nahiye gibi idari birimler oluşturma, mahalli meclisler kurma, idari merkezler oluşturma, değiştirme, idari sınırları tesbit etme ya da değiştirme, herhangi bir birimi bağlı olduğu birimden ayırıp bir başka birime bağlama hakkı vardır.

Madde 65:

Her vilayet, kaza, nahiye ve nüfusu 3, 000'den az olmayan her köyde bir belediye ve belediye konseyi olacak ve halka kamu hizmetlerini sağlayacaktır.

Madde 66:

1) Belediye Konseyi Başkanı ve üyeleri, söz konusu yerde yaşayan halkın doğrudan, genel

ve gizli oyu ile seçilecektir.

2) Belediye Konseyleri'nin oluşumu esnasında, Kürdistan Bölgesi'nde yaşayan ulusal azınlıkların adilane biçimde temsil edilmeleri gözönünde bulundurulacaktır..

Madde 67:

Belediyelerin geçireceği aşamalar, belediye başkanlarıyla belediye konseyi üyelerinin seçilme yöntemi ve görev süreleri, belediye encumeni ve mahalli meclislerin görev ve yetkileri ve buna benzer tüm diğer konular yasa ile düzenlenecektir.

## KISIM V MALİ KONULAR

Madde 68:

Kanunda belirtilen esaslar dışında vergi ya da gümrük vergisi toplanamaz, değiştirilemez ya da muafiyet uygulanamaz.

Madde 69:

Bölgesel yetkililer, Federal Irak vatandaşları arasında eşitlik ve hakkaniyeti gözönünde bulundurarak, bölge içinde vergi ve gümrük vergisi koyabilir, toplayabilir, vergilerin miktarlarında değişiklik yapabilir ya da vergileri yürürlükten kaldıracaktır.

Madde 70:

Kürdistan Bölgesi'nin gelirleri aşağıdakilerden oluşur:

1) Vergiler, gümrük vergileri, kamu hizmeti gelirleri, bölgede faaliyet gösteren şirket ve kuruluşlardan toplanan vergiler.

2) Kürdistan Bölgesi'nin doğal kaynaklarından elde edilen gelirler.

3) Bağışlar, hibeler, piyango gelirleri.

4) zellikle Kürdistan Bölgesi için açılan i ve dış krediler.

5) Irak Federe Cumhuriyeti'nin petrol, vergi ve gümrük gelirlerinden nufus oranında alınan pay.

Madde 71:

Kürdistan Bölgesi, mali açıdan, bölge ile ilgisi olan finanssal borçlar, vergi ve gümrük vergisi ile gecikmiş borçlar gibi konularda federal yetkililerin halefi olacaktır.

Madde 72:

Mali yıl yasa ile belirlenecektir.

Madde 73:

Her mali yılda, Kürdistan Bölgesi'nin tahmini gelir ve giderlerden oluşan bir bütçe kanunu

ıkarılacaktır.

## KISIM VI SON HÜKÜMLER

Madde 74:

Kürt halkının ya da Kürdistan Bölgesi vatandaşlarının meşru ulusal haklarını zedeleyen ya da sınırlayan ya da bu Anayasa'nın hükümleri ile çelişen herhangi bir yasa, düzenleme, karar ya da kararname hükümsüz ve geçersiz olacaktır.

Madde 75:

Kürdistan Bölgesel Meclisi'nin onayı alınmadan, Irak Federe Cumhuriyeti'nin mevcudiyeti ve siyasal sistemi değiştirilemez. Buna ters düşen herhangi bir uygulama, Kürdistan Bölgesi halkı için self-determinasyon hakkı doğuracaktır.

Madde 76:

Kürdistan Bölgesel yetkilileri ile Irak Federe Cumhuriyeti'nin ya da öteki bölgesel yetkilileri arasında anayasal bir çatışma ya da görüş ayrılığı ortaya çıkarsa, bir hükme varılabilmesi için, bu tür durumlar Federal Anayasa Mahkemesine götürülecektir.

Madde 77:

Aşağıdaki taraflar Anayasayı değiştirmeyi önerebilirler:

1) Bölge Başkanı.

2) Bakanlar Kurulu.

3) Bölgesel Meclis yelerinin dörtte birinden fazlası.

Madde: 78:

Bölgede, yasayla, Bölgesel Meclis'e bağlı Mali Kontrol Kurulu oluşturulacak.

*Perşembe, 07.11.2002*

(\*) Kürdistan Parlamentosu'nun 8.11.2002 tarihli oturumunda, 4.10.1992 tarihinde alınan 22 sayılı karara dayandırılarak kabul edilen Anayasa'nın, Kürdistan Parlamentosu yayın organı "Parleman"ın 31.12.2002 tarihli 83. sayısında yayınlan metni, Casım Rnas tarafından, Serbesti'nin Gz-2002 tarihli 8. sayısında, "Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) tarafından federal bir Irak ve Irak Kürdistan Bölgesi için sunulan Anayasa Taslağı" adlı metinden de yararlanılarak çevrilmiştir.